وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا

تے جھڑا لوک مھاری بارگاہ ماں پیش ہونڑ غی امید نیہنہ رکھتا انھاں نے کہیو: جے مھارے در فرشتا کیوں نیہنہ نازل کیّا

الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ

گیا یا ایسو کیوں نیہنہ ہوو کہ ہم اپناں پروردگار ناں دیکھ لیتا؛ انھاں نے اپناں دل ماں اپناں آپ ناں بہت بڑو سمجھ لیّو ہے

وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا ﴿۲۱﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى

تے یہ مچ ہی انڑ من ہوگیا ہیں ؛ جس تہاڑے یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا اس تہاڑے

يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿۲۲﴾ وَ

مجرماں واسطے کائے خوشی غی گل نیہنہ ہوسیں تے ویہہ کیہنہ غا: (خدا غی) پناہ (خدا غی) پناہ (۱۱) تے

قَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿۲۳﴾

انھاں نے جھڑا عمل کیّا ویں غا ہم انھاں در متوجہ واں غا تے ہم انھاں ناں اڈتی دُڈّڑ بنا دیاں غا (۱۲)

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿۲۴﴾

اس تہاڑے جنتیاں غا رہنڑ غوٹھکانوں وی بہت بہترین وہے غو تے ارام کرن غی جگہ وی مچ ودیا! (۱۳)

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴿۲۵﴾

تے جس تہاڑے اسمان چھڑ (غا ظاہر ہونڑ) ناں پھٹ جۓ غو تے فرشتا او پروتھلی لا ہیا جیں غا؛

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ِالْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ؕ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى

اس تہاڑے سچی بادشاہی اللہ تعالیٰ ہی غی وہے غی تے وہ دن کافراں واسطے

الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿۲۶﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ

مچ اوکھو وہے غو ؛ تے جس تہاڑے ظالم اپناں ہتھاں ور چک مار مار غے

يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿۲۷﴾ يٰوَيْلَتٰى

کہہ غو ہائۓ افسوس ! کدے میں رسول غے نالڑ رستو نوڑیو ہوتو ! ہائۓ میرا ور پئی !

لَيْتَنِيْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿۲۸﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِيْ عَنِ

کدے میں فلانوں دوست نہ بنڑیو ہوتو ؛ اس نے تے ہوں اس تیں بعد

(۱۱) یعنی مشرک جھڑیں وی گل کریں۔ اس غی اصل وجہ یاہ ہے کہ یہ آخرت ناں نیہنہ منتا تاں ہی یہ پٹھیں سدّیں گل کریں جے مھارے سامنڑ فرشتا کیوں نیہنہ آجاتا ویہہ آ غے ہمناں کیوں نیہنہ دَستا جے یوہ دِین سچّو ہے یا اللہ تعالیٰ ہی مھارے سامنڑ آ غے ہمناں ایمان واسطے کہتو فر ہم اس ناں دیکھ غے ایمان لے آتا اللہ نے فرمایو: یہ اپناں آپ ناں بہت بڑو سمجھیں ورنہ کِت یہ تے کت فرشتاں غی یا اللہ غی زیارت!! فراج تے یہ فرشتاں ناں تکنڑ غی تاہنگ کریں ورجد موت غے وقت یا محشر غا مِدان ماں یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا وہ انھاں واسطے خوشی غو ویلو نیہنہ ہوسے فر تے عذاب اِنھاں غے سامنے وہے غو تے یہ کہتا وہیں غا جے خدا بچاوے! کدے مھارے تے اس عذاب غے بشکار کوئۓ بَنوں ہی کر دتو جاتو۔ تے کجھ بزرگاں نے اس غی اِسرا تفسیر کی ہے جے فرشتا اُنھاں ناں کیہنہ غا جے تم اِنھاں نعمتاں تیں محروم کر دتا گیا ہیں جھڑیں پرہیزگاراں واسطے تیار کی ویں ہیں۔

(۱۲) یعنی قیامت غے تہاڑے مشرکاں غا ویہہ عمل جھڑا انھاں نے اپناں نیک عمل سمجھ غے کیّا وا ویں غا، خدا ور ایمان نہ ہونڑ غی وجہ تیں بے کار دُڈّڑ ہاروں ہو جیں غا۔

(۱۳) نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ تعالیٰ اپناں فرمانبردار بنداں غی شان بیان فرما رہیو ہے۔

(۱۴) قیامت غو تے محشر غا مِدان غو نقشو پیش ہو رہیو ہے جے اس تہاڑے اسمان پَھٹ جئے غو فر کنہاں چِہڑ غی چھاں ماں رب العلمین تجلّی فرماوے غو۔ جسرا کہ سورت بقرہ آیت ۲۱۰ ماں وی ہے تے اُس غی چمکھّی فرشتاں غا اڈار لہتا ویں غا تے عدل وانصاف غی کرسی ور آپ اللہ تعالیٰ جلو وفرماوے غو۔ فر اعلان وہے غو جے اَج اک اللہ رحمٰن ہی غی حکومت ہے کسے ناں کسے چیز ور ذری وی اختیار نیہنہ۔ اج اس غی رحمت غا سمندر چھلّی ماریں غا وراس غے باوجود منکراں، نافرماناں، کافراں واسطے اجغو تہاڑ وچ اوکھو تے مشکل ہے، فر شرک کرنٔ آلا ظالم اپنٔاں ہتھ چَب چَب غے افسوس کریں غا جے افسوس کدے ہم نٔے اللہ غا رسول ﷺ نالٔ رستو ہُوَ ڑیو ہوتو ور ویلٔو کھڑا غے تلّیں ملٔنیں کجھ کم نیہنہ آسیں۔ ویہہ افسوس کریں غا جے کدے ہم نٔے فلاٹٔوں گمراہ بندو تے شیطان اپٹٔوں دوست نہ بنایو ہوتو، تاں کتٹٔوں ہی چنگو ہوتو انھاں غی دوستی نے ہی ہم اِت توڑی پہچایا ہاں۔ حالانکہ مھارے کوٹٔے ہدایت آپٔجّی تھی ور اِن گمراہ دوستاں نے ہم گمراہ کرچھوڑیا۔ شیطان مھاراں دلاں ماں اپٹٔی پکی سنگت غا ٹھسّا کہلتو رہیو ور اج وہ کجھ کم نیہنہ آیو۔ واقعہ ہی شیطان بڑو ٹُھو کھے باز ہے۔ اس گلوں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں تم مومن تیں بجنٔ کسے ناں اپٹٔوں سنگی نہ بنٔاؤ! تے تھارو مال (دوستی ماں) پرہیز گار بندو ہی کھائے (مسند احمد، ترمذی، ابوداود) تے حضرتؐ فرمانویں جے! بندو عام (طور ور) اپنٔاں دوست غا دین ور چلے۔ اِس گلوں تم دوست بنٔانٔ تیں پہلاں چنگی طرح سوچ لیو جے کس ناں دوست بنٔا رہیا ہیں (بخاری) تے حضرتؐ فرمانویں جے تھارو دوست وہ ہوٹٔو لوڑیئے جس ناں تک غے خدا یاد آجئے، تے جس غی گل کتھ نالٔ تھارا علم ماں باھدو وہے اور جس غا عمل نالٔ آخرت یاد آجئے (مسند بزّار)

(۱۵) یاہ شکایت اللہ پاک غی بارگاہ ماں رحمت عالم ﷺ آخرت ماں کریں غا یا دنیا ماں ہی یاہ شکایت کی تھی جس غا جواب ماں اگلٔیں آیت نازل ہوئیں؟ مفسراں غی رائے اس بارہ ماں کنی کنی ہے زیادہ مفسراں غو یوہ ہی خیال ہے جے یاہ فریاد حشر غا مدان ماں وہے غی تے قرآن پاک ناں چھوڑ دینٔ غو مطلب اِس ناں نہ منٹٔوں، اس ور عمل نہ کرنوں، اِس غا پیغام ناں لوکاں توڑی نہ پہچانٔوں، سب کجھ ہی ہے اللہ تعالیٰ اِس غا مقابلہ ماں اپنٔا حبیب ﷺ ناں تسلی دیئے جے یاہ گل تے مُنڈ تیں ہی ہوتی آئی ہے حق غا مقابلہ ماں مجرم لوکاں بچوں کوئے نہ کوئے دشمن ضرور رہیو ہے۔ باقی ہدایت تے اللہ غا ہتھ ماں ہے وہ جسٔاں ہدایت دینٔی چاہوے غو اس واسطے وہ سُدّ وہے تے جھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوسیں تے ویہہ خدا غا دین غا مقابلہ ماں کھلٔا ویں غا انھاں غا مقابلہ ماں وہ اپنٔا بنداں غی مدد کرن واسطے سُدّ وہے۔

(۱۶) قرآن ور مشرکاں غو یوہ اعتراض اس تیں پہلاں سورت بنی اسرائیل آیت ۱۰۴ ماں وی گذریو ہے۔ کہ جیکدے یوہ قرآن واقعہ ہی اللہ غو کلام تے اسمانی کتاب ہے فر جسرا پہلٔیں اسمانی کتاب تورات، انجیل، زبور، اکّو واری نازل ہوئیں یوہ وی اک ہی واری کیوں نیہنہ نازل ہویو۔ تھوڑ و تھوڑ و تے بلٔیں بلٔیں کیوں نازل وہے؟ اس غو جواب دِتّو جے بلٔیں بلٔیں نازل ہونٔ ماں چ فائدہ ہیں مثلاً اِک یوہ فائدو ہے کہ موقع غے مطابق جد تھوڑ و تھوڑ و نازل وہے اُس نالٔ یوہ دلاں ماں بیس جئے تے ہر اک نویں گل ور فٹ اسمانی حکم غو جد پتو لگے اس نالٔ دل مضبوط ہوجیں۔ اس گلوں قرآن بلٔیں بلٔیں نازل وہے۔ تے اک فائدو یوہ وی ہے جے مشرک اللہ غا دین ور، اللہ غا پیغمبر وریا اس غی توحید تے اس غی کتاب ور جہڑو وی اعتراض کریں قرآن فٹ اس غو جواب دے دیئے تے اعتراض غی حقیقت بیان فرما دیئے۔ جیکدے قرآن پاک اکّو واری نازل ہوگیو ہوتو تاں یاہ گل بالکل حاصل نہ ہوتی۔ تے اصل گل یاہ ہے کہ مشرکاں نے جہنّم ماں کُھٹھاں ہوٹٔوں ہے اور جن لوکاں نے اپنٔاں منہ غے پَہار جہنّم ماں کُھٹھاں ہوٹٔوں وہے۔ ویہہ اسے راغا پُٹھ سُپٹھا اعتراض کرغے لوکاں ناں خدا غا رستا تیں گمراہ کرن غی کوشش کرتا رہینہ۔

الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِيْ ۗ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِلْاِنْسَانِ

نصیحتؔ تیں گمراہ کرچھوڑیو جد کہ واہ میرے کوٹٔے آگئی تھی اور شیطان تے ہے ہی انسان ناں وقت ور ٹُھو کھو

خَذُوْلًا ۝ وَقَالَ الرَّسُوْلُ يٰرَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوْا هٰذَا

دینٔ آلٔو (۱۴) تے رسول (اللہ ﷺ) فرمانویں غا: اے میر یار با! میری قوم نے اس

الْقُرْاٰنَ مَهْجُوْرًا ۝ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا

ع ۱ قرآن ناں چھوڑ دتو تھو تے اسّے را ہم نٔے ہر اک نبی واسطے مجرماں بچوں دُشمنٔ

مِّنَ الْمُجْرِمِيْنَ ۗ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَّنَصِيْرًا ۝ وَقَالَ

کھلٔا کر دتا تے تھارو رب ہدایت کرن اور مدد کرن واسطے سُدّ وہے (۱۵) تے کافر

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً ۚ

کیہنہ جے انھاں ور یوہ قرآن اکّو واری کیوں نیہنہ نازل کیّو گیّو

كَذٰلِكَ ۚ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ۝ وَلَا

مع ہم نٔے اس را اس گلوں نازل کیّو تا نجے (اے نبیؐ) اس نالٔ ہم تھارو دل مضبوط کردیاں؛ تے ہم نٔے یوہ بلٔیں بلٔیں نازل کیّو

يَأْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ۝ۭ

تے یہ تھارے سامنٔے جہڑو وی اعتراض لیانویں ہم اس غو ٹھیک جواب تے سوہنٔی وضاحت تھارے سامنٔے پیش کردیاں

اَلَّذِيْنَ يُحْشَرُوْنَ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ ۙ اُولٰٓئِكَ

جہڑا لوک اپنٔاں منہ غے پَہار (ٹُروہ غے) جہنم در کَہٹھا کیّا جیں غا انھاں غو

ع ۳ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ سَبِيْلًا ۝ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

ٹھکانوں سب تیں زیادہ پہیڑ وہے تے ویہہ سب تیں زیادہ گمراہ ہیں (۱۶) تے ہم نٔے یقیناً موسیٰؑ ناں کتاب دتی

وَجَعَلْنَا مَعَهٗٓ اَخَاهُ هٰرُوْنَ وَزِيْرًا ۝ۚ فَقُلْنَا اذْهَبَآ اِلَى

تے ہم نٔے انھاں غے نالٔ انھاں غا پَہائی ہارونؑ ناں (انھاں غو) وزیر بنٔایو تے ہم نٔے کہیو: تم دوئے انھاں

الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۭ فَدَمَّرْنٰهُمْ تَدْمِيْرًا ۝ۭ

لوکاں کوٹٔے جاؤ! جھاں نے مھاری آیتاں ناں جُھوٹھیں کہیو ہے فر ہم نٔے ویہہ ملیا میٹ کرچھوڑیا

وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَٰهُمْ وَجَعَلْنَٰهُمْ لِلنَّاسِ

تے نوحؑ غی قوم ناں وی! جدا انھاں نے رسولاں ناں جُھوٹھا کہیو؛ ہم نے ویہہ غرق کر چھوڑیا تے ہم نے ویہہ لوکاں واسطے

ءَايَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ۝٣٧ وَعَادًا وَثَمُودَا۟

اک نشانی بنا چھوڑیا تے ظالماں واسطے ہم نے درد ناک عذاب تیار کیّو وو ہے؛ تے قومِ عاد اور ثمود وی،

وَأَصْحَٰبَ الرَّسِّ وَقُرُونًۢا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ۝٣٨ وَكُلًّا ضَرَبْنَا

تے کھوہ آلاں وی نالے انھاں غے بشکار ہور بچ سارا لوک وی (اک نشانی بنایا چھوڑیا) تے ہم نے ہر ایکن

لَهُ الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ۝٣٩ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ

واسطے مثال بیان کیں تے (نہ مننڑ ور) سارا ہلاک کر چھوڑیا (۱۷) تے یہ اس بستی کوں وی ضرور لنگیا ہیں

الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوا

جس ور مچ مندو بدّل برھایو گیو تھو؛ فر کیوں! انھاں ناں واہ دستی نیہنہ؟ بلکہ یہ دوہری واری

لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ۝٤٠ وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا

زندہ ہونڑ غی امید ہی نیہنہ رکھتا (۱۸) تے (اے نبیؐ) یہ لوک جس گھڑی تمناں دیکھیں تھارو مخول ہی بنانڑ

هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ۝٤١ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا

لگ جیں جے کیوں! یوہ ہی ہے جہڑو خدا نے رسول بنا غے چلایو ہے؛ اس نے تے ہم مھاراں معبوداں تیں

عَنْ ءَالِهَتِنَا لَوْلَآ أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ

گمراہ ہی کر چھوڑیا تھا؛ جیکدے ہم انھاں ور ڈٹیا نہ رہتا؛ تے انھاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جۓ غو جد یہ عذاب

يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ۝٤٢ أَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ

ناں دیکھیں غا جے کہڑو (سِدا) رستہ تیں پُہلّو وو تھو؛ (اے نبیؐ) کیوں! تم نے وہ آدمی وی دیکھیو! جس نے اپنٹی

إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ۝٤٣ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ

خواہشاں ناں خدا بنا لیّو ہے؛ تے کیوں! تم اس غی راکھی کر سکیں!؛ یا تم یوہ خیال کریں جے

أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَٰمِ

انھاں بچوں مچ سارا سنٹیں یا سمجھیں! (نیہنہ) یہ تے بس ڈنگراں ہاروں ہیں

(۱۷) لوکاں ناں گمراہ کرن آلاں گمراہ لوکاں غی گل چلنڑ رہئی تھی۔ ہُنڑ مختصر طور ور اِس راغیں کجھ اک گمراہ قوماں غو حشر بیان ہور ہیو ہے۔ تانجے لوک نصیحت تے عبرت حاصل کریں۔ انھاں بچوں حضرتِ نوحؑ غی قوم۔ تے حضرتِ موسیٰؑ جس قوم در چلایا گیا تھا یعنی فرعونی قوم۔ اور عاد تے ثمود غو تے پہلاں کیئیں جگہیں تفصیلی ذکر گذر گیو ہے۔ باقی ''اصحاب الرس'' یعنی کُھوہ آلا یہ کون لوک تھا اس بارہ ماں علماء غے بشکار اختلاف ہے۔ حافظ ابن کثیرؒ نے امام ابن جریر طبریؒ غو یوخیال نقل کیو ہے جے یہ ''اصحٰب الاُخدود'' یعنی کھائیاں آلا ہی ہیں جنھاں غو ذکر سورت بروج ماں ہے۔ تے علاّمہ آلوسیؒ مچ قول نقل کر غے آخر ماں لکھیں جے ''خلاصو یوہ ہے جے یاہ کائے قوم تھی جہڑی اپناں نبی غی مخالفت غی وجہ تیں برباد ہوئی'' (روح المعانی) اللہ تعالیٰ ان ساریاں قوماں غا بارہ ماں فرماوے جے ہمنے ہر ایکنڑ ناں خوب مثال دے دے غے سمجھایو ور جد کسے را نیہنہ منّیا فرملیا میٹ کر دتا گیا۔ لہٰذا اج غا نافرمان وی جیکدے باز نیہنہ آتا تا پشلیاں قوماں جِسّی تباہی واسطے تیار رنیہنہ۔

(۱۸) اشارو حضرتِ لوطؑ غی قوم در ہے جنھاں غاں کھولاں کولوں مکہ غا مشرک شام غا مُلک در جاتاں لنگیں ویں تھا، اللہ پاک تعجّب نالٗ فرماوے جے کیوں! برباد ہوئی وی قوم غا کھولاں تے کھنڈرتک غے وی انھاں ناں عبرت تے نصیحت نیہنہ لگتی؟ یا یہ ان کھولاں در تکتا ہی نیہنہ؟ نیہنہ!! اصل گل یاہ ہے جے یہ قیامت غا تہاڑاناں ہی نیہنہ منتا تانہی یہ کسے گل ور نہ غور کریں نہ ایمان لیانویں۔

(۱۹) مشرک جدوی رحمتِ عالم ﷺ ناں دیکھیں تھا حضرت غو مخول بنا لیں تھا فرمہنا مارنے کیہنہ ویں تھا جے خدا ناں ساری جیا جون بچوں بس یہی نبی بنانڑ واسطے لبھا؟ بس یہ ہی رسالت واسطے چُنڑیا گیا؟ فر آپس ماں ایکنڑ دوجاناں اپنڑی جہالت غی بہادری دس دس نے کیہنہ ویں تھا جے یاہ تے مھاری ہمّت ہے کہ ہم اپنا شرکی مذہب ورڈٹیار ہیا ورنہ یہ تے ہمناں مھاراں خُداں تیں گمراہ کرنے ہی چھوڑتا! اللہ تعالیٰ فرماوے تم فکر نہ کرو! تم ناں بس نیڑے ہی پتو لگ جئ غو جے گمراہ کون ہے! جد محشر غو مدان لگے غو تے تھارا واسطے جہنّم غا سدا رہنڑ آلا عذاب غو فیصلو وہے غو اُس ویلے تمناں پتو لگ جئ غو جے گمراہ کون تھو! فر اپنا حبیب ﷺ ناں تسلی دے نے فرماوے جے انھاں لوکاں نے صرف اپنڑی خواہشاں ناں خدا بنا لیّو ہے انھاں غو نفس تے انھاں غی تاہنگ جس گل غو وی انھاں ناں حکم دیئے یہ اسے گل واسطے تیار ہو جیئں جنّیں انھاں غو خدا ہی انھاں غا نفس غی تاہنگ ہے۔ فر اِسا آدمی ناں سِدا رستہ ور لیان غی تم ذمہ واری لے سکیں! بالکل نیہنہ لے سکتا! نہ یہ کدے سِدا رستہ ور آ سکیں کیوں جے سِدّ ا رستہ ور تے وہ آوے جہڑو گل سنڑے تے سمجھے ور یہتے کائے گل نہ دل غاں کنّاں نالڑ سُننڑ غی کوشش کریں نہ کائے گل سمجھ سکیں بس یہ ڈنگراں ہاروں ہیں۔ جہڑا کائے گل سُنڑ سمجھ نیہنہ سکتا۔ نیہنہ! بلکہ یہ تے انھاں تیں وی اگے ہیں کیوں جے ڈنگر وی اپنڑاں مالک غو احسان منّیں ور یہ تے اپنڑاں مالک در بِسروں تہان کرتا ہی نیہنہ۔

(۲۰) اِتّوں ہُنڑ فر اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی توحید بیان ہورہئی ہے۔ جے اس غی قدرت ناں اک نکّی جئی گل تیں ہی سمجھ لیو۔ جے دیہنہ نکلے تے ہر چیز غی چھاں لمّی چھڑی دِسّنڑ لگ جئ یا اسی غی قدرت ہے ورنہ جیکدے وہ دیہنہ چن غو یوہ نظام ہی نہ بنا تو تے ہر ایکنڑ چیز غی چھاں ناں اِک ہی جگہ کھلی رکھ چھوڑتو تاں چھاں غو کے پتو لگتو۔ چھاں غو پتو تے دیہنہ غی تُھپ نالڑ ہی لگے۔ یعنی دیہنہ چھاں واسطے اک طرح غو رہبر یا دلیل ہے فر دیہنہ لہنڑ نالڑ یاہ چھاں وی ٹکھونڑ ہوتی چلی جئ اِت توڑی کہ چھیکڑ وہ چھاں ناں بلّیں بلّیں اپنے در چھک لئے اس غو ناں نشان مَلت ہو جئ تے دنیا ور بس گُھپ اندھیرا غی حکومت ہو جئ یہ سارا اُسے غی قدرت غا نظارہ ہیں۔

(۲۱) یعنی جس را لباس تے لیراں نالڑ انسان غا جسم غو پڑدہ ہو جئ اسے را پڑدہ آلا کماں واسطے اس نے رات بنائی جنّیں پڑدہ آلاں کماں واسطے رات لباس ہے تے نیند آرام غی چیز ہے تہاڑی نسّا ہووا وا نیند نالڑ بَسہو نے اِسا سجرا ہو نے اٹھیں جس را کدے تھکاّ ہی نیہنہ تھا فر تہاڑی اٹھ کھلاّ ہونڑ تے کم کاج اور روزگار کرن واسطے بنائی۔

(۲۲) یاہ وی اسے غی قدرت ہے کہ رحمت غا بدّل برہنڑ تیں پہلاں وہ خوشخبری دینڑ واسطے ہوا چھوڑنے تے ہولاّ ہولاّ پھانڈا پھیرے فر پاک صاف سُچّو پانی برھے جس نالڑ روڑا سنگ سُکی سڑی بلکہ موئی وی زمین زندی ہو جئ، تے اللہ اپنڑاں فضل نالڑ اپنڑی دو جیں مخلوق اور انساناں غی تِس بجھانڑ غو بندوبست کرے۔

(۲۳) اس آیت غی دو طرح تفسیر کی گئی ہے اک تے اسرا جے ہم نے یوہ قرآن پھیر پھیر نے بیان کر دتّو ہے۔ لوک ہر طریقہ نالڑ سمجھالیّا ہیں ور لوکاں غی یاہ حالت ہے جے ویہہ کفر تیں بجنڑ کسے گل ور نیہنہ آتا مَنّنڑ آلو ترجموا سے تفسیر نے مطابق ہے۔ تے اک تفسیر اس را بیان ہوئی ہے جے ہم نے یوہ بدّل غو پانی پھیر پھیر نے برھایو اپنڑی حکمت نالڑ ہر ایکنڑ ناں کجھ ناں کجھ عطا کیّو ور لوکاں غو یوہ حال ہے جے ویہہ ناشکری تیں بجنڑ کجھ سمجھتا ہی نیہنہ حاشیہ آلا ترجمہ ماں اِسے تفسیر غو خیال رکھیو گیو ہے۔

بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ

بلکہ یہ (انھاں تیں وی) زیادہ بے راہ ہیں (۱۹) کیوں! تم نے اپنڑاں رب غی قدرت نیہنہ دیکھی! کہ وہ چھاں ناں کسرا کھلیار

وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا

چھوڑے! تے جے وہ چاہتو تاں وہ اس ناں کھلی رہنڑ آلی ہی بنا چھوڑتو؛ فر ہم نے دیہنہ ناں اس ور اک دلیل بنا چھوڑیو

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ۝ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ

فر ہم اس ناں بلّیں بلّیں اپنڑاں در ٹکوہ لیاں (۲۰) تے وہ ہی ہے جس نے

لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ۝

تھارا واسطے رات ناں لباس تے نیند ناں ارام غی چیز بنایو تے تہاڑی ناں اس نے اُٹھ کھلاں ہونڑ غو وقت بنایو (۲۱)

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ

تے وہ ہی تے ہے جہڑو اپنڑی رحمت (غا بدّل) نے اگے اگے ہواں ناں خوشخبری واسطے چلاوے

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ۝ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً

تے ہم اسمان تیں پاک پانڑی برھانواں؛ تانجے ہم اس نالڑ موواوا شہر ناں زندو کر دیاں

مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ۝ وَلَقَدْ

تے ہم اس ناں اپنڑی مخلوق بچوں مچ ساراں حیواناں تے انساناں ناں پیالاّں (۲۲) تے ہم نے یوہ (قرآن)

صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝

انھاں نے اگے کئیں کئیں طرح بیان کیّو تانجے یہ نصیحت حاصل کریں ور متاں لوکاں نے کفر تیں بجنڑ کجھ قبول نیہنہ کیّو (۲۳)

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ۝ فَلَا تُطِعِ

تے جیکدے ہم چاہتا تاں ہم ہر ایکنڑ گراں ماں اک ڈرانڑ آلو پہیجدیتا؛ لہٰذا (اے نبیؐ) تم کافراں

الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ۝ وَهُوَ الَّذِي

غو کہنڑوں نہ منیوں! تے تم اس قرآن نے ذریعے انھاں نالڑ زبردست جہاد کرو (۲۴) تے وہ ہی ہے جس نے

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

جُڑیا وا دو دریا چلایا اک مٹھو تس بجھانڑ آلو ہے تے اک اُکڑو مچ کرلو ہے

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا ۝ وَهُوَ الَّذِيْ

تے اس نے ان دواں غے بشکار اک پڑدو تے اک بڑو کھلو کر چھوڑیو (۲۵) تے وہ ہی ہے جس نے

خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ؕ وَكَانَ رَبُّكَ

آدمی ناں پانی تیں پیدا کیو فر اس ناں خاندان آلو تے سرہج آلو بنایو ؛ تے تھارو رب

قَدِيْرًا ۝ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ

بڑی قدرت آلو ہے تے یہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے انھاں غی عبادت کریں جہڑا انھاں ناں نہ کجھ نفعو پہچا سکیں

وَلَا يَضُرُّهُمْ ؕ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا ۝ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ

تے نہ کجھ نقصان پہچا سکیں ؛اور کافر تے اپناں رب غی مخالفت ماں بڑو زور مارے (۲۶) تے (اے نبیؐ) ہم نے تم

اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝ قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ

بس خوشخبری دین آلا تے ڈرسان آلا بنا غے چلایا ہیں ؛تم فرمادیو: جے ہوں اس ور تھارا کولو کوئے مزوری نیہنہ منگتو

اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ۝ وَتَوَكَّلْ

ور یاہ گل کہ جہڑو چاہوے وہ اپناں رب در (جان غو) رستو نوڑ لئے تے تم اس جیتا رہن آلا ور

عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ؕ وَكَفٰى

پُہر وسو کر لیو! جس ناں کدے موت نیہنہ آسیں تے اس غی صفتاں ناں تسبیح کرو ؛ وہ اپناں بنداں غاں

بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۝ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

گناہاں غی خبر رکھن واسطے کافی ہے (۲۷) وہ جس نے اسماناں ناں تے

وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى

زمین ناں اور جو کجھ کائنات انھاں غے بشکار ہے سب ناں چھیاں دناں ماں پیدا کیو فر اس نے عرش

الْعَرْشِ ۛ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيْرًا ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ

ور تجلی فرمائی ؛ وہ ''رحمٰن،، ہے تے تم اس غی شان کسے باخبر کولوں پچھ لیو ؛ تے جس ویلے انھاں ناں کہیو جئے

اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا

کہ (اللہ) ''رحمٰن،، ناں سجدو کرو! ویہہ کیہنہ: ''رحمٰن،، کے ہے؟ کیوں! ہم اس ناں سجدو کراں جس واسطے تم ہم ناں حکم دیں

(۲۴) یعنی اللہ غی قدرت ماں یاہ گل تھی جے وہ ہر ایکن بستی ماں اک کنّی نبی چلا چھوڑتو ور اس نے ایسو نیہنہ کیو بلکہ اس نے دنیا جہان واسطے قیامت توڑی اک ہی رحمت عالم ﷺ چلا دتّا تے حکم دتو جے تم اِس قرآن غے ذریعے تے اس غا حکم غے مطابق اللہ غا دین واسطے اپنی ساری طاقت لا دیو۔

(۲۵) مِٹھو تِس بجھان آلو پانی نہراں، دریاواں، تے باولیاں غو پین آلو پانی ہے تے اُکڑو کرلو پانی سُمندر غو ہے یہ کیئیں جگہیں آپس ماں رلیں جڑیں وی ہیں ور دواں غے بشکار کوئے اِسّو غیبی بڑوں ہے کہ میٹھا پانی غی وجہ تیں کرلو پانی مِٹھو نیہنہ ہوتو تے کدے کرلا غی وجہ دتیں مِٹھو کرلو نیہنہ ہو جاتو بلکہ لوکاں نے دُواں غا جُڑ غے چلن غا وی اپناں تجربہ لکھیا ہیں جے کیئیں جگہیں مُچ دور توڑی دوئے رلن غے چلیں ور پانی ماں کجھ فرق نیہنہ ہوتو۔

(۲۶) یعنی انسان غی پیدائش غو سلسلو اس ٹھنگ ور رکھیو جس نال اس غا خاندانی، نسبی، تے ساہ وری رشتید ار بنیاں یہ ساریں اس غیں نعمت تے اس غی قدرت غیں نشانئیں ہیں جھاں غو مطالبو یوہ تھو جے انسان اک اللہ غی عبادت تے بندگی کرتو ور انسان اپناں مہربان مالک ناں چھوڑ غے انھاں غی دَروَٹنی ور منہ رگڑے جِتوں کسے نفع نقصان غی قطعاً کائے امید نیہنہ بلکہ وہ اپناں مالک تیں منہ موڑ غے، اس در کنڈ پھیر غے شیطانی فوجاں ماں رلن جئے فر اللہ غا دین غی مخالفت ماں خوب زور مارے تے شیطان غی مدد کرے۔ یاہ کتنی غدّاری تے نافرمانی ہے! فائدو:- ﴿ظَهِيْر﴾ غا سلف تیں دو ترجمہ نقل ہو یا ہیں ہم نے دواں غے مطابق تفسیر کی ہے، تے متن ماں حضرت شاہ ولی اللہؒ غو اور حاشیہ ور انھاں غا صاحبزاداں غو ترجمو لکھیو ہے۔

(۲۷) یعنی اے رحمت عالم ﷺ جہڑو تھاری گل نہ سُنے اس غی ذمّہ واری تھارے ور نیہنہ نہ اس نال تھارو کجھ نقصان وہے جے کوئے تھاری تبلیغ نہ منّیں تھارو کم تے بس فرمانبرداراں ناں جنّت غی نعمتاں غی خوش خبری سنانی تے نافرماناں ناں دوزخ غاں عذاباں تیں اگاہ کرنو ہے باقی تم انھاں کولوں کجھ فیس یا مزوری تے منگتا ہی نیہنہ جے انھاں غا نہ منّن نال واہ بند ہو جئے غی۔ تھاری تاہنگ تے بس یاہی ہے جے جہڑو چاہوے وہ اپناں رب غو رستو نوڑ لئے لہذا تم کسے غی مخالفت غی یا حمایت غی کجھ پرواہ نہ کرو نہ کسے فانی چیز ور پُہر وسو کرو بلکہ تم تے اُسے ذات غی ڈہئی نوڑو تے اُسے ور پُہر وسو کرو جہڑو زندو رہ غو جس ناں کدے موت نیہنہ آسیں۔ بس اسے غی تسبیح تے عبادت کرو وہ اپناں بنداں غاں گناہاں تیں خوب واقف ہے انھاں نال وہ آپے مُک لئے غو۔

وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۶۰ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا

تے اس نالٓ انھاں غی نفرت ماں ہور باہدو ہو جئے (۲۸) بڑی برکت آلی ہے واہ ذات جس نے اسمان ماں برج بنایا

وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ۶۱ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ

تے اس نے اس ماں اک دیوّ اور چمکتو چن بنایو ؛ تے وہ ہی ہے جس نے رات تے

اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ

تہاڑی ناں اک دوجا غے پچھے آنٓ آلی بنایو (یہ نصیحت غیں گل ہیں) اس واسطے جہڑ و نصیحت حاصل کرنی چاہوے یا شکر

شُكُورًا ۶۲ وَعِبَادُ الرَّحْمَٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى

کرنوں چاہوے (۲۹) اور اللہ تعالیٰ غا بندہ تے ویہہ ہیں جہڑا زمین ور

الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۶۳

عاجزی نالٓ ٹریں تے جس گھڑی جاہل لوک انھاں نالٓ تُھتھ کرن لگیں ویہہ سلام کہہ چھوڑیں

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ۶۴ وَالَّذِينَ

تے جہڑا اپنّاں رب غے اگے سجدا تے قیام کرتاں رات گذاریں؛ تے ویہہ لوک جہڑا

يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا

عرض کریں جے ربّا! توں دوزخ غو عذاب مھاراتیں دور رکھیئے! بیشک اس غو عذاب ہے ہی

كَانَ غَرَامًا ۶۵ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ۶۶ وَالَّذِينَ

چمڑ جانٓ آلو ؛ واقعہ ہی جہنم مچ پہیڑو ٹھکانوں تے مندی جگہ ہے ؛ تے ویہہ لوک

إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ

کہ جسویلے ویہہ خرچ کریں تاں نہ فضول خرچی کریں اور نہ کنجوسی نالٓ کم لیں بلکہ اس غے بشکار

ذَٰلِكَ قَوَامًا ۶۷ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا

ٹھیک (اعتدال ور) رہنہ ؛ تے ویہہ لوک جہڑا اللہ تعالیٰ غے نالٓ کسے دوجا معبود غی عبادت نیہنہ

آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

کرتا تے جس جان ناں اللہ نے مارنوں حرام کیوّ ہے ویہہ اس ناں قتل نیہنہ کرتا ور ''حق،، ور

(۲۸) یعنی جہڑ و اتنٗی بڑی قدرت غو مالک ہے وہ بنداں غاں گناہاں تیں واقف کیوں نیہنہ ہوسیں! وہ مُچ مہربان ہے ور یہ مشرک اس غی کے قدر جانٗیں اُس غا بارہ ماں تے اے مخاطب! توں کسے خبر رکھنٓ آلا کولو ہی پچھ!! تے اُس غا بارہ ماں سب تیں زیادہ خبر رکھنٓ آلو تے وہ آپے ہی ہے جس غو پتو بنداں ناں اُس غی کتاباں تے اس غاں نبیاں غے ذریعہ لگے مشرک اس غی کے قدر جانٗیں انھاں ناں تے جد اُس مُچ مہربان رحمٰن اگے سجدو کرن واسطے کہیو جئے تے یہ بڑی نفرت نالٓ اَیانا بنٓ غے پچھیں وہ رحمٰن کون ہے؟ جس غے اگے ہمنّاں سجدو کرن غو حکم ہے، فر ہور زیادہ نکَ چِھک غے کیہنہ۔ اچھا تم جس واسطے حکم دئیں غا ہم اُس ناں سجدو کرن لگ جاں غا بالکل نیہہ! اس را انھاں غی نفرت تے تَراہنٓ ماں ہور باھدو ہو جئے۔

(۲۹) یعنی اسمان ماں دیہنہ غو یوہ پخّو دیوّ تے یوہ چمکتّو چنٓ تے یہ بڑا بڑا تارہ تے رات تہاڑی غو اک دوجا غے اگے پچھے آنو یہ سارا اُس غی قدرت غا نظارہ ہیں جھاں غو اک بڑو مقصد یوہ ہے جے اُس غا بندہ اِس نظام ماں غور کر غے نصیحت حاصل کریں تے اپنّاں مالک ناں سیانٗیں فر اُس غو شکر ادا کریں تے اُس غی عبادت کریں اور اُس غا شکر گذار بندہ بنٓ جیئں۔ جس را کہ اگے اُس غاں شکر گذار فرمانبردار بنداں غو ذکر ہے۔

وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ۝ يُّضٰعَفْ

تے ویہہ بدکاری نیہنہ کرتا (۳۰) تے جہڑو یہ کم کرے غو وہ بڑا عذاب ماں جاپُوے غو؛ قیامت غے

لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا ۝ اِلَّا

تہاڑے اس ناں دونْوں عذاب وہے غو تے وہ سدا اسّے ماں ذلیل ہو غے پیورہ غو (۳۱) ور

مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ

جس نے توبہ کرلی تے وہ ایمان لے آیو اور اس نے نیک عمل کیّا اساں لوکاں غی تے بدیاں

اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝ وَمَنْ

ناں (وی) اللہ تعالیٰ نیکیاں ناںٔ بٹا چھوڑے؛ تے اللہ تعالیٰ بہت بخشنٔ آلو مچ مہربان ہے؛ اور جہڑو

تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ يَتُوْبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ۝ وَ

توبہ کر غے نیک عمل کرے وہ تے حقیقت ماں اللہ تعالیٰ در ہی مڑ جیٔ (۳۲) تے

الَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ ۙ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا كِرَامًا ۝

جہڑا چُھوٹھی گواہی نیہنہ دیتا تے جد کسے بیہودہ چیز کونْوں لنگیں تاں بزرگی نال لنگ جیں

وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْا عَلَيْهَا صُمًّا

تے ویہہ لوک جسویلے انھاں ناں ان غارب غی آیتاں ناںٔ سمجھایو جیٔ تاں ویہہ انھاں ور ڈورا تے

وَّعُمْيَانًا ۝ وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ

انّاں ہو غے نیہنہ ٹہہ پیتا؛ تے جہڑا دعا منگیں جے اے مھاریا ربّا! توں ہم ناں مھاری

اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ

بیویاں تے مھاری اولاد غی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈیار نصیب فرما! تے توں ہم ناں پرہیزگاراں غو

اِمَامًا ۝ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ

پیشوا بنا دے (۳۳) انھاں ہی لوکاں ناں انھاں غا صبر غے بدلے جنت ماں اپلی منزل لبھے غی تے ات دعا

فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ۝ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا

اور سلام ناںٔ انھاں غو استقبال کیّو جیٔ غو؛ اس ماں ویہہ ہمیشاں ریہنہ غا، واہ کتنی ہی سوہنٔی رہنٔ غی

(۳۰) اللہ تعالیٰ غاں شکرگذار تے فرمانبردار بنداں غیں صفت بیان ہورہئی ہیں، تے اللہ تعالیٰ انھاں ناں اپناں خاص بندا ﴿عِبَادُ الرَّحْمٰنِ﴾ فرمارہیو ہے۔ اِت انھاں غیں تیراں صفت بیان ہوئیں ہیں جھاں بچوں اِت توڑی ناوٗں صفت ہوگئی ہیں۔ پہلی صفت تے انھاں غو بندو بنٔنوں ہی ہے جے ویہہ اپنٔی ہر اک تاہنگ ہر اک خیال، عقیدو تے عمل سب کجھ اللہ غی مرضی غے تابع بنا غے اُس غا فرمانبردار بند بنٔ جیئں۔ (۲) ویہہ زمین ماں تکبر نیہنہ کرتا اکڑتا نیہنہ، بڈیار نیہنہ دستا بلکہ فرمانبردار بندا بنٔ غے عاجزی ناںٔ ٹُریں۔ (۳) ویہہ بے علم جاہل لوکاں ناںٔ یا جاہل پونْوں کرن آلاں تے تہتھ کرنٔ آلاں ناںٔ تہتھ نیہنہ کرتا بلکہ انھاں غا جاہل پونا غا جواب ماں سلامتی غی گل کر غے اپنْو پلنْو چھڑکالیں۔ (۴) ویہہ اسا بنداویں جے جس ویلے رات اپنٔی اندھیرا غی چھپری تانٔ لئے تے لوک مٹھی نیند مست ہو غے سو جیئں اُس ویلے ویہہ اپناں مالک اگے سجدا کرتاں تے قیام کرتاں رات گذاریں۔ (۵) ویہہ اپنٔی عبادت ور مانٔ نیہنہ کرتا بلکہ عبادت کر کر غے وی آخرت غا عذاب تیں تے محشر غا لیکھا تیں ڈرتا ریہنہ دوزخ غا عذاب تیں بچنٔ واسطے ہر ویلے اپنٔا مالک اگے چھولی اڈی رکھیں (۶) ویہہ نہ تے فضول خرچی کریں تے نہ کنجوسی کریں بلکہ بشکار غی اک درمیانی چالٔ ور ریہنہ یعنی نہ ضرورت تیں بدھ خرچ کریں نہ ناجائز کماّں ماں اپنٔی کمائی لاویں تے جت جائز کم ماں خرچ کرنوں وہے یا اللہ غا رستہ ماں دینْوں وہے اُت بالکل صرفو نیہنہ کرتا (۷) ویہہ اک ایکلاٗ اللہ غو بُوئ نوٗڑ غے رکھیں تے اُس غے ناںٔ کسے را غو شرک نیہنہ کرتا (۸) ویہہ کسے ناں ناحق قتل نیہنہ کرتا تے برحق قتل صرف پنج قسم غا ہیں (الف) قتل غا بدلا ماں قتل (ب) مُرتد غو قتل (ج) اس آدمی غو قتل جہڑو شادی شدہ ہو غے بدکاری کرے فر بدکاری غا ثبوت تیں بعد پتھر مار مار غے ماریو جیٔ (د) اسلامی حکومت ماں سَنٔ مارن آلاں ڈاکوواں غو قتل (ھ) جہاد ماں مقابلہ ور آنٔ آلاں کافراں غو قتل۔ (۹) ویہہ زناء جسی بے حیائی تے بدکاری نیہنہ کرتا۔

(۳۱) یعنی جہڑو شرک، قتل تے بدکاری جسا یہ پہیڑا کم کرے وہ بڑا گناہ تے عذاب ماں جاپیو۔ قیامت غے تہاڑے اسا شخص ناں کفر غے ناںٔ ناںٔ گناہ کرن ور دونْوں عذاب دتو جیٔ غو جس ماں وہ ذلیل ہو غے سَدا اہی پیورہ غو۔

(۳۲) اِت دوواری توبہ غو ذکر ہے، جس غا بارہ ماں مفسّر فرماویں جے پہلاں مشرک تے کافر غی توبہ غو ذکر ہے جے جہڑو شرک، کفر تیں توبہ کر غے تے ایمان قبول کر غے فر نیک عمل کرے غو خدا انھاں غی بدیاں ناں نیکیاں ناںٔ بٹا چھوڑے غو یعنی جہڑو اعمال ناموں گناہاں ناںٔ پہریو وتھوہنٔ اِس ماں نیکیں ہی نیکیں لکھیں جیئں غیں۔ تے اللہ اپنٔی شانِ رحیمی تے غفوری ناںٔ پشلیں ساریں خطا معاف کر چھوڑے غو!! تے بعد ماں ایمان آلاں غی توبہ غو ذکر ہے جھاں تیں قتل تے بدکاری جسا بڑا بڑا گناہ ہو جیئں فر ویہہ سچا دل ناںٔ اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں توبہ کر غے تے نیک عمل کر غے اپنٔی فرمانبرداری غو ثبوت دیں ویہہ واقعہ ہی اللہ در ہی مُڑ جیئں جھاں غی وہ ضرور توبہ قبول کرلے۔

(۳۳) یوہ چار باقی صفتاں غو بیان ہے (۱۰) ویہہ ''رحمٰن غا بندا'' چُھوٹھ، باطل تے گناہگاری غیاں مجلساں ماں کدے نیہنہ جاتا نہ آپ کدے کوڑ ماریں نہ چُھوٹھی گواہیں دیئں۔ (۱۱) بے ہودہ تے لغو مجلساں کولوں کدے چان چک انھاں ناں لنگنْوں ہی پے جیٔ تاں وی اس مجلس تیں اپنٔا آپ ناں بچا غے عزت تے بزرگی ناںٔ لنگ جیئں نہ اپنٔی بزرگی ور مانٔ کریں تے نہ اس مجلس ماں شامل وہیں (۱۲) اللہ غاں خاص بنداں غی اک صفت یاہ وہے جے جد انھاں ناں اللہ تعالیٰ غیں آیت پڑھ غے نصیحت کی جیٔ ویہہ انھاں ور ڈورا تے انّا ہو غے نیہنہ ٹہہ پیتا بلکہ ویہہ انھاں ور دل ناںٔ غور کر غے سمجھیں تے فر انھاں ور عمل کر غے اپنٔی فرمانبرداری غو ثبوت دیں (۱۳) نیک بندا غی آخری یاہ صفت بیان فرمائی جے ویہہ آپ ہی نیک بنٔ غے نیہنہ بیس جاتا بلکہ انھاں غی تاہنگ وہے جے مھاریں بیویں تے مھاری اولاد، سگوں

وَّمُقَامًا ﴿۷۶﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّيْ لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ

تے بسن غی جگہ ہے(۳۴)تم فرمادیو: جے میرا رب ناں تھاری کجھ پرواہ نیہنہ جیکدے تم اس غی عبادت نہ کریں

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ﴿۷۷﴾

تم نے تے اس غاں حکماں غو انکار کر دتو ہے ہنڑ اس غی سزا (تمناں) پھکتنی ہی پوے غی (۳۵)

سُوْرَةُ الشُّعَرَاءِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسَبْعٌ وَعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَاِحْدٰى عَشَرَ رُكُوْعًا

سورت شعراء مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں دوسوستائی آیت اور یاراں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالٛ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

طٰسٓمّٓ ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ لَعَلَّكَ

(۱) یہ واضحہ کتاب غیں آیت ہیں ؛ (اے نبی ؐ) تم شاید اس غم ماں

بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۳﴾ اِنْ نَّشَاْ

اپنٛی جان ہی گال چھوڑیں غا جے یہ ایمان کیوں نیہنہ لیاتا ! جیکدے ہم چاہواں تاں

نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ

ہم انھاں ور اسمان تیں اسی نشانی نازل کر دیئاں کہ اس غے اگے انھاں غیں گردن

لَهَا خٰضِعِيْنَ ﴿۴﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ

نیویں ہوغے رہ جیں ؛ تے انھاں کونے اللہ تعالیٰ غی طرفوں جہڑی وی نویں نصیحت

مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ﴿۵﴾ فَقَدْ كَذَّبُوْا

آوے یہ اس تیں منہ موڑ ہی لیں ؛ انھاں نے چھوٹھو کہہ دتو ہے

فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۶﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا

ہنڑ تاولا ہی انھاں غے سامنٛے اس غی حقیقت آ جئے غی جس غی یہ ہاسی بناویں تھا (۲) کیوں! یہ زمین در

اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿۷﴾ اِنَّ

نیہنہ دیکھتا ! کہ ہم نے اس ماں ہر قسم غیں کتنی ہی کاری کاری غیں چیز پیدا کیں ہیں ؛ یقیناً

مھاری ساری لُہڑی ہی نیک ہوجئے فر ہم پرہیزگاراں غا امام بنڑ جاں۔ اس واسطے ویہہ اپنٛاں مالک اگے دعا منگتا ریہنہ جے ربا! توں ہمناں مھاری بیویاں تے مھاری اولاد غی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈیار نصیب فرما۔

(۳۴) اللہ غا خاص نیک بنداں غی نیکی تے صبر غو بدلو بیان ہو رہیو ہے جے انھاں واسطے جنت غا اچّا اچّا محل تے اُپلیں منزل ویں غیں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جے جنت ماں اللہ غاں خاص مقرّب بنداں غا اچّا محل ویں غا ویہہ عام جنتیاں ناں اس رادِسّیں غا جس را دنیا ماں زمین آلا تاراں ناں تکیں (بخاری مسلم) فر جنت ماں فرشتہ سلام تے دعا نالٛ انھاں غو استقبال کریں غا تے انھاں ناں لینڑ آویں غا تے ویہہ سدا جنّت ماں ہی ریہنہ غا سبحان اللہ! واہ رہنڑ بسنڑ غی کسی سُہنی جگہ ہے۔

(۳۵) یعنی نیکی بدی غیں ساریں گل تے انھاں غو بکھرو بکھرو نتیجو تے کھول کھول بیان کر دتو گیو ہے ہنڑ جیکدے مشرک اللہ تعالیٰ غی عبادت نہ کریں تاں اللہ ناں انھاں غی کجھ پرواہ نیہنہ۔ نہ خدا غے نزدیک انھاں غی کجھ قدر قیمت ہے کیونجے انسان غی قدر تے اپنٛا مالک غی عبادت نالٛ ہی ہے باقی جہڑا مشرک خدا ناں منتاں ہی نیہنہ تے اُس غا دین ناں چُھوٹھ کیہنہ انھاں واسطے دوزخ غو عذاب گاٹا غو ہار بن جئے غو جہڑو انھاں ناں کدے نیہنہ چھوڑسیں۔

سورت الفرقان غی تفسیر اللہ تعالیٰ غا فضل تے احسان نالٛ اج ۲۵ مارچ ۲۰۰۱ء مطابق ۲۹ ذی الحجہ ۱۴۲۱ھ اتار آنٛے تہاڑے زندان کوٹ بھلوال غی اسیری ماں مکمل ہوئی۔

(۱) آیت ۲۲۴ ماں مشرکاں غا اِس الزام غو جواب دیتاں جے یوہ قرآن شاعری ہے فرمایو ہے جے شاعراں غے پچھے تے گمراہ لوک ہی چلٛیں جد کہ قرآن ور ایمان لیان آلا صحابہء کرامؓ غی نیکو کاری، عدل انصاف تے سُچّا کردار اور اُچّا اخلاق ناں مشرک وی منٛیں فر یوہ قرآن شاعری کس را ہو سکے!! اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورتِ شعرٛی'' ہے یاہ سورت پاک وی مکّی ہے۔ حضرتِ عبداللہ ابنِ عباسؓ فرمانویں جے پہلاں سورت ''طٰـــہٰ'' نازل ہوئی فِر سورت واقعہ تے فِر یاہ سورت شعرٛی (روح المعانی)۔ سورت طٰـــہٰ غا بارہ ماں یاہ گل پہلاں ہی گذر گئی ہے جے واہ حضرت عمرِ فاروقؓ غا اسلام قبول کرن تیں پہلاں نازل ہوئی تھی اس غو مطلب یوہ ہے جے یاہ سورت پاک اسے واقعہ غے نیڑے نیڑے نازل ہوئی ہے۔ سورت پاک غا پہلا رکوع ماں مشرکاں غا ضِدی پونٛا غو بیان ہے جے رحمتِ عالم ﷺ تے اِس ہُڑک ماں اپنٛی جان گالٛ رہیا ہیں جے لوک کس را ایمان قبول کر غے دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں ور مشرک لوک دین ناں ہاسی مخول بنا غے اپنٛوں پچھو چھڑ کانویں تے نَواں نَواں معجزاں غو مطالبو کریں اس تیں بعد دس رکوع توڑی حضرتِ موسیٰؑ، حضرتِ ابراہیمؑ، حضرتِ نوحؑ، حضرتِ ہودؑ حضرتِ صالحؑ، حضرتِ لوطؑ، تے حضرتِ شعیبؑ غا دور غاں کافراں غو ذکر غے یاہ گل سمجھائی ہے جے کافراں غو ضِدی تے نمور پونٛوں ہر دور ماں اگو ہی رہیو ہے ویہہ ہر دور ماں اللہ غا دین غی تے اس غاں نبیاں غی ہاسی مخول ہی بناتا رہیا ہیں تے اسے رانواں نواں معجزاں غو مطالبو کرتا رہیا ہیں ور معجزا تک غے کدے ایمان نیہنہ لیایا جس غو مطلب یوہ ہے جے اگر مکّہ غاں مشرکاں ناں وی انھان غی مانگ غا معجزہ دس دتا جئیں تاں وی یہ ایمان قبول نیہنہ کرسیں بلکہ فِر تے پشلاں کافراں ہاروں ہی خدا غا عذاب نالٛ ملیا میٹ کر دتا جئیں غا۔ اس غے نالٛ نبیاں غا اس ذکر تیں اس گل وی غو پتو لگے جے ہر دور ماں نبیاں غی تعلیم تے انھاں غی دعوت غو انداز وِاکّو تھو اس ماں مشرکاں واسطے یوہ دَبکا بلکہ دَرڑ تے تھمکی وی ہے جے جیکدے ہُنڑ وی تم باز نیہنہ آتا تاں پشلاں نافرماناں ہاروں بربادی واسطے تیار رہو تے ایمان آلاں واسطے خوشخبری وی ہے جے جیت چھیکڑ حق ہی غی وہے آخر ماں پوری سورت ور تبصرو کرتاں قرآن غو کلامِ خدا ہونٛوں بیان کیّو گیو ہے۔

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝٨ وَاِنَّ
اس ماں بڑی نشانٔی ہے ور انھا ماں چ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝٩ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰٓى
تھارورب ہی غالب (تے) مچ رحم کرن آلو ہے (٣) تے جسویلّے تھارارب نے موسیٰؑ ناں اواز دتی
اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝١٠ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ؕ اَلَا يَتَّقُوْنَ ۝١١
جے تم ظالم لوکاں کوڑے جاؤ ! (یعنی) فرعون غی قوم کوڑے کیوں! ویہہ لوک ڈرتا نیہنہ !
قَالَ رَبِّ اِنِّيْٓ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ۝١٢ وَيَضِيْقُ
موسیٰؑ نے عرض کی: اے میریا ربا! مناں ڈر ہے کہ ویہہ مناں چھوٹھو کہہ دیں غا؛ تے میروسینوں
صَدْرِيْ وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِيْ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُوْنَ ۝١٣
تنگ ہورہیو ہے نالے میری زبان نیہنہ چلتی لہٰذا توں ہارونؑ در وی (وحی) پہنچ
وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْۢبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ۝١٤ قَالَ
تے میرے اُپران لوکاں غے نزدیک اک جرم وی ہے اس گلوں ہوں ڈروں کہ ویہہ مناں قتل نہ کرچھوڑیں؛ اللہ
كَلَّا ۚ فَاذْهَبَا بِاٰيٰتِنَآ اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ۝١٥ فَاْتِيَا
نے فرمایو: بالکل نیہنہ !تم دوئے مھاری نشانٔیں لے غے جاؤ! ہم تھارے نالٔ سنٔ رہیا ہاں؛ بس تم دوئے
فِرْعَوْنَ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝١٦ اَنْ اَرْسِلْ
فرعون کوڑے جاؤ! تے تم کہُو جے ہم ساراں جہاناں غا پالنہار غا چلایا وا ہاں جے توں بنی اسرائل
مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۝١٧ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّ
ناں مھارے نالٔ جانٔ دے (٤) فرعون نے کہیو: کیوں! ہم نے تناں نِکاں ہوتاں نیہنہ پالیو تھو! تے
لَبِثْتَ فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ۝١٨ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ
توں مھارے کوڑے اپنٔی عمر غا کئیں سال نیہنہ رہیو ؟ تے تیں اپنٔوں وہ کم کیّو
الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝١٩ قَالَ فَعَلْتُهَآ
جہڑو تیں کیّو تھو تے توں بڑو ناشکرو ہے (٥) موسیٰؑ نے فرمایو: ہاں ! وہ کم میرے تیں ہو گیو تھو

(٢) انھاں آیتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں، شرکاں غو جاہل پونٔوں بیان ہوو وہ ہے جے اک پاسے اللہ تعالیٰ نے اپنٔان حبیب ﷺ ناں اِسو دل عطا کیّو جہڑو ہرویلّے اس گل ورد کھیاتے پریشان ہے جے یہ لوک ایمان لیا غے اپنٔاں آپ ناں دوزخ غا عذاب تیں کیوں نیہنہ بچاتا حضرت غو یوہ غم اتنٔوں زیادہ ہے کہ اللہ پاک آپے فرماوے جے ''خورے تم اس غم ماں اپنٔی جانٔ ہی گال چھوڑیں غا جے یہ لوک ایمان کیوں نیہنہ لیاتا'' یعنی تمنٔاں انھاں پچھے اتنٔوں غم کرن غی لوڑ نیہنہ ۔فر فرمایو جے ہدایت تے گمراہی انھاں غا اختیار غیں چیز ہیں نیہنہ تے اللہ تعالیٰ واسطے تے اس ماں وی کجھ اوکھت نیہنہ تھی جے وہ اسمان تیں اِسی نشانی نازل کر دیتو جسناں دیکھتاں ہی ہر اک ایمان لے آتو، ہر ایکنٔ غی گردن نیویں ہو جاتی ور یاہ اس غی حکمت نیہنہ وہ یاہی چاہوے جے ہدایت تے گمراہی غا دوئے رستا صاف بیان کر دتا جئیں فر آدمی غی مرضی وہ کہڑو رستو نوڑے۔ دوجے پاسے رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں مشرکاں غو نمور پونٔوں دیکھو جے اللہ رحمٰن جد وی اپنٔی رحمت نالٔ انھاں ور کائے نصیحت آلی گل نازک کرے تے انھاں ناں اللہ غو کلام سنایو جئے یہ فٹ اس تیں مُنہ موڑ لیں بلکہ اس ناں چھُوٹھ کہہ غے اس غو مخول بنانٔ لگ جئیں خیر! انھان نے آیتاں ناں چھُوٹھیں کہنٔ تے اُن غو مخول بنانٔ غو اپنٔوں کم کر لیّو ہے ہُنٔ تاولاں ہی انھاں غاں کرتوتاں غو نتیجو سامنٔے آ جئے غو، یہ جس خدائی عذاب غیں ہاسی اُڈانویں بس تاولاں ہی اُس غی حقیقت انھاں غے سامنٔے آ جئے غی۔

(٣) یعنی جس نے اللہ غیں قدرت غیں نشانٔیں تکنٔیں ویں اس واسطے ہر پاسے نشانٔیں ہی نشانٔیں ہیں زمین ور ہی غور کر لیو اللہ تعالیٰ مٹی غی اک مٹھی تیں کس را قسم قسم غیں چیز پیدا فرماوے۔قسم قسم غا اناج، میوا تے بیل بوٹاں غی کسی پھُل کھِیلی لا دیئے۔ کیوں! اس ماں اس گل غی نشانی نیہنہ جے اس کائنات غی کنڈ ور اک زبردست طاقت آلی ہستی ہے تے اُسے غی قدرت تے اسے غا حکم نالٔ یوہ نظام چل رہیو ہے! بے شک اس ماں اللہ غی قدرت غی نشانٔی ہے ور متا لوک ویہہ ہیں جہڑا کائے گل منٔنٔی چاہتا ہی نیہنہ ! انھاں نافرماناں غاں کرتوتاں غو تقاضو تے یوہ ہے جے یہ فٹ ملیا میٹ کر دتا جئیں تے اللہ تعالیٰ ناں اس غی قدرت وی ہے کیونجے وہ ہر چیز ور غالب ہے ور وہ رحیم وی ہے اس گلوں وہ اپنٔی رحمت نالٔ مجرماں ناں باز آ جانٔ تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو عطا فرما دئے۔

(٤) حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو قصو اس تیں پہلاں سورت اعراف پارہ ٩ تے سورت طٰہٰ ماں تفصیل نالٔ گذر گیو ہے اِت وی گل اتوں چھوئی جا رہئی ہے جے جد حضرتِ موسیٰؑ اپنٔوں ٹبّر لے غے مَدین تیں واپس مِصر آ رہیا تھا رستہ ماں اگ غی لوڑ پئی اور انھاں ناں اک نکّہ ور اگ دِسی تھی جِت جا غے اللہ غی تجلّی غو دیدار ہوو وتھو اُتے ہی یاہ وحی نازل ہوئی تھی جے تم فرعون تے اس غی قوم کوڑے جاؤ تے اس ناں خدا غا عذاب تیں ڈراؤ! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے عرض کی جے میرو دل تنگ ہور ہیو ہے یعنی اس کم واسطے میرو سینٔوں کھول دے نالے میری زبان چلتی نیہنہ توں مِناں صاف صاف تقریر کرن غی توفیق عطا فرما تے اس کم ماں حضرتِ ہارونؑ ناں وی میرے نالٔ کر دے انھاں ناں وی نبوت عطا فرمادے۔ اللہ نے یہ ساریں دعا قبول فرمالیں جس را کہ سورت طٰـــہٰ ماں ہے۔اس موقعہ ور حضرت موسیٰؑ ناں وہ قطبی غو قتل یاد آ جئے جس غی وجہ تیں انھاں نے مصر چھوڑیو تھو ویہہ عرض کریں جے مناں ڈر ہے جے ویہہ کِدے میرو قتل غو پلان نہ بنالیں۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو اسو کدے نیہنہ ہوسیں تھارے کوڑے میرا دتا وا معجزہ ہیں فر میری مدد تھارے نالٔ ہے تمنٔاں کوئے خطرو نیہنہ تم جاؤ تے فرعون ناں دسّو جے ہوں جہاناں غا پروردگار اللہ غو قاصد ہوں تے رسول ہوں توں بنی اسرائیل ناں میرے نالٔ جانٔ دے۔

إِذًا وَّأَنَا مِنَ الضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

تے اسویلے ہوں غلطی ماں تھو ؛ فر ہوں تم لوکاں تیں ڈر غے تھارے کونوں نس گیو

فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَّجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾

فر میرا رب نے متّاں سمجھ تے علم عطا فرمایو اور متّاں پیغمبراں ماں شامل کر دتو

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَآءِيلَ ﴿٢٢﴾

تے یوہ وی کوئے احسان ہے جہڑوتوں میرے ور رکھ رہیو ہے جے تیں (ساری) بنی اسرائل قوم غلام بنّائی وی ہے (٦)

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ

فرعون بولیو : جہاناں غو پالنہار کے (چیز) ہے ؟ موسیٰؑ نے فرمایو: وہ اسماناں غو

وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ

تے زمین غو اور جو کجھ انھاں دواں غے بشکار ہے سب غو رب ہے جیکر تم یقین کرن آلا ہیں ؛ اس نے اپنے آس پاس غا

حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَآئِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾

لوکاں ناں کہیو : کیوں رے! تم سنّتا نیہنہ ! موسیٰؑ نے فرمایو: وہ تھارو وی رب ہے تے تھاراں پشلاں باپ دادا غو وی رب ہے

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ

فرعون بولیو: (لوکو!) تھارو یوہ رسول جہڑو تھارا در چلایو گیو ہے یوہ تے سدائی ہے ؛ موسیٰؑ نے فرمایو:

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

وہ ہی چڑھدا تے لہندا غو اور انھاں غے بشکار غیاں ساریاں چیزاں غو رب ہے جیکر تم سمجھیں

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ

فرعون نے کہیو : جیکدے تیں میرے تیں سوا کسے ہور ناں معبود بنّایو تاں ہوں تنّاں قید ماں

الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ

سٹ چھوڑوں غو (٧) موسیٰؑ نے فرمایو: پہانویں ہوں تیرے کوں کائے واضح چیز لیاؤں (تانوی!) فرعون بولیو:

فَأْتِ بِهِ إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ

تاں واہ پیش کرو جیکر تم سچا ہیں ؛ فر انھاں نے اپنّی سوہٹی (زمین ور) سٹّی

(٥) حضرتِ موسیٰؑ اللہ غا حکم غے مطابق فرعون کونے پجھ گیا اور اس ناں صاف صاف پیغام دتو مگر فرعون حضرتِ موسیٰؑ غی صاف گل غو سدّ و جواب دینّ غے بجائے مہنّاں مارن لگ گیو جے کل توڑی توں مھارے بشکار اک ننّو جئیو بچّو تھو ہم تنّاں پالنّ رہیا تھا تے توں اپنّی زندگی غا کئیں سال مھارے کونے رہیو تھو ہمنّے تیرے اُپر مُچ احسان کیا ور تیں مھاری ناشکری کی تے واہ کھٹّی کی جہڑی کہ تیں کی ! یعنی قبطی ناں قتل کیو فراج چان چک ہی نبی بنّ غے کیئاں تیں آ گیو !! فائدو ﴿كٰفِرِينَ﴾ غو ترجموں حضرتِ ابن عباس نے ناشکرو کیّو ہے (ابن جریر)

(٦) حضرتِ موسیٰؑ جواب دیں جے ٹھیک ہے وہ بندو میرے ہتھوں مر گیو تھو، ور میں چتے غے قتل کرن واسطے تے اس ناں مکّو نیہنہ ما ریو تھو وہ تے اَن پہانّ غلطی ناںّ قتل ہو گیو۔ فر تھارا ظلم غا ڈر تیں ہوں ہجرت کر غے مدیَن چلو گیو جت اللہ نے منّاں نبوت تے رسالت عطا فرمائی اور اپنّوں نبی بنّایوہنّ اس ماں تعجب یا حرانگی آلیّ کہڑی گل ہے ! اور توں کجھ تے شرم کر ! تنّا یاہ گل تے یاد رہئی ہے جے تیں میری پرورش کی تھی ور توں یاہ گل کیوں پُہل گیو جے ہوں تیرے کونے پجیو کس را تھو جے کدے تو میری قوم غا بچاں ناں قتل نہ کرواتو تاں میری والدہ منّاں دریا ماں نہ سٹّتی ہوں تیرے کونے وی نہ پجتو فر میری پرورش غو احسان تے توں میرے اوپر چاہڑے ور جہڑی ساری بنی اسرائلی قوم تیں غلام بنّائی وی ہے واہ گل تنّاں بسر گئی !

(٧) فرعون تے بڑو سیانّوں بنّ غے مہناں مارے تھو ور حضرتِ موسیٰؑ غا جواب ور وہ ٹاٹرے گیو تے فٹ گل غو موضوع بدلانّ واسطے انّ جانّ بنّ غے کہنّ لگو جے رب العٰلمین کے چیز ہے !! جس غی طرفوں تم رسول بنّ غے آیا ہیں حضرت نے جواب دتو جے یاہ کائے پچھنّ غی گل ہے ! رب تے وہ ہی ہے جس نے زمین تے اسمانّ تے ساری کائنات بنّائی ۔ فرعون نے اپنّاں لوکاں ناں یاہ پٹی پڑھائی وی تھی جے رب تے ہوں ہی ہوں میرے تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ اس نے آس پاس غا لوکاں ناں تعجب ناںّ کہلیو جے تم سنّتا نیہنہ ! دیکھو یوہ منّاں چھوڑ غے کسے ہور ناں رب منّے ور حضرتِ موسیٰؑ نے اس ناں سرت نیہنہ لینّ دتی تے فٹ فرمایو جے وہ ہی رب ہے جہڑو تھارو وی تے تھارا پشلاں (یعنی باپ دادا) غو وی رب ہے فرعون ناں خطرو ہو گیو جے کدے موسیٰؑ غی گل لوکاں غا دلاں ماں نہ بیں جے ؛ اسگلوں اس نے لوکاں ناں بے وقوف بنّانّ واسطے کہیو جے یوہ بندو اصل ماں سدائی ہو گیو ہے نعوذ باللہ تاں ہی فاتری وی گل کرے ورنہ میرے تیں بجنّ ہور کونّ رب ہو سکے ! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو رب وہ ہے جہڑو لہتا چہڑتا (مشرق مغرب) غو مالک ہے یعنی جہڑو دیہنہ ناں چڑھدا داروں لیا وے لہتا در لے جے اس ماں اس گل درا شارو تھو جے جیکدے توں اپنّاں آپ ناں رب کہ تاں توں لہندا در کڈ لیا اس ور فرعون ٹھٹھنّ ٹھار ہو گیو اس کولے اس غو کوئے جواب نیہنہ تھو اسگلوں وہ بحث چھوڑ غے جاہل پونّاں ور آ گیو تے تھمکیں دینّ لگ گیو جے جیکدے تیں میرے تیں سوا کوئے ہور خدا منّیوں تاں ہوں تنّاں قید کر چھوڑوں غو۔ واقعہ ہی فرعونی لوکاں کونے قید غیاں تھمکیاں تیں بجنّ کجھ نیہنہ تھو۔

فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ

تے واہ چانڑ چک ہی اک صاف اژدھو بنڑ گئی؛ اور اپنڑوں ہتھ کڈیو تے وہ اچانک دیکھنڑ آلاں ناں چٹو

لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

چمکتو دِسن لگو (٨) فرعون نے اپنڑے کوڑے غاں مقدماں ناں کہیو: یوہ تے واقعہ ہی ماہر جادوگر ہے

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾

یوہ اپنڑاں جادو نالڑ تمنڑاں تھارا ملک تیں کڈ دینڑو ں چاہوے؛ ہنڑ تھاری کے رائے ہے؟

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾

انھاں نے کہیو: اس ناں تے اس غا پہائی ناں (ذری) ٹہل دیو تے شہراں ماں گھٹھا کرن آلا پہیج دیو

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ

جے ویہہ ساراں ماہر جادوگراں ناں تھارے کوڑے لے آویں؛ فر سارا جادوگر اک معین دن غا مقرر

مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا

وقت ماں جمع کیّا؛ گیا تے لوکاں ناں کہیو گیو کیوں! تم گھٹھا ویں غا؟ تانجے ہم

نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِن كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ

جادوگراں غا رستہ ور ہی چلاں جیکر ویہہ غالب آ جیں (٩) تے جسویلے جادوگر آ گیا

قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾

ویہہ فرعون ناں کہنڑ لگا کہ جے ہم غالب آ گیا تاں ہم ناں انعام تے لبھے غو ناں؟

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ

فرعون نے کہیو: آہو! اور اسویلے تے تم میرا خاص درباریاں ماں شامل ہوجیں غا؛ موسیٰؑ نے ان جادوگراں ناں کہیو:

أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا

تم نڑے جو کجھ سٹنڑوں ہے سٹ دیو؛ فر انھاں نے اپنڑی رسیں تے سوہٹیں سٹ دتیں تے کہنڑ لگا جے

بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ

فرعون غی عزت غی قسم! بلاشبہ ہم ہی جِتاں غا؛ فر موسیٰؑ نے اپنڑی سوہٹی سٹی

(٨) حضرتِ موسیٰؑ فرمانویں جے توں بحث چھوڑ غے تہمکیاں در کیوں جئے میرے کولوں اللہ غا پیغمبر ہونڑ غی کائے نشانڑی تے معجزو کیوں نیہنہ منگتو! جیکدے میرے کوڑے اللہ غی طرفوں صاف معجزو وہے جس ناں تک غے ہر ایکنڑ ناں یقین ہو جئے کہ یہ اللہ غا نبی ہیں فر وی توں نمکرے غو؟ تے کیوں! فر وی تیرو یوہ ہی فیصلو رہ غو! فرعون ناں نتیجہ غو کے پتو تھو اس نے کہیو دسّو! جیکر سچا ہیں ور اللہ غی قدرت غی نشانڑی تکتاں ہی ساری آ کڑ مٹھی ہو گئی۔

(٩) سوہٹی غو تے ہتھ غا چمکنڑ غو معجزو تک غے فرعون غو لک ٹٹ ہی گیو تھو ور اس نے تاولاں ہی سُرت سمھالڑ تے اک سیاسی چالڑ بنانڑ غی کوشش کی جے کسے را ملک غاں لوکاں ناں موسیٰؑ غے خلاف پہڑکاؤں فراج غا سیاسی پخنڈ یاں ہاروں ہی اپنڑاں درباری مقدماں تے دوجاں لوکاں ناں کہنڑ لگو جے اصل ماں یوہ بڑو جادوگر ہے تے منڑاں خطرو اپنڑی کرسی غو نیہنہ بلکہ سارا ملک تے ملک غاں بسنیکیاں واسطے خطرو ہے کیوں جے یوہ جادو غا زور نالڑ تمنڑاں ملک تیں کڈ غے اِت قبضو کرنڑو ں چاہوے۔ حالانکہ ساری دنیا جانڑے جے کسے جادوگر نے جادو غا زور ور کِدے اک رگٹھ زمین ور وی قبضو نیہنہ کیّو۔ خیر! در باری تے سوکر غے درباری ہی وہیں ویہہ اپنڑاں مقدم غے خلاف عقل غی کائے گل کد کر سکیں! انھاں نے کہیو کوئے پرواہ نیہنہ مھارا ملک ماں بڑا بڑا جادوگر ہیں ویہہ سارا کھٹھا کر لیاں فر مقابلہ واسطے اک تہاڑو تے وقت مَتھ غے لوکاں ماں تماشو دیکھنڑ غو اعلان کر دیاں! تے جد مھارا جادوگر جت غے غالب آ جیں غا اس ویلے لوک جادوگراں غے پچھے ہی چلنڑ ور مجبور ہو جئیں غا تے موسیٰؑ غی گل کوئے نیہنہ من سیں۔

فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿٤٥﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ﴿٤٦﴾

تے واہ چانڑ چک ہی انھاں غا بنڑایاوا کوڑ ناں نگلن لگ گئی ؛ اس ور جادوگر سجدہ ماں ٹھہ پیا

قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿٤٨﴾ قَالَ

(تے) کہنڑ لگا جے ہم تے جہاناں غا پالنہار ور ایمان لے آیا؛ موسیٰؑ تے ہارونؑ غا رب ور! (١٠) فرعون نے کہیو :

اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمُ الَّذِيْ عَلَّمَكُمُ

تم نٔے اس ناں من لیّو ! اس توں پہلاں ہی کہ ہوں تمنّاں اجازت دیتو بلاشبہ یوہی تھاروو بڑو ہے جس نے تمنّاں

السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ

جادو سکھایو ہے تے تمنّاں اے ہنڑ ہی پتو لگ جئے غو ؛ ہوں ضرور تھارا ہتھ پیر پٹھا پاسا تیں

مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٩﴾ قَالُوْا لَا ضَيْرَ

کپوا چھوڑوں غو تے تم ساراں ناں سولی ور ٹنگاؤں غو ؛ انھاں نے کہیو : کوئے ڈر نیہنہ

اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ ﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا

ہم نٔے تے اپنڑاں رب کولے ہی مڑ غے جانٔوں ہے ؛ ہم ناں امید ہے کہ مھارو رب مھاریں

خَطٰيٰنَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥١﴾ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى

خطا بخش دیئے غو کیونجے ہم ساراں تیں مہرے ایمان لے آیا ہاں (١١) تے ہم نٔے موسیٰؑ در وحی کی

اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْٓ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُوْنَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي

جے تم میراں بنداں ناں راتو رات کڈ لے جاؤ ! بیشک تھارو پچھو کیّو جئے غو ؛ اس ور فرعون نے شہراں ماں

الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ﴿٥٤﴾

کٹھا کرن آلا پیہج دتا ؛ کہ یہ لوک اک نکی جئی جماعت ہیں

وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنٰهُمْ

تے یہ ہمنّاں لہر چاہڑ رہیا ہیں ؛ تے ہم سارا خطرہ آلی جماعت ہاں ؛ چھیکڑ ہم نٔے ویہہ باغاں بچوں

مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٥٧﴾ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ

تے اماء پانیاں بچوں ؛ اور خزاناں بچوں تے کاری کاری غا گھراں بچوں کڈ چھوڑیا ؛ اسّے راہووو

(١٠) باطل حق ناں جتنی دبانڑ غیں کوشش کرے تے سازشاں غا جتناں جالڑ بنٔیں خدا غی قدرت نالڑ چھیکڑ وہ آپے اپنڑا بنایاوا جالڑ ماں پھس جئے فرعون غو وی یوہی حال ہو گیو پہلاں حضرت موسیٰؑ ناں کجھ لوک جانٔیں تھا ہُنڑ سارا ملک ماں اک ہُل مچ گئی جے اللہ غا اک سچّا بندا غا مقابلہ ماں جادوگراں نے اپنٔی نہ صرف ہار من لئی بلکہ ویہہ ایمان لے آیا اس راہر اک بندا غا دل ماں ضرور حضرتِ موسیٰؑ ناں دیکھنڑ تے انھاں نالڑ گل کرن تے انھان غی دعوت سُننڑ غی تاہنگ پیدا ہو گئی وہے غی تے فرعون غا ویہ سارا سیاسی پکھنڈ جے یوہ تمنّاں تھارا ملک تیں کڈ چھوڑے غو ہوا ہو گیا وہیں غا۔

(١١) فرعون ناں چنگی طرح پتو تھو جے موسیٰؑ مسیں مدین تیں آیا ہیں تے انھاں غی کدے جادوگراں نالڑ ملاقات نیہنہ ہوئی، ور فِر وی اس نے الزام لایو جے اصل ماں موسیٰؑ ہی تھارا گُرو تے اُستاذ ہیں ۔ فر وہ حضرتِ موسیٰؑ ناں کجھ نیہنہ کہتو کیونجے انھاں غی سوہٹی تے اس غی نظراں ماں ہے بلکہ تہمکی چھڑی اِن نواں نواں مسلماناں ناں دیئے۔ شائد اُس غو یوہ خیال وہے غو جے یہ نواں نواں مسلمان ہووا ہیں یہ سولیؔ غا تے موت غا ڈر و ر ایمان چھوڑ دیں غا ور اُس بد بخت ناں کے پتو تھو جے جس دل ماں ایمان اپنٔوں گھر بنا لئے فر اس ماں ڈر خوف جُگی کوئے جگہ نیہنہ رہتی بلکہ فر اس ناں اِس رستہ غا کنڈا تے ترسول پُھلاّں تیں زیادہ ارام دیں تے اِس رستہ ماں جان دیتاں اِس ناں جہڑی لذت آوے واہ جنت ماں جا غے وی نیہنہ بِسرتی رحمتِ عالم ﷺ فرماویں جنت ماں پُج غے کوئے بندو واپس دنیا ماں آن غی تاہنگ نیہنہ کرسیں ور شہید شہادت غو مرتبو تک غے تاہنگ کرے غو جے کدے منّاں واپس دنیا ماں جانڑ غی اجازت ہو جاتی تاں ہوں دس واری شہید ہو ہو غے فر زندو ہوتو تے شہادت غی لذت حاصل کرتو (بخاری مسلم ملخصًا)

(۱۲) موسیٰؑ اک لمّا عرصہ توڑی فرعونیاں ناں دین غی دعوت دیتا رہیا تے بنی اسرائیل غی آزادی غو مطالبو کرتا رہیا تے فرعونیاں غی وی اللہ غی طرفوں کیئں کیئں طرح ازمائش ہوئیں جس غو ذکر سورت اعراف ماں گذر گیو ہے چھیکڑ اک عرصہ بعد اللہ غی طرفوں یوہ حکم آیو جے تم راتو رات بنی اسرائیل ناں لے غے اتوں نِغل جاؤ تے اپنا اصلی وطن شام چلیا جاؤ۔ ناںؔ ہی یاہ

وَاَوْرَثْنٰهَا بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ ﴿۵۹﴾ فَاَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِیْنَ ﴿۶۰﴾ فَلَمَّا

تے ہم نے ان چیزاں غا وارث بنی اسرائیل بنا چھوڑیا (۱۲) تے انھاں نے دیہنہ چڑھتاں ہی بنی اسرائیل غو پچھو کیو؛ فر

تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰٓی اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿۶۱﴾ قَالَ

جسویلے دواں جماعتاں نے اک دوجی ناں دیکھیو موسیٰؑ غا سنگیاں نے کہیو: کہ ہم تے پغڑ یا گیا؛ موسیٰؑ نے فرمایو:

كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ﴿۶۲﴾ فَاَوْحَیْنَآ اِلٰی مُوْسٰٓی

بالکل نیہنہ! یقیناً میرے ناںؔ میرو رب ہے وہ متاں ہُنٹیں رستو دس دئے غو؛ اسویلے ہم نےؔ موسیٰؑ دروحی کی

اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ ۭ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ

جے اپنٹی سوہٹی سمندر ور مارو فر سمندر پھٹ گیو تے پانٹی غو ہر اک حصو بہت بڑا پہاڑ

كَالطَّوْدِ الْعَظِیْمِ ﴿۶۳﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِیْنَ ﴿۶۴﴾ وَاَنْجَیْنَا

ہاروں ہوگیو؛ تے اُت ہم دوجاں ناں وی نیڑے لے آیا؛ تے ہم نےؔ موسیٰؑ اور

مُوْسٰی وَمَنْ مَّعَهٗٓ اَجْمَعِیْنَ ﴿۶۵﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِیْنَ ﴿۶۶﴾

ان غا ناںؔ غا سارا بچا لیا؛ فر دوجا ہم نےؔ غرق کر چھوڑیا؛

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۶۷﴾

یقیناً اس ماں بڑی نشانٹی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ﴿۶۸﴾ وَاتْلُ عَلَیْهِمْ

تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (۱۳) تے (اے نبیؐ) انھاں ناں ابراہیمؑ

نَبَاَ اِبْرٰهِیْمَ ﴿۶۹﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِیْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿۷۰﴾

غو قصو سناؤ! جسویلے انھاں نے اپناں باپ تے اپنٹی قوم ناں کہیو: جے تم کس چیز غی عبادت کریں؟

قَالُوْا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِیْنَ ﴿۷۱﴾ قَالَ هَلْ

انھاں نے کہیو: ہم بتاں غی پوجا کراں تے ہم انھاں ورہی ڈٹ غے بیس گیا ہاں؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: کیوں!

یَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ﴿۷۲﴾ اَوْ یَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ یَضُرُّوْنَ ﴿۷۳﴾

یہ تھاریں اوازسُنیں جسویلے تم انھاں اگے فریاد کریں؛ یا و یہہ تمناں کجھ نفعو دے سکیں! یا تمناں کجھ نقصان پہچا سکیں؟

گل وی دس چھوڑی جے فرعون تھارو پچھو کرے غو ور اللہ تھاری حفاظت فرماوے غو فر یوہ ہی ہووو۔ جد فرعون ناں بنی اسرائیل غا نِغل جانؔ غو پتو لگو اس نے اہلکار پہیج غے فوج کٹھی کی تے بڑی آکڑ ناںؔ کہنؔ لگو جے یاہ نکی جئی اک جماعت ہے ور یہ لوک کہڑی کہڑی ہمناں رُوہ چڑھاویں حالانکہ ہم اک اِسی بَردم رہنؔ آلی جماعت ہاں جس تیں ساری دنیا ڈرے بس اج انھاں غو کم کر ہی دہیاں غا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس راو یہہ ہم نےؔ سُہنا سُہنا باغاں، اماء پانیاں، خزاناں تے محلّاں تیں اِسا باہر کڈیا جھاں ناں واپس اپنے گہر جانوںؔ نصیب نیہنہ ہویو، تے ہم نےؔ اپنٹی قدرت ناںؔ یہ نعمت بنی اسرائیل ناں عطا فرمادتیں۔

(۱۳) فرعون اپنٹی بہٹ بڑی فوج لے غے بنی اسرائیل غے پُچھے دوڑ پیو، اُواں بنی اسرائیل بحر قلزم غے سامنٹے جا پجیا، جیکدے فرعون پچھے نہ ہو تو تاں سمندر غے کھنڈے کھنڈے ٹُر غے کدے نہ کدے رستو نوڑ لیتا ور اچن چیت جسویلے انھاں نے اگے سمندر غیں کانگ تے پچھے فرعون غی فوج ڈِٹھی انھاں غا ہوش اُڈ گیا بڑی گستاخی ناںؔ بنی اسرائیل حضرتِ موسیٰؑ ناں کہنؔ لگا۔ او موسیٰؑ! ہم تے پغڑے گیا! حضرتِ موسیٰؑ نے مُچ تسلی تے اطمینان ناںؔ درڑ غے فرمایو!! خدا غی ذات ور پُہر وسو کرو۔ اِسی گل کدے نیہنہ ہوسکتی ہوں ایکلّو نیہنہ میرے ناںؔ میرا رب غی مدد وی ہے وہ اے ہُنؔ ہمناں کوئے رستو دِسے غو ایاّں یہ گل ہورہیں تھیں اُنواں فرعون غی فوج نیڑے نیڑے پجتی جا رہئی تھی۔ بس اس ویلے اللہ غی وحی آ گئی جے تم اپنٹی سوہٹی مبارک سمندر ور مارو! سوہٹی لگتاں ہی قدرتِ خداوندی ناںؔ سمندر غو سینٹوں اِسرا چِر گیو کہ بشکار سمندر غے صاف سُکّی سڑک نِغل آئی تے پانی دُویں پاسیں دو پہاڑیاں یا نکاں ہاروں کھلّو ہوگیو، اللہ غی قدرت فرعونی فوج نے جس کہڑی سُکّو رستو تکیو ویہہ سمندر ماں کُد پیا۔ انھاں بچاراں ناں کے پتو تھو جے یوہ کس واسطے سُکّو ہے حضرتِ موسیٰؑ تے انھاں غا سنگی بنی اسرائیل جسا پار چڑھیا سمندر فِر خدا غا حکم ناںؔ جُڑ گیو تے فرعون اپنٹی ساری فوج سنے غرق ہوگیو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جھڑا لوک ایمان لیانوںؔ چاہویں انھاں واسطے اس قصہ ماں وی مُچ نصیحت، عبرت تے خدا غی قدرت غیں نشانٹیں ہیں ور لوکاں ماں مَتا ویہہ ہیں جھڑا ایمان قبول کرنوںؔ ہی نیہنہ چاہتا اساں نافرماناں ناں خدا ملیا میٹ تے کر سکے کیوں جے وہ سب ور غالب ہے ور یوہ اُس غو فضل تے اس غی مہربانی ہے جے وہ اِساں منکراں ناں وی مہلت دیئے تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو دیئے۔

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَأَيْتُم

انھاں نے کہیو: (نیہنہ) بلکہ ہم نے اپناں باپ داداناں اسّے راکرتاں دیکھیو ہے؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: تم نے ویہہ

مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ

دیکھیا ہیں جھاں غی تم عبادت کرر ہیا ہیں ؛ تم تے تھارا پشلا باپ دادا؟ میرا تے یہ (سارا)

عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ

دشمن ہیں سوائے رب العالمین غے (١٤) وہ جس نے منّاں پیدا کیّو ہے تے وہ ہی

يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا

منّاں راہ دسّے ؛ تے وہ ہی جہڑو منّاں کھوالے تے پیالٔے ؛ تے جسویلٔے

مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾

ہوں ماندو ہوجاؤں تاں وہ ہی منّاں شفاء دئے ؛ تے جہڑو منّاں موت دئےغو فر منّاں زندو کرےغو

وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾

تے وہ ہی جس توں منّاں یاہ امید ہے جے وہ قیامت غے تہاڑے میریں خطاء معاف فرمادئےغو (١٥)

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَل

اے میرا رب ! توں منّاں علم و حکمت عطا فرماء تے منّاں نیکوکاراں ماں شامل فرمادے ؛ تے پچھے آنٔ

لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِن

آلاّں ماں میرو نیک ذکر چھوڑ دے ! تے منّاں نعمتاں پھری جنت غا

وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ

وارثاں ماں شامل فرما ؛ تے میرا باپ ناں بخش دے کیونجے وہ گمراہ لوکاں

الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ

بچوں ہے ؛ تے جس تہاڑے لوک دوبارہ زندہ کیّا جئیں غا منّاں رسوا نہ کریئے ؛ جس تہاڑے نہ مالٔ

مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

کجھ کم آوےغو تے نہ اولاد ! ور وہ (آدمی) کامیاب ہوجئےغو جہڑو اللہ کولٔے بے روگ دل لے غے آوےغو (١٦)

(١٤) حضرتِ موسیٰؑ غا قصہ تیں بعد رحمتِ عالم ﷺ ناں حکم ہورہیو ہے جے تم اپنٔی اُمت ناں حضرتِ ابراہیمؑ غو قصو سناؤ! تانجے ویہہ ہر قسم غا شرک تیں کنٔی ریہنہ تے شرک غاں روگیاں منداں ناں وی سناؤ! ہوسکے انھاں ناں وی شفا نصیب ہوجئے ۔ تے ویہہ شرک غی گندی جھ بچوں نکل غے توحید غا صاف سِدّ ا رستہ ور آ جئیں ۔ حضرتِ ابراہیمؑ نے ساراں تیں مُہرے اپناں والدناں تے اپناں گھر آلاّں ناں توحید غی دعوت دتی تھی جس غو ذکر سورتِ مریم ماں وی پچھے گذریو ہے، فر انھاں نے وقت غا بادشاہ (نمرود) ناں دین غی دعوت دتی جس غو ذکر تیجا سپارہ غا منڈ ماں سورت بقرہ ماں ہے فر انھاں نے ساری قوم اگے خدا غا دین غی دعوت رکھی جس غو ذکر سورتِ انبیاء ستارہواں سپارہ ماں وی ہویو ہے اِت وی ساری قوم ناں تے خاصکر اپناں باپ ناں خدا غی توحید سمجھا رہیا ہیں تے انھاں ناں ہی پچھیں جے دسو! تم کانہہ ناں پوجیں انھاں نے جواب دتو بتاں ناں تے نالٔ ہی یاہ وضاحت وی کی جے ہم نٔے یہ ڈٹ غے نٔوڑیا وا ہیں تے انھاں غو پلّو کسے راوی چھوڑ نیہنہ سکتا حضرت نے فرمایو ذری غور تے کرو جسویلٔے تم انھاں اگے فریاد لانویں تے دعا کریں یہ تھاری گل سنٔیں ! یا انھاں غی پوجا کرن نالٔ تمناں کجھ فائدو وہے ۔ یا جیکدے تم انھاں غی پوجا چھوڑ دیں تاں یہ کجھ نقصان پہچا سکیں ! صاف گل ہے قوم کولٔے اِس غو کوئے جواب نیہنہ تھو ! اِس گلوں انھاں نے جاہل پونا آلٔو وہ جواب دتو جہڑو حضرتِ نوحؑ غا زمانہ تیں لے غے اج توڑی جاہل لوک دیتا آیا ہیں جے ''بس ہم نٔے اپناں باپ دادا ناں اسے را کرتاں دیکھیو ہے'' حضرت نے فرمایو: فر تم گواہ رہیو جے ہوں ان بتاں تیں ابیزار ہوں تے یہ میرا دشمنٔ ہیں ور دیکھو یہ میرو کجھ نیہنہ بگاڑ سکتا ۔ یوہ ہی جواب ہر دور غا نبی دیتا رہیا ہیں تے یوہ ہی الحمدللہ اج نبیاں غا وارث دے رہیا ہیں ۔ تے باطل معبود نہ کل کسے غو کجھ گما سکیا تے نہ اج کجھ گما سکیں ۔

(١٥) یعنی اک پاسے ویہہ باطل معبود ہیں جھاں ناں کسے چیز غو ذری کجھ اختیار نیہنہ تے دوجے پاسے انھاں صفتاں آلٔو اللہ تعالیٰ ہے جہڑو دنیا جہان غی اک اک چیز غو پالنہار تے رب ہے ہُنٔ آپے فیصلو کرو جے عبادت کس غی ہونٔی لوڑیئے ! تے دعا کس کولٔوں منگنٔی لوڑیئے ۔ !

(١٦) حضرتِ ابراہیمؑ اپناں مالک غیں صفت بیان کریں تھا تے گل اِت پجی تھی جے اُسے غی ذات تیں منّاں آس ہے جے وہ ہی میریں نکیں موٹیں خطا بخشےغو ۔ اِت پج غے حضرتِ ابراہیمؑ اپناں آپ ناں خدا غی بارگاہ ماں سہیٔ کریں تے دُعا واسطے ہتھ چک لیں ۔ جے ربا! توں منّاں نبوت ، حکمت تے علم غی دولت عطا فرما تے منّاں اپناں نیک بنداں ماں شامل فرمالے ۔ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ دعا اپنٔی امت ناں وی سکھائی ہے ۔ جے ''اے اللہ ! توں ہمناں اسلام غی حالت ماں زندو رکھ ! تے اسلام غی حالت ماں موت نصیب فرما تے ہمناں اپنا نیک بنداں ماں شامل فرمادے'' (ابن کثیر) حضرتِ ابراہیمؑ فِر دعا فرمانویں جے ربا ! توں پچھے آنٔ آلاّں لوکاں ماں میرو نیک تذکرو جاری کردیئے ۔ سبحان اللہ ! یاہ دعا کتنی قبول ہوئی اس تیں اندازو لاؤ جے اَج دنیا غی ترے حصہ تیں بدھ آبادی مسلمان ، عیسائی یہودی سارا حضرتِ ابراہیمؑ ناں اپٔوں بزرگ منٔیں فر جنت غی نعمتاں واسطے تے اپناں والد غی بخشش واسطے دعا کریں کیونجے اجیں انھاں ناں خدا غی طرفوں اس غی منا ہی نیہنہ آئی تھی ۔ ور بعد ماں جدا انھاں ناں پتو لگ گیو جے میرو باپ کفر ور ہی دنیا تیں رخصت ہوگیو ہے فر انھاں نے وی ابیزاری غو اعلان کردتو جسرا کہ سورت توبہ آیت-١١٤- ماں ہے ، فر قیامت غا تہاڑا غو ذکر کرغے جے جت مال اولاد کجھ کم نیہنہ آسیں تے کامیاب وہ ہی وہےغو جس کولٔے کفر شرک ہر اک عیب تیں پاک دل وہےغو عرض کریں جے مولیٰ ! اُس تہاڑے منّاں رُسوا نہ کریئے ! سبحان اللہ ! یہ بڑاں غیں بڑیں گل ہیں ورنہ ویہہ تے بخشیا بخشایا اللہ غا عالی شان نبی تھا ۔

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ

تے جنت پرہیز گاراں واسطے نیڑے آنی جئے غی؛ تے گمراہ لوکاں واسطے دوزخ باندے

لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾

کردتی جئے غی؛ تے انھاں ناں کہیو جئے غو جے ویہہ کت ہیں جھاں غی تم عبادت کریں تھا؛

مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾

اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے ؛ کیوں ویہہ تھاری مدد کریں ! یا بدلو لے سکیں ؛

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ

فر ویہہ تے ہور سارا گمراہ لوک منہ پہار جہنم ماں سٹ دتا جیں غا ؛ تے ابلیس غا سارا

أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ

لشکر وی ! (۱۷) ویہہ اُت آپس ماں کُھلتا جھگڑتا کیہنہ غا : خدا غی قسمیں ! ہم

كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾

تے واقعہ ہی صاف گمراہی ماں تھا؛ جدکہ ہم تمناں جہاناں غا رب غے برابر سمجھ رہیا تھا؛

وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾

تے ہم ناں انھاں مجرماں تیں سوا کسے نے گمراہ نیہنہ کیو ؛ ہمن نہ ہی تے مھارو کوئے سفارشی ہے؛

وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ

تے نہ ہی کوئے سچو دوست ! افسوس ! کدے ہم ناں اک واری فر (دنیاماں) جانوں نصیب ہوتو

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ

تاں ہم پکا مومن بن جاتا ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں چ لوک

مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ

ایمان ہی نیہنہ لیا تا؛ بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) چ مہربان ہے (۱۸) نوحؑ غی قوم نے وی

قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا

رسولاں ناں جھوٹا کہیو : جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی نوحؑ نے فرمایو : کیوں !

(۱۷) اُپر حساب کتاب غا تھاڑا غی گل آ گئی تھی ہمن اُسے تھاڑا غو ذری چھلکا رو دسیو جا رہیو ہے جے اُس تھاڑے پر ہیز گاراں نیکو کاراں واسطے جنت نیڑے آنی جئے غی تاں جے جنت ماں بجن تیں پہلاں ہی ویہہ اس غو نظارو کر غے خوش ویں، دوجے پاسے نافرماناں سرکشاں واسطے دوزخ باندے کردتی جئے غی دوزخ انھاں ناں سامنڑے دسے غی جھڑی چیخ چیخ غے انھاں ناں بلا رہی وہے غی۔ تے گناہگاراں غا دل کم رہیا ویں غا فر انھاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے پچھیو جئے غو جے جن باطل معبوداں ناں تم پوجیں تھا اج ویہہ کت ہیں؟ ویہہ تھاری مدد کیوں نیہنہ کرتا بلکہ ویہہ تے اپڑوں آپ وی نیہنہ بچا سکتا! چھیکڑ گمراہ کرن آلو ابلیس تے اس غو سارو لشکر تے باطل معبود اور انھاں غا یہ سارا پجاری مُنہ مونہدا اپٹھ اُپر جہنم ماں سٹ دتا جیں غا۔

(۱۸) گمراہ کرن آلاں مذہبی تے سیاسی کھڑ پینچاں اور انھاں غے پچھے چلن آلاں گمراہ لوکاں غو آخرت غو یوہ جھگڑو قرآن پاک نے کئیں جگہیں بیان کیو ہے، جد یہ ایکن دوجا در دند بشکیں غا تے فر سارا افسوس کریں غا جے اِت نہ کوئے مھارو ہمدرد دوست ہے تے نہ کوئے سِفارشی ہے اور تلیں مل مل غے تانگ کریں غا جے افسوس کدے ہمناں اک واری فر دنیا ماں جان غی اجازت ہوتی فر ہم پکا نیک بن غے آتا۔ ور اُس ویلے نہ دنیا وہے غی تے نہ دنیا ماں آن غی کسے ناں اجازت لبھے غی اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان آلاں واسطے اس ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانی ہیں ور متا لوک ویہہ ہی ہیں جھڑا ایمان لیانوں چاہتا ہی نیہنہ۔

تَتَّقُونَ ﴿۱۰۶﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿۱۰۷﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۰۸﴾

تم (اللہ تیں) ڈرتا نیہنہ ! یقیناً ہوں تھارے واسطے امانت دار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تیں ڈروتے میرو کہنو منّوں

وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ

تے ہوں اس ور تھارے کوٗں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسّے غے ذمہ ہے جھڑ وساراں

الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۰۹﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۱۰﴾ قَالُوْۤا اَنُؤْمِنُ

جہاناں غو رب ہے؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو! تے میرو کہنٔو منّوں (۱۹) انھاں نے جواب دتو کیوں ہم

لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿۱۱۱﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِیْ بِمَا كَانُوْا

تھارا ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری تابعداری تے بس گھٹیا لوکاں نے ہی کی ہے؛ نوحؑ نے فرمایو: منّاں

یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّیْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۱۳﴾

کے پتو! کہ ویہہ کے کریں؟ انھاں غو حساب تے میرا رب غے ذمہ ہے افسوس! کدے تم سمجھتا؛

وَمَاۤ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۴﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿۱۱۵﴾

تے ہوں مومناں ناں اپنے کوٗں دور کرن آلو نیہنہ؛ ہوں تے بس صاف صاف ڈرسنان آلو ہوں (۲۰)

قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ یٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِیْنَ ﴿۱۱۶﴾

انھاں نے کہیو اونوحؑ ! کدے تم باز نہ آیا تاں تم پتھر مار مار غے مار دتا جیں غا ؛

قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ كَذَّبُوْنِ ﴿۱۱۷﴾ فَافْتَحْ بَیْنِیْ وَبَیْنَهُمْ

نوحؑ نے عرض کی: ربا! میری قوم نے مناں چھوٹھو کہہ دتو ہے ہنٔ توں میرے تے انھاں غے بشکار صاف فیصلو

فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۸﴾ فَاَنْجَیْنٰهُ وَمَنْ

فرمادے تے مناں اور میرے نال غاں مومناں ناں نجات دیدئے؛ فر ہم نے ویہہ تے جھڑا انھاں غے

مَّعَهٗ فِی الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۱۹﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِیْنَ ﴿۱۲۰﴾

نالٔ پہری وی کشتی ماں تھا بچالیا ؛ فر اس توں بعد باقی لوک ہم نے غرق کر چھوڑیا؛

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۱۲۱﴾

یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا ؛

(۱۹) ہنٔ کئیاں پیغمبراں غو رلتا ملتا لفظاں ماں ذکر کیو جا رہیو ہے جس غے ذریعہ یاہ گل سمجھائی جا رہئی ہے جے اللہ تعالیٰ اپنٔاں بنداں ور فضل فرما غے ہر دور ماں اپنٔاں پیغمبر چلاتو رہیو ہے ور بد قسمت لوک سدا پیغمبراں نالٔ یوہ ہی سلوک کرتا رہیا جھڑ واج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں اج تیں کئیں سو سال پہلاں جد حضرت نوحؑ نے اپنٔی گمراہ قوم ناں دین غی دعوت دِتی تے انھاں ناں مچ پیار نالٔ کہیو جے ہوں تھاری ہی بلادری غو تے تھاری جانٔ پشانٔ غو ہاں اللہ نے ہوں پیغمبر بنا غے تھارے کونٔے چلا یو ہوں۔ تے امانت نالٔ خدا غو حکم صاف صاف تمناں پہچا رہیو ہوں اور دین غی تبلیغ غا اس کم ور تھارے کوٗں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اللہ تعالیٰ غے ذمّے ہے جھڑ و آخرت ماں لبھے غو۔ یہ ساریں ویہہ ہی گل تھیں جھڑیں رحمتِ عالم ﷺ مکّہ غاں مشرکاں ناں کہہ رہیا تھا۔ اس قصہ ماں انھاں ناں سنایو جا رہیو ہے جے اِتنٔی خیر خواہی غے باوجود جس را تم نبی ﷺ غی مخالفت کر رہیا ہیں اسے را حضرت نوحؑ غی قوم غا مقدماں نے وی انھاں غی دعوت غو جواب مخالفت نالٔ دتو تھو۔

(۲۰) یوہ اعتراض وی بالکل وہ ہی تھو جھڑو مکّہ غا مشرک مقدم کئیں واری رحمتِ عالم ﷺ غے اگے کر رہیا تھا۔ حضرت نوحؑ غا دور غا مالدار کھڑپینچ تے متکبر مقدم نک چھک غے کیہنہ جے ہم تھارے ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری جماعت ماں ویہہ لوک رلیا ہیں جھڑا مھارے نزدیک نیچ کسب کرنٔ آلا ہیں ہم انھاں غے نالٔ کس را بیں سکّاں ! فر اِنھاں ٹھٹھا والوکاں غا مسلمان بننٔ نالٔ کے فرق پے گیو؟ کوئے بڑو بندو ایمان لیا تو تاں منتا ! حضرت نوحؑ جواب دیں جے مناں اس غی کے لوڑ ہے جے ہوں ایمانٔ آلاں کوٗں انھاں غو کسب پچھوں باقی حقیقت ماں اُچو، نیوں کونٔ ہے یوہ تے خدا ہی جانٔے اُسے نے انھاں غو حساب لینٔوں ہے، جت نو یڑا عملاں ور وہیں غا کسباں ور نیہنہ ہوسیں۔ افسوس ! کدے تم یاہ گل سمجھیں خیر ! تھاری انھاں گلاں ور ہوں مومناں ناں دور نیہنہ کرسکتو میرو کم تے بس اللہ غو حکم پہچا دینٔوں ہے باقی تم منّیں یا نہ منّیں میرے مَتّے نیہنہ۔

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾

تے بیشک ! تھارورب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (۲۱) قوم عادنے وی رسولاں ناں چُھوٹھا کہیو

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ

جسویلے انھاں ناں انھاں غاپَہائی ہوڈؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتانیہنہ ! بیشک ہوں تھاراواسطے

رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا

امانت دار رسولؑ ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں

أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ

اس ور تھاراکوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرواجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو

الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَ

رب ہے (۲۲) کیوں ! تم ہر اک اچی جگہ ور ہُٹ مُٹ ہی یادگار بنانویں ؛ تے

تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ

تم بڑا بڑا محل بنانویں جنْیں تم سدا اتے ہی ریہنہ غا ؟ تے جسویلے تم کسے ناں پغڑیں

بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا

تاں ظالم بنْ غے پغڑلیں ؛ بس تم اللہ تعالیٰ تیں ڈروتے میرا کہیا ورچلو ؛ تے اس ذات تیں ڈرو

الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾

جس نے تھاری ان چیزاں ناںْ مدد کی ہے جہڑیں تم جانْیں ؛ اس نے تمنّاں ماںْ چوکھر تے بچاعطافرمایا

وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ

تے باغ اور اماء پانْی ؛ منّاں تھارا بارہ ماں اک بڑا سخت دن غا عذاب

يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ

غو ڈر ہے (۲۳) انھاں نے جواب دتو تم پَہانویں نصیحت کرو تے پَہانویں نہ کرو

تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾

مھارا واسطے دوئے گل برابر ہیں ؛ یاہ تے بس پشلاں لوکاں غی اک عادت ہے ؛

(۲۱) حضرت نوحؑ غی قوم غا متکبر لوک ایمان کے قبول کرتا ویہہ حضرت نوحؑ غی تبلیغ تیں ہی اک گیا تے حضرتِ نوحؑ ناں ہی ڈرانْ دبکانْ لگ گیا جے مُچ گل سنْ لیں ہُنْ بس کروتے جیکدے تم مھارا معبوداں غی مخالفت کرنْ تیں باز نیہنہ آسیں تاں ہم تمنّاں پتھر مار مارغے ماردیاں غا حضرتِ نوحؑ وی ساڈانوں سوسال تبلیغ کرغے قوم تیں مایوس ہوگیا تے دعا واسطے ہتھ چک لیّا جے ربا! میری قوم تے منّاں چُھوٹھو ہی کہہ رہئی ہے لہذا ہُنْ میرے تے انھاں غے بشکار فیصلو کردے یعنی نافرماناں ناں ملیا میٹ فرمادے تے منّاں اور میرے نالْ غاں ایمان آلاں ناں نجات دیدے اللہ تعالیٰ فرماوے فرہم نّے ایمان آلاْ سارا اک پہری وی کشتی ماں بچا لیا تے باقی ساراں غو بیڑو غرق کر چھوڑیو۔ (اس قصہ غی تفصیل سورتِ ہُود پارہ ۱۲ ماں گزر گئی ہے) تے اِس قصہ ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانْی ہے ور مُچ لوک ایمان لیانْوں چاہتا ہی نیہنہ ، اِس گلوں ویہہ ان قصاں ور بالکل غور نیہنہ کرتا۔ ور اللہ تعالیٰ وی عذاب غی طاقت غے باوجود انھاں ناں توبہ واسطے ہور ہور ٹِہل دیئے کیوں جے وہ مُچ مہربان ہے۔

(۲۲) حضرتِ ہوڈؑ نے وی بالکل واہی گل پیش کی جہڑی انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ نے اپنْی قوم ناں کہئی تھی ۔فائدو:- ان ساراں قصّاں ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے اِس قوم نے ''رسولاں'' ناں چُھوٹھا کہیو حالانکہ ویہہ مخالفت تے اک اپنّاں ہی نبی غی کریں تھا اِس غی وجہ مفسراں نے یاہ بیان کی ہے جے ایکنْ نبی غی مخالفت اصل ماں ساراں نبیاں غی مخالفت ہے تے مومن ہونْ واسطے ساراں نبیاں ناں منْوں ضروری ہے۔

(۲۳) قوم عاد جس را کہ پہلّاں کیئیاں جگہاں ور گذریو ہے اک زوراور تے جابر ظالم قوم تھی پَہاڑاں ناں کپ کپ غے محل بناناں انھاں غو روح لکتو روزگار (رغزار) تھو حضرتِ ہوڈؑ انھاں ناں مال اولادغیں یہ ہی نعمت یاد کرواکرواغے اللہ تعالیٰ غا شکر در بلاویں تے اللہ غا عذاب تیں ڈراتھمکاءغے اپنْی اطاعت کرن واسطے فرمانویں ناںْ ہی انھاں ناں قیامت غو سخت اوکھو تہاڑو وی یاد کرواویں ور انھاں غاں پتھر دلاّں ور حضرت غیں مٹھیں مٹھیں گل کجھ اثر انداز نہ ہوتیں۔

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ۝ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي

تے ہم ناں کدے کوئے عذاب نیہنہ ہوسیں؛ القصو انھاں نے ہوڈ ناں چوٹھو کہہ دتو تے ہم نے ویہہ ہلاک کر چھوڑیا یقیناً اس

ذٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَإِنَّ رَبَّكَ

ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا؛ تے بیشک تھارو رب ہی

لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝ كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ۝

غالب (اور) مچ رحم آلو ہے (۲۴) قوم ثمود نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو؛

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝ إِنِّي لَكُمْ

جسویلے انھاں غا پہائی صالحؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتا نیہنہ! بیشک ہوں تھارے واسطے

رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝ وَمَا

امانت دار رسول ہوں؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو؛ تے ہوں

أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ

اس ور تھارے کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگو میرو اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں

الْعَالَمِينَ ۝ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ۝ فِي جَنَّاتٍ

غو رب ہے (۲۵) کیوں! تمناں ات غی نعمتاں ماں امن ناں چھوڑ دتو جئے غو؛ باغاں ماں

وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ۝ وَتَنْحِتُونَ

تے اماء پانیاں ماں؛ تے فصلاں ماں اور کھجوراں ماں جن غا گچھا سوہل تے چانجاویں؛ تے تم بڈیار

مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝

دسن واسطے پہاڑاں ناں کپ کپ غے مکان بناویں؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ۝ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي

تے حدوں بدھ جانڑ آلاں غی گل نہ منوں؛ جہڑا زمین ماں بغاڑ ہی بغاڑ

الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ۝ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ۝

کریں تے سدھار نیہنہ کرتا (۲۶) ویہہ کہن لگا تھارا ور تے بس جادو ہوگیو ہے؛

(۲۴) سبحان اللہ! اک پاسے حضرتِ ہوڈ غی واہ اخلاص آلی انسانی ہمدردی تے شفقت تھی جسماں حضرت اپنی جانڑ گال رہیا تھا جے کسے را لوک دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں تے دوجے پاسے قوم غو یوہ تکبر تے یاہ آکڑ ہے جے انھاں ناں کے لاپرواہی ناں جواب دیں کہ تم نصیحت کرو یا نہ کرو ہمناں کجھ فرق نیہنہ پیتو گل منڑنی تے ہمڑے ہے نیہنہ کیونجے یاہ کائے نویں گل نیہنہ بلکہ یاہ تے پہلاں تیں ہی عادت رہئی ہے، تے ہر دور ماں کجھ لوک نبی غا ناں ور کھلا ہوغے لوکاں ناں یاہی گل کہتا آیا ہیں۔ ور اج توڑی کسے غو حساب کتاب تے کدے ہوو و نیہنہ۔ عذاب غا یہ داڑا دوڑا ایویں ہی ہیں۔ نہ ہمناں کدے عذاب وہے غو تے نہ مھاری ٹھاٹھ باٹھ ماں کدے فرق آوے غو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے مکتی گل یاہ ہے کہ قوم عاد نے وی اللہ غا نبی ناں چھوٹھو کہہ دتو جس ور چھیکڑ ویہہ وی خدائی عذاب ناں برباد ہوگیا۔

(۲۵) یعنی حضرتِ صالحؑ نے وی اپنی قوم ناں واہ ہی دعوت دتی جہڑی انھاں تیں پہلا نبی دیتا آیا تھا۔

(۲۶) یعنی کیوں! یہ نعمت سدا تھارے کولے ہی ریہنہ غیں کیوں! تم یاہ گل سمجھیں جے ہم اللہ غا دین غی تے اس غا نبی غی مخالفت کرتا رانہہ غا تے ہم نا یہ نعمت لبھتیں ریہنہ غیں جھاں ماں تم مست ہیں تے تم پہاڑاں ناں کپ کپ غے صرف اپنی کاریگری تے بڈیار دسنڑ واسطے محل بناویں جس را جے تم نے سدا اتے ہی رہنوں ہے!! نیہنہ بالکل نیہنہ! جیکدے تم اپنا کفر شرک تیں باز نہ آیا تاں تم خدائی عذاب ناں برباد ہو جیئں غا تے یوہ سب کجھ اِتے ہی ٹکیو رہ غو لہٰذا تم میری گل منوں تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی ماں حدوں بدھ جانڑ آلا اِن مقدماں غی گل نہ منو! جہڑا اپناں کفر شرک ناں زمین ماں فساد پیدا کریں تے سدّا کم نیہنہ کرتا۔

مَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۖ فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ

تم تے مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ الاّ ! کوئے معجزو دسو ہاں ! جیکر تم

الصّٰدِقِيْنَ ۝ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ

سچا ہیں (٢٧) صالحؑ نے فرمایو: یاہ اونٹھنی ہے؛ (اک تہاڑے) پانی پین غی اس غی باری ہے تے اک

شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ۝ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ

معین تہاڑے پانی پین غی تھاری باری ہے؛ تے (خبردار) اس ناں پہیڑی نیت ناں ہتھ وی نہ لایو نیہنہ تے تمناں

عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝ فَعَقَرُوْهَا فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ۝

اک بڑا (سخت) دن غو عذاب آپغڑے غو تے انھاں نے اس غیں کھچ کپ چھوڑیں فر پچھتا تا ہی رہ گیا؛

فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ

اس ور ویہہ عذاب نے پغڑ لیّا یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں

اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝

مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ رحم آلو ہے (٢٨)

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطِ ِۨ الْمُرْسَلِيْنَ ۝ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ

لوطؑ غی قوم نے رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛ جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی لوطؑ نے

لُوْطٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ۝ اِنِّىْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ۝ فَاتَّقُوا

فرمایو: کیوں! تم ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانتدار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں

اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ۝ وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ

ڈرو ! تے میرا کہنا ور چلو ؛ تے ہوں اس ور تھارا کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو

اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰي رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ اَتَاْتُوْنَ الذُّكْرَانَ

اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے (٢٩) کیوں ! دنیا جہان ماں تم ہی اسا ہیں جہڑا (نفسانی

مِنَ الْعٰلَمِيْنَ ۝ وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ

خواہش واسطے) مرداں کولے آویں! تے تھارا رب نے تھارا واسطے جہڑیں تھاریں بیویں پیدا کیں ہیں

(٢٧) حضرتِ صالحؑ غیں گل سُن غے دنیا دار لوک جواب دیں جے اصل ماں تھارا اور کسے نے جادو کر چھوڑیو ہے جس ناں تھارو مغز کم نیہنہ کرتو تاں ہی تم فاتریں ویں گل کریں (نعوذ باللہ) نیہنہ تم تے مھارا جسّا اک انسان ہی ہیں فر نبی کسرا ہو سکین نبی تے کوئے اِسو بندو ہو سکے جہڑو نہ کھئے نہ پیئے نہ اس ناں کم کاج غی لوڑ وہے بلکہ فرشتاں ہاروں ہوا ماں اُڈتو وہے ہُن جیکر اَجوں وی تم یوہ ہی دعوو کریں تاں تم کوئے معجزو پیش کرو۔

(٢٨) مشرکاں نے یوہ مطالبو کیّو تھو جے تم سچا نبی ہیں تاں اللہ تعالیٰ اگے دعا کروتا نجے وہ پتھر بچوں عجیب قسم غی اونٹھنی کڈ دیئے حضرت صالحؑ نے دعا فرمائی جس ور یاہ اونٹھنی پیدا ہوگئی ور بد قسمت لوک ایمان کد قبول کریں تھا ویہہ حضرتِ صالحؑ ناں ہُن جادوگر کہن لگ گیا۔ حضرت نے اونٹھنی واسطے پانی پین غی باری مقرر کر چھوڑی کیوں جے اونٹھنی عجیب قسم غی تھی جس ناں تک غے لوکاں غا چوکھر تراہ جئیں تھا حضرت نے اک تہاڑو لوکاں غا مال واسطے تے اک تہاڑو اس اونٹھنی واسطے مقرر کر دتو تے اعلان کر دتو کہ جیکدے تم نے ہُن پہیڑی نیت ناں ہتھ لایو یا کھیچل کی تاں یاد رکھو فٹ خدا غو عذاب ٹٹ پیئے غو ور ویہہ لوک باز آن آلا کد تھا انھاں نے چھیکڑ اک تہاڑے اونٹھنی غیں کھچ کپ چھوڑیں جس ناں واہ تڑف تڑف غے مر گئی تے ویہہ وی اک خطرناک عذاب ناں ملیا میٹ ہو گیا۔

(٢٩) حضرتِ لوطؑ حضرتِ ابراہیمؑ غا پہتجا تھا جنھاں نے حضرتِ ابراہیمؑ غے ناں ہی عراق تیں ہجرت کی تھی اللہ نے یہ شام غا علاقہ ماں ''سدوم'' تے ''عمورہ'' ناں غیں بستیاں در نبی بنا غے چلایا تے انھاں نے وی اپنی قوم ناں وہ ہی درس دتّو جہڑو صدیاں تیں سارا نبی دیتا آیا ہیں۔

أَزْوَاجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ
انھاں ناں تم چھوڑ دیں بلکہ تم ہی حدوں بدھ جانْ آلا لوک ہیں؛ انھاں نے کہیو: اے لوطؑ! جیکدے تم باز
يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُم
نہ آیا تاں تم ضرور اتوں کڈ دتا جیں غا لوطؑ نے فرمایو: ہوں تے تھارا کم تیں سخت
مِّنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾
ابیزار ہوں (۳۰) ربا! توں مناں تے میراں گھر آلاں ناں ان غا کم (غا وبالْ) تیں نجات دے
فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾
فر ہم نےْ ویہہ تے انھاں غا سارا کہر آلاْ بچالیّا؛ سوائے اک بڈی تیں جہڑی پچھے رہ جانْ آلاں ماں تھی؛
ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ
فر ہم نےْ دوجا سارا ملیامیٹ کر چھوڑیا؛ تے ہم نےْ انھاں ور خاص قسم غو بدّل برھایو
فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا
تے ڈرایا جانْ آلاں ور کسو مندو بدّھل برہیو؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور
كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ
ان ماں متا لوک ایمان نیہنہ لیاتا؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (اور)
الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ ع ۹ ۱۴
مچ مہربان ہے (۳۱) ایکہ آلاں نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو؛ جسویلے
قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
انھاں ناں شعیبؑ نے فرمایو: کیوں! تم ڈرتا نیہنہ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانت دار
أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
رسول ہوں؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو؛ تے ہوں تھارا کوںوں اس ور
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾
مزوری نیہنہ منگتو؛ میرو اجر تے اسے غے ذمہ ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے؛

(۳۰) مڑداں نالْ بدکاری غو یوہ طریقو دنیا ماں سب تیں پہلاں اسے قوم نے چلایو تھو حضرت لوطؑ انھاں غا ضمیر ناں چھنجوڑیں جے جہڑی بدی دنیا جہان ماں کدے کسے نے نیہنہ کی واہ کرنْ واسطے بس تم ہی رہ گیا ہیں!! فر تم کسّا گندا لوک ہیں اللہ نے بیویاں نالْ جہڑو حلال طریقو رکھیو ہے تم وہ چھوڑ غے یوہ گندو تے حرام کم کریں: کجھ تے سوچو! ور چھنجوڑ نالْ وہ ہی ضمیر جاگ سکے جس ماں کجھ نہ کجھ زندگی وہے تے جہڑو وہے وی مُو وۓ وہ کد جاگ سکے! ان لوکاں غو ضمیر وی ہِروں موۓ و وتھو بلکہ ویہہ تے گند ناں ہی سچیا مُوں کیہنہ تھا ویہہ حضرت لوطؑ ناں ہی تھمکیں دَین لگ گیا جے یاہ تے چُپ چِپتا ہو غے بیٹھا رُھو نیہنہ تے تھارا جساں سچّاں غو مھاری گندی بستی ماں کے کم ہم تمناں اپنی بستی تیں باہر کڈ دیںاں غا حضرتِ لوطؑ نے فرمایو تم سمجھیں یا نہ سمجھیں ہم ہر حال ماں تھاراں ان پہڑاں کرتوتاں تیں سخت ابیزار ہاں۔

(۳۱) چھیکڑ حضرتِ لوطؑ نے وی آخری فیصلہ واسطے خدا تعالیٰ غو بُوۓ ٹھکوریو جے خدایا توں مِناں تے ایمان آلاں ناں نجات دے غے انھاں ظالماں ناں ملیا میٹ کر دے دعا قبول ہوگئی اللہ غا حکم نالْ ظالماں غی یہ ساریں بستیں چک غے پٹھیں کر غے زمین ور پٹاک دتّیں گئیں تے اُپروں پتھراں غی اِسی بدلار لگی جے انھاں بدکاراں غو ناں نُمو دو دنیا تیں پٹّے گیو ور ایمان آلا سارا اللہ نے اپناں فضل نالْ صاف صاف بچالیّا ہاں! حضرتِ لوطؑ غی بیوی جہڑی کافرہ تھی واہ بُڈی اُکل جانْ آلاں ماں شامل ہوگئی تے ساری دنیا نے تک لیو جے جس غی چھولیْ ایمان تے نیک عمل تیں سخنیْ وہے اُس ناں کسے نبی ولی نالْ رشتو ناطو ہونوں وی کجھ کم نیہنہ آتو۔

اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُخْسِرِيْنَ ۚ وَزِنُوْا

تم پورو پورو مڻوں تے گہاٹو کرن آلاں ماں نہ ہو جاؤ ! تے ترکھڑی

بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ۚ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ

بالکل سدی رکھ غے تولیا کرو ! تے لوکاں ناں انھاں غیں چیز گہٹا غے نہ دیو !

وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ۚ وَاتَّقُوا الَّذِيْ

تے زمین ماں اتی چکتا نہ پھرو ! تے ڈرو اس ذات تیں جس نے

خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِيْنَ ۗ قَالُوْا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ

تمناں تے تھارا تیں پہلی جیاجون ناں پیدا کیّو (۳۲) انھاں نے کہیو تھارا ور تے بس

الْمُسَحَّرِيْنَ ۙ وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَاِنْ نَّظُنُّكَ

جادو ہوگیو ہے ؛ اورتم مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ اور ہم تے تمناں بالکل چھوٹھو

لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۚ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ

سمجھاں (۳۳) فر جیکدے تم سچا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا

اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۗ قَالَ رَبِّيْ اَعْلَمُ بِمَا

ٹوٹا برھادیو ؛ شعیبؑ نے فرمایو : تم جو کجھ کریں میرو رب اس ناں خوب

تَعْمَلُوْنَ ۚ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ ۗ

جانٹے (۳۴) القصو انھاں نے شعیبؑ ناں چھوٹھو کہہ دتو فر ویہہ چھاں آلا تہاڑا غا عذاب نے آپکڑ یا

اِنَّهٗ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۚ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۗ

واقعہ ہی وہ بڑا سخت دن غو عذاب تھو ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے

وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ

ور ان ماں متا لوک ایمان نیہہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے)

الرَّحِيْمُ ۚ وَاِنَّهٗ لَتَنْزِيْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۗ نَزَلَ بِهِ الرُّوْحُ

مچ رحم آلو ہے (۳۵) تے اس ماں کجھ شک نیہنہ کہ یوہ قرآن سارا جہاناں غا پروردگار غو نازل کیّو وو ہے؛ اس

(۳۲) حضرتِ شعیبؑ مَدینڻ غاں لوکاں در نبی بڻا غے چلایا گیا تھا انھاں تے وی پہلاں تے اپڻی قوم ناں ایمان ،توحید تے آخرت غا لیکھا غی تیاری اور خدا خوفی غی واہی دعوت دتی جھڑی ہر دور ماں سارا نبی دیتا آیا ہیں ۔اس تیں بعد گہٹ مِڻڻ تولڻ تے چھل بل ناڻ اک دوجا غو مال ہڑپ کر جاڻ غی بدی تیں ڈرایو کیو نجے یاہ برائی اِت غاں لوکاں ماں مُچ ہی زیادہ تھی جسرا کہ حضرت لوطؑ غی قوم ماں مڑداں ناڻ بدکاری غو رواج تھو۔

(۳۳) غور کرو! یہ لوک وی بالکل ویہہ ہی اعتراض کر رہیا ہیں جھڑا انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ ،حضرتِ ہودؑ ،حضرتِ صالحؑ غا زمانہ غا لوک کرتا رہیا ہیں اس تیں پتو لگے جے نافرمان لوکاں غی سوچ سدا اک جسی ہی رہئی ہے۔

(۳۴) حضرتِ شعیبؑ غی شفقت تے پیار آلی نصیحت غا مقابلہ ماں یہ نافرمان لوک لہر ماں آجیئں تے اللہ تعالیٰ غی قدرت ناں بنگارن لگ جئیں کہ جے تم سچّا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا ٹوٹا ٹہا دسو! حضرتِ شعیبؑ انھاں غا اس جاہل پڻا ور وی مُچ اطمینان ناڻ فرمانویں جے تھارا عمل اللہ غی نظراں ماں ہیں تے اس کفر شرک ور سزا وی اسے نے دیڻی ہے ہُڻ وہ ہی جانڻے کہ اس نے تھارے ور عذاب کد گہلڻو ں ہے! تے دنیا ماں تھارے ور عذاب آوے غو وی یا سارو حساب آخرت ماں ہی چکاڻو ں ہے یوہ سب علم اسے کوڻے ہے۔

(۳۵) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے اس قوم نے اسمانی عذاب آپے منگیو تھو جے 'مھارے اپر اسمان غا ٹوٹا ٹہا دسو' خدا نے انھاں ور اِسو ہی عذاب نازل کیو پہلاں ست تہاڑا سخت روڑا تے گرمی ہوئی اس تیں بعد اک تہاڑے چاڻ چک اسمان ور گہنا چھڑ غی اک پُٹھکی دِسی جس غی چھاں انھاں غا گہراں تیں ذری دراڈے ٹہا کا ماں تھی یہ سارا چھاڻ واسطے اس چھڑ غے ہیٹھ آ گیا جت نیس اک تے انھاں نے آرام کیو ور اس تیں بعد اچڻ چیت ہی اُس چھڑ بچوں اگ برہڻ لگ گئی اسے عذاب ناں ات ''چھاں آلا تہاڑا غو عذاب'' فرمایو گیو ہے (روح المعانی) ور اس قوم ور ترے قسم غا عذاب غو قرآن ماں ذکر ہے اِت چھڑ بچوں انگارا برہن غا عذاب غو ذکر ہے جد کہ سورت اعراف آیت ۸۸ ماں زمین غا ہِچہل غو عذاب بیان ہویو ہے تے سورت ہود آیت ۹۴ ماں اک زور غی اسمانی گج تے چینک بیان ہوئی ہے۔حافظ ابن کثیر ترے قسم غاں انھاں عذاباں ماں اس را جوڑ بیان فرمانویں جے پہلاں تے انھاں ور اس چھڑ بچوں انگارا برہیا فر اسمان تیں اک گج تے چینک چڑک ہاروں آئی جس غے ناڻ ہی زمین ماں ہِچہل آ گیو جس ناڻ نیس غی نیس ماں ساراں غو ستھاڑ لگ گیو قرآن نے یہ ترے عذاب کٹھی کٹھی بیان کیا ہیں۔

الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

ناں لے غے روح الامین نازل ہویا ہیں ؛ تھارا دل ور (نازل کیّو ہے) تانجے تم ڈرسنانؔ آلا ہوجیں (۳۶)

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

صاف عربی زبان ماں ؛ تے بیشک اس (قرآن) غو ذکر پہلاں پیغمبراں غی کتاباں ماں وی ہے (۳۷)

أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾

تے کیوں ! انھاں لوکاں واسطے یاہ دلیل (کافی) نیہنہ کہ اس ناں بنی اسرائل غا عالم جانئیں

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِم مَّا

تے جے ہم یوہ قرآن کسے عجمی آدمی ورنازل کرتا ؛ فروہ اس ناں انھاں ناں پڑھ غے سنا تو تانوی

كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ

یہ اس ناں نہ منّتا (۳۸) اسّے طرح ہم نےّ یاہ گل مجرم لوکاں غا دلاں ماں داخل

الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾

کرچھوڑی ہے ؛ یہ اس ور ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں نہ تک لیں ؛

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ

تے وہ عذاب انھاں وراچن چیت ہی آجئے غو کہ انھاں ناں خبر وی نیہنہ ہوسیں ؛ اسویلےّ کیہنہ غا: کیوں!

نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ

ہم ناں کجھ مہلت لبھے غی ؟ (۳۹) فر کیوں ! یہ مھارا عذاب واسطے کاہلا ہوواواہیں ؛ اچھا! دیکھو تے سہیٔ !

إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

جیکدے ہم انھاں ناں کئیں سال زندگی غی عیش دیدیاں ؛ فرانھاں ور وہ عذاب آجئے جس غو انھاں نالؔ وعدو کیّو جارہیو ہے ؛

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ

تاں یاہ عیش کرنی انھاں غے کجھ کم آوے غی ! (۴۰) تے ہم نےّ کائے وی بستی ہلاک نیہنہ کی

إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

ور اس واسطے ڈرانؔ آلا چلایا گیا تھا ؛ نصیحت (کرن) واسطے ؛ تے ہم ظالم نیہنہ ہاں (۴۱)

(۳۶) سورت پاک غا منڈ ماں قرآن شریف غو ذکر تھو تے نالؔ ہی قرآن غا منکراں ناں درڑیو گیو تھو فر بشکار ڑچ ساری انھاں قوماں غو ذکر فرمایو جھاں نے خدا غی وحی نیہنہ منّی تے اللہ غا پیغمبراں غی مخالفت کی جس ور ویہہ لوک جھیکڑ خدائی عذاب نالؔ ملیامیٹ ہوگیا ہُنؔ آخر ماں قرآن ہی غا ذکر ور سورت مکائی جارہئی ہے۔ جے یہ اُمی نبی ﷺ جھاں نے کسے کولوں پڑھنوں لکھنوں نیہنہ سکھیو جھاں نے تاریخ غاں ماھراں غی مجلس نیہنہ کی فر یہ صدیاں پرانی قوماں غا قصا کس راسُنا رہیا ہیں ! اس غو مطلب تے یوہ ہی ہے جے یہ ساریں گل انھاں ناں اللہ تعالیٰ دس رہیو ہے لہذا اتھارو یوہ دعوو چھوٹھو ہے جے حضرت نے قران پلےّ تیں بنالیّو ہے۔ نیہنہ ! بلکہ یوہ سارا جہان غا پالنہار اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہووو ہے جسناں اللہ غا بڑی بزرگی آلا امانت دار فرشتہ جبرائیلؑ لے غے نازل ہووا ہیں، تے اس غا نازل کرن غو مقصد یوہ ہے تانجے تم اس غے ذریعہ ساری دنیا ناں خدا غی نافرمانی تیں ڈرانویں۔

(۳۷) یعنی اے نبی ﷺ تھارا مبارک دِل ور چھڑا قرآن غا مضمون نازل نیہنہ ہووا جھاں ناں تم نےّ اپناں انداز نالؔ اپنی زبان ماں بیان کیّو وہے نیہنہ ! بلکہ اس قرآن غو اک اک لفظ وی اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہووو ہے جہڑو صاف واضح عربی بولی ماں ہے جس غو انداز اِسّو رسیلو مِٹھو تے پیارو ہے کہ ساری دنیا رلؔ غے اس جسی اک سورت بلکہ آیت وی نیہنہ بنا سکتی ، ہاں یاہ بکھری گل ہے جے اِس قرآن غا ڑچ سارا مضمون پشلی اسمانی کتاباں ماں وی تھا حالانکہ ویہہ عربی ماں نیہنہ تھیں اج ویہہ نصیحت غا مضمون قیامت توڑی محفوظ رکھنؔ واسطے قرآن ماں عربی بولیؔ تے خاص خدائی کلام غا انداز ور نازل ہوگیا ہیں۔

فائدو:- انھاں ہی آیتاں غی وجہ تیں علماء غو اِس ور اتفاق ہے جے قرآن غو مضمون تے اس غا لفظ دوئے چیز خدا غی نازل کی ویں ہیں لہذا کسے دوجی بولی ماں قرآن غو ترجموں کر غے یوہ نیہنہ کہیو جاسکتو جے یوہ قرآن ہے بلکہ وہ قرآن غا مفہوم غو اپناں لفظاں ماں ترجموں ہے جس را کہ پشلیں اسمانی کتاباں ماں وی قرآن غیں ڑچ ساریں گل تھیں ور اُنھاں کتاباں ناں قرآن نیہنہ کہیو جاسکتو۔

(۳۸) عرب غاں مشرکاں ور بنی اسرائیل غو علمی بڑو دبا تھو ویہہ کسے وی علمی گل ناں انھاں کولوں ہی پچھیں تھا تے انھاں غی گل نا آخری گل منّیں تھا انھاں ناں کہیو جارہیو ہے، جے کیوں ! تھارے واسطے یاہ گل سُدّی نیہنہ جے بنی اسرائیل غا عالم اس گل ناں جانئیں جے یہ نبیؐ تے یوہ قرآن ویہہ ہی ہیں جھاں غو ذکر مھاریاں کتاباں ماں آیو ہے۔ بلکہ حضرت عبداللہ بن سلامؓ تے حضرت سلمان فارسیؓ جیا کتناں ہی اسرائیلی عالم اسلام قبول کر غے قرآن غا حق ہونؔ غو اعلان کر رہیا ہیں اس تیں بعد کسے ہور دلیل غی کہڑی لوڑ ہے؟ ور گل یاہ ہے کہ انھاں نے تے سچ ناں منّوں ہی نیہنہ ! اج تے یاہ گل کیہنہ جے یوہ قرآن حضرتؐ نے پلےّ تیں بنالیو ہے ور چارے قضاء جیکدے یوہ قرآن اسے صاف عربی بولیؔ ماں اِسا بندہ ور نازل ہوتو جس ناں عربی بولیؔ آتی ہی نہ جہڑو کائے ہور بولیؔ بولنؔ آلو ہوتو فر وہ چان چک صاف صاف عربی قرآن پڑھ غے سنا تو حالانکہ اس تیں بڑی کہڑی دلیل ہوتی جے اک غیر عربی بندو عربی قرآن سناوے ور یہ اسا بدبخت ہیں جے تاں وی نہ منّتا اسے را حضرت ور ہی یوہ قرآن عربی غے بجائے کسے ہور بولیؔ ماں نازل ہوتو جہڑی حضرتؐ نہ جانتا ہوتا تاں وی جھاں نے ایمان نیہنہ لیانوں ویہہ مُکر جاتا۔ جس را کہ سورت حٰم السجدہ آیت ۴۴ ماں ہے۔

(۳۹) یعنی یہ خدا غا دین غی مخالفت کرتا کرتا تے اس غو مخول تے ٹھٹّھا بنا تا بنا تا اُس آخری گُٹھ ماں پجھ گیا ہیں جتّوں ہُنؔ انھاں غو مُڑنوں ناممکن ہے بلکہ اس را سمجھو جے یوہ کُفر انھاں مجرماں غاں دلاں ماں اللہ غی طرفوں ہی اسرا بڑ گیو ہے جے یہ مجرم اس ویلےّ توڑی ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں اپنی اکھاں نالؔ نہ تک لیں۔ فر تے فٹا فٹ ایمان لے آویں غا سگوں لہلکڑیں کڈکڈ غے بڑی عاجزی نالؔ درخواست کریں غا جے ہمناں ذری اک مہلت دے دیؤ ہُنؔ ہم پکّا مومن بنؔ جاں غا ور اس ویلےّ نہ کسے ناں مہلت لبھے غی تے نہ اس غو ایمان قبول وہے غو۔

اکھیں تک غے تے فرعون جیہا خدائی غا دعویدار متکبرغی وی دوسلوند لگتاں ہی آ کڑ مٹھی ہوگئی تھی ور اس ویلّے غو ایمان اس ناں نہ دنیاماں غرق ہونٗ تیں بچاسکیو تے نہ آخرت غا عذاب تیں۔

(۴۰) یعنی اج تے عذاب غی کاہلی کریں جے وہ آ تو کیوں نیہنہ حالانکہ جے کدے کئیں سالاں توڑی اللہ انھاں ناں مہلت دے رکھے تے دنیا غو مال دولت سب کجھ دیدیئے فر وی جد عذاب آوے غو اس ویلّے یاہ لمّی عمر تے یوہ مال دولت انھاں ناں کجھ کم نیہنہ آسیں سگوں اُس ویلّے یہ یاہ گل کیہنہ غا جے یوہ عذاب تے مُچ ہی تاولو آ گیو ہے تے یاہ عیش ارام آلی زندگی انھاں ناں اک نیس تیں زیادہ نیہنہ سہئی لگ سیں۔

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۱۰﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهُمْ وَمَا

تے اس قرآن ناں لے غے شیطان نیہنہ نازل ہووا؛ تے نہ انھاں ناں یاہ گل سوجھے؛ اور نہ ہی

يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۲۱۱﴾ اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُوْلُوْنَ ﴿۲۱۲﴾ فَلَا

ویہہ اسو کرسکیں ؛ ویہہ تے یقیناً اس غا سننٗ تیں وی دور رکھیا گیا ہیں (۴۲) تے تم

تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُوْنَ مِنَ الْمُعَذَّبِيْنَ ﴿۲۱۳﴾

اللہ تعالیٰ نالٗ کسے ہور معبود غی عبادت نہ کریو؛ نیہنہ تے تم وی انھاں ماں ہوجیں غا جنھاں ناں عذاب وہے غو؛

وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ ﴿۲۱۴﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ

تے تم اپنٗاں نیڑے غا رشتیداراں ناں ڈراوٗ! تے جہڑا ایمان آلا تھاری تابعداری کریں تم

لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۱۵﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّيْ

انھاں واسطے شفقت نالٗ اپنٗی بانھ کھلیاریں رکھو! فر جیکدے لوک تھاری نافرمانی کریں تاں فرمادیو: جے

بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۱۶﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿۲۱۷﴾

ہوں تھاراں کماں تیں بری ہوں؛ تے تم اسے ور پُہر وسو کرلیو جہڑو زبردست ہے مچ رحم آلو ہے

الَّذِيْ يَرٰىكَ حِيْنَ تَقُوْمُ ﴿۲۱۸﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ ﴿۲۱۹﴾

جہڑو تمناں دیکھے جسو یلّے کہ تم (نمازماں) کھلاویں؛ تے سجدا کرن آلاں ماں تھارا اٹرن پھرن ناں وی!

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۲۲۰﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ

بیشک وہ ہی (سب کجھ) سننٗ آلو جانٗن آلو ہے (۴۳) کیوں! ہوں تمناں دسوں جے شیطان کس ور

تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ﴿۲۲۲﴾

نازل ویں ؛ ویہہ ہر اک کوڑ بنانٗ آلا گنہگار ور نازل ویں

يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿۲۲۳﴾ وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ

جہڑا (کوڑیں گلاں واسطے) کن لارکھیں تے انھاں ماں متا جُھوٹھا ہی ویں (۴۴) اور شاعراں غے پچھے تے

الْغَاوٗنَ ﴿۲۲۴﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿۲۲۵﴾

ویہہ لوک چلیں جہڑا گمراہ ویں؛ کیوں تم تکتا نیہنہ! کہ ویہہ (شاعر) ہر اک مدان ماں سر مارتا پھریں

(۴۱) اللہ تعالیٰ فرماوے نہ تے ہم کسے ور ظلم کراں تے نہ ہم الزام اپنٗے متھے لیاں بلکہ اج توڑی خدائی عذاب نالٗ جتنی وی بستی تباہ ہوئیں پہلاں انھاں ماں اپنٗاں پیغمبر چلا غے چنگی طرح ایمان غی دعوت دتی فر جنھاں ظالماں نے خدا غا دین غی مخالفت کی ویہہ اپنٗاں کرتوتاں ور ملیا میٹ ہویا تے کسے ناں یاہ گل کہنٗ غو موقعو نیہنہ لبھو جے خدا نے ہمنٗاں سدھرنٗ سمبھلن غو موقعو ہی نیہنہ دتّو۔

(۴۲) اُپر فرمایو تھو جے یوہ قرآن جہاناں غا پالنہار اللہ غو کلام ہے جس ناں حضرتِ جبرئیلؑ لے غے تشریف لیانویں ور مشرک لوکاں ناں گمراہ کرن واسطے کیہنہ ویں تھا جے یوہ قرآن نعوذ باللہ کوئے شیطانی کلام ہے۔ تے دیو جن آ غے یوہ محمد (ﷺ) ناں سکھا جئیں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے نیہنہ! یوہ اللہ غو کلام ہے شیطاناں غو نازل کیّو و و نیہنہ فر اس غیں ترے وجہ بیان فرمائیں پہلی وجہ یاہ جے ساری دنیا اس گل ناں جانٗے جے شیطاناں غو کم لوکاں ناں گمراہ کرنٗوں تے شیطانی کم دسنٗاں ہیں ہدایت دینی تے چنگا کم سکھانا نیہنہ فر ویہہ قرآن جسو ہدایت آلو کلام کیوں لیانویں غا۔ کجھ تے شرم کرو! دوجی وجہ یاہ بیان فرمائی جے شیطان تے سارا رلٗ غے جیکدے اِسّو کلام بنانٗوں چاہویں تاں وی بنانٗ نیہنہ سکتا جس غے برابر غی اک سورت دنیا غا سارا انسان رلٗ غے نیہنہ بنٗا سکتا فر شیطاناں تے جنّاں غی بدماغ نسل اِس ناں کسرا بنٗا سکے۔ تے تیجی وجہ یاہ بیان کی جے شیطان تے اِس غے نیڑے وی نیہنہ لگ سکتا اِس غی حفاظت غا اِسا غیبی انتظام ہیں کہ ویہہ اس غی کائے آیت سُننٗ وی نیہنہ سکتا جس را کہ سورت جن ماں انھاں نے آپ یاہ گل منّی ہے۔ فر ویہہ اس ناں نازل کس را کرسکیں۔

(۴۳) نبی پاک ﷺ تے ساری دنیا واسطے قیامت غا تہاڑا توڑی نبی ہیں اسے را قرآن وی سارا عالم واسطے ہی ہدایت غو کلام ہے۔ ور رحمت عالم ﷺ ناں حکم دتو جارہیو ہے، جے تم ساراں تیں مُہرے اپنٗاں گھر آلاں ناں تے اپنٗاں رشتیداراں ناں اللہ غی نافرمانی تیں ڈراوٗ! رحمت عالم ﷺ نے اِس آیت غا نازل ہونٗ تیں بعد اپنٗاں سارا رشتیداراں غی دعوت کی فر ساراں ناں اللہ تعالیٰ غو یوہ حکم پہچایو ور حضرتِ علیؓ تیں سُوا کوئے حضور ﷺ غا ہتھ ور بیعت واسطے تیار نیہنہ ہویو فر حضرت نے اپنٗی صاجبزادی حضرتِ فاطمہؓ تے اپنٗی پھوپھی صفیہؓ تے اپنٗا چچا ناں اللہ غو دین پہچایو، فر صفا پہاڑ ور چڑھ غے سارا قریش ناں آلو ماریو تے جد ویہہ آ گیا فر انھاں ناں وی خدا غا دین غی دعوت دتی جس ور ابولہب ملعون نے کہیو "تیرا اور پُوے تیں ہم اِسے گلوں کھٹھا کیا ہاں!" اس ور سورت لہب نازل ہوئی (ابن کثیر) فر اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان جہڑو وی قبول کرے وہ کوئے وی وہے تے کِدے غو وی وہے اس نالٗ شفقت تے مہربانی غو سلوک کرو۔ تے تھاری مخالفت جہڑو وی کرے اس غاں کماں تیں ابیزاری غو اعلان کردیو تے کسے غو کجھ ڈر خوف نہ رکھو بس اللہ تعالیٰ غی ذات ور پہر سو کرو وہ سب ور غالب وی ہے تے مُچ مہربان وی ہے اُس غی نظرِ کرم ہر ویلّے تھارے نالٗ ہے پہانویں تم ایکلّا ویں تے پہانویں تم اپنٗاں نمازی سنگیاں غی دیکھ پہال کرتا ویں وہ سب کجھ سُننٗ آلو تے جانٗن آلو ہیوہ آپے تھاری حفاظت فرماوے غو۔

(۴۴) یعنی نبی ﷺ ورشیطان وحی لے غے نیہنہ آ تا حضرت کوئے قرآن لے غے حضرت جبرئیلؑ آویں ہاں! جیکدے تم اسے گل غو پتو کرنو چاہویں جے شیطان کس کوئے آویں تے ویہہ کے لے
غے آویں تاں سُنو! شیطان تے غیب غی خبر دسن غا دعویداراں، بدمعاشاں چھوٹھاں تے گنہگاراں، کاھناں، رملیاں، نجومیاں کوئے آویں جھڑا عرب ماں جگہ جگہ غیب غی خبراں غا ناں ورلوکاں غا گو جا
صاف کرن واسطے بیٹھا ریہنہ ویہہ اخلاق ماں ساراں لوکاں تیں پہیڑا تے بدنام ویں غیب غی خبراں غا ناں ورکوڑ بلکہ پھوھڑ مارتاں تھکتا نیہنہ۔ ہرویلے شیطاناں تے جناں درکن لارکھیں جے خورے کِدے
تیں کائے گل لبھ جئے تے ویہہ جن شیطان وی اسے لوڑ ماں ریہنہ جے کِدے کائے گل لبھ جئے فر ویہہ جن اس ایکن گل ناں سوکوڑ رلا غے انھاں ناں سناویں تے ویہہ اس ماں ہور سوکوڑ رلا غے لوکاں ناں
سناویں جے یہ غیب غیں خبر ہیں تے لوکاں غا گو جا گُتریں جد کہ رحمت عالم ﷺ غی سچائی، امانت داری، اُچا اخلاق تے سُچا کردار ناں سبجن تے سبجن دشمن وی منن ور مجبور ہیں تے قرآن جھڑی گل غی خبر دیئے واہ سویرا غی لوء ہاروں سچی ثابت وہے فر کہڑو ظالم کہہ سکے جے یوہ شیطانی کلام ہے۔

(۴۵) کجھ لوک یاہ تہمت وی لانویں تھا جے رحمت عالم ﷺ اصل ماں شاعر ہیں تے یوہ قرآن شاعری ہے انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے کُجھ تے شرم کرو! تمنے عرب ماں شاعر تے شاعراں پچھے ٹرن آلا، انھاں غی صفت کرن تے شاعراں غو کلام پڑھن آلا لوک نیہنہ تکیا! کیوں! تم نیہنہ جانتا جے شاعراں پچھے ٹُرن آلا تے شاعری کرن آلا گمراہ قسم غا لوک ویں جد کہ رحمت عالم ﷺ غی اطاعت کرن آلا اور قرآن پڑھن آلا تے تھارے نزدیک وی سب تیں زیادہ متّقی، پرہیزگار تے سُچا کردار غا مالک ہیں فر تم شاعراں ناں نیہنہ تکتا کہ انھاں غو نہ کوئے موضوع وہے تے نہ مقصد۔ بس کِدے کِدے غی گل تے کِدے کِدے غی گل! جس غی صفت کرن لگا اس ناں اسمان ور چاہڑ چھوڑیں تے جس غی سٹھ بنّانن لگیں اُس ناں زمین ماں لاہ چھوڑیں کدے کِدے ٹکر ماریں تے کدے کِدے! نعوذباللہ قرآن پاک ماں اسی کائے گل ہے؟ یوہ ے ساراں انساناں ناں صاف صاف تے واضہ لفظاں ماں ہدایت تے کامیابی غا صاف سِدا رستہ در بلاوے تے سب تیں بڑی گل یاہ کہ شاعر لوکاں ناں ویہہ گل کیہنہ جتھاں ور آپ عمل نیہنہ کرتا ویہہ گلاں غا شیر تے کم غا گِدّڑ ویں۔ جد انھاں غا شعر پڑھو تے اس راگیں جے خورے کوئے بہٹ بڑو بزرگ وہے ورجد انھاں غا کرتوت تکّو تے شیطان ناں وی شرم آ جئے غالب بچارا نے اپنا باراماں آپے بڑی سُہنی گل کہئی ہے۔ یہ مسائل تصوف اور تیرا بیان غالب۔ ہم تجھے ولی کہتے گر نہ بادہ خوار ہوتا۔ مشرکاں ناں پچھیو جا رہیو ہے کیوں! تم شاعراں غاں کرتوتاں ناں رحمت عالم ﷺ غا سُچا کردار ناں جوڑ سکیں! کدے نیہنہ بلکہ تم آپے انھاں ناں چالی سال توڑی ''مچ سچا'' تے ''مُچ امانتدار'' کہتا رہیا ہیں فر اج شاعر کہڑا مُنہ ناں کیہنہ!۔

(۴۶) یعنی اصل ماں شاعراں غا کم تے شاعراں غے پچھے چلن آلا لوک اُسے قسم غا ویں جھڑا اُپر بیان ہویا ہیں ور ویہہ مومن شاعر جھڑا نیک عمل کرتا ویں تے اللہ تعالیٰ غو ذکر وی خوب کرن آلا ویں فر شاعری وی کافراں مشرکاں غا جواب ماں اس ویلے کریں جد پہلاں کافراں نے اپنی شاعری ماں اسلام غی تے مسلماناں غی مخالفت کر غے انھاں ور ظلم کیّو وو وہے فر ویہہ کافراں غی شاعری غو جواب دیں، اسلام غی صفت کریں رحمت عالم ﷺ غیں صفت تے اللہ غی حمد بیان کریں۔ نیکی غی ترغیب دے غے لوکاں نا بدی تیں روکیں جنت دوزخ غا حالات بیان کر غے آخرت غا لیکھا تیں ڈرانویں۔ جہاد غا ترانہ لکھ غے مجاہداں غو دل بدھانویں۔ ویہہ اس راغا نیہنہ ہوتا۔ نہ انھاں غی شاعری غو وہ حکم وہے نہ انھاں پچھے چلن آلا گمراہ ویں، جس راکہ صحابہؓ وی جہاد غا موقعہ ور تے کافراں غی مخالفت غا جواب ماں شاعری کریں واتھا، ور یہ ساریں گل اگلا جہان ماں ہی باندے آویں غیں یکون کسی شاعری کرے تھواُت ظالماں ناں پتو لگ جئے غو جے اج انھاں نے کت جانوں ہے
۔تمت سورت شعراء غی تفسیر اللہ غا فضل تے احسان ناں اج اپریل ۲۰۰۱ئمطابق ۶ محرم ۱۴۲۱ھ نبوی ناں اتار غے تہاڑے دیگر غی نماز تیں بعد زندان مرکزی کوٹ بھلوال جموں ماں پوری ہوئی۔

وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ۙ﴿۲۲۶﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

تے ویہہ، ویہہ گل کیہنہ: جتھاں ور عمل نیہنہ کرتا (۴۵) ور ویہہ لوک جھڑا ایمان لیایا

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ

تے انھاں نے چنگا عمل کیّا تے اللہ تعالیٰ غو خوب ذکر کرتا رہیا اور انھاں نے اپنے اپر ظلم ہونن تیں بعد

بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ۭ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ

بدلو لیّو تے ظلم کرن آلاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو جے ویہہ

مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ﴿۲۲۷﴾

کہڑی جگہ مڑ غے جیں غا (۴۶)

سُوْرَةُ النَّمْلِ مَكِّيَّةٌ ۞ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۞ وَ رُكُوْعَاتُهَا

سورت نمل مکی ہے تے ﴿ شروع اللہ غا ناں ناں جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے ﴾ اس ماں تریانویں آیت ہیں

طٰسٓ ۣ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ۙ﴿۱﴾ هُدًى

(۱) یہ قرآن غیں تے اک واضحہ کتاب غیں آیت ہیں؛ مومناں

وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ﴿۲﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ

واسطے ہدایت تے خوشخبری ہے؛ جھڑا نماز قائم کریں؛

وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿۳﴾ اِنَّ

تے زکوٰۃ اداکریں اور آخرت ور یقین رکھیں؛ بیشک

الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ

جھڑا لوک آخرت ناں نیہنہ منتا ہم نے انھاں غا عمل انھاں غی نظراں ماں سوہنا بنا غے دسیا ہیں

فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ۭ﴿۴﴾ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْۗءُ

فر ویہہ پہمل پُہوسا کھاتا پھر رہیا ہیں؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں جتھاں واسطے مچ پہیڑو

الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ﴿۵﴾

عذاب ہے تے آخرت ماں اسا لوک ہی گھاٹا ماں ریہنہ غا

(۱) آیت ۱۸ ماں حضرتِ سلیمانؑ غو ''نمل''، یعنی کیڑیاں غا علاقہ تیں گذرن تے کیڑیاں غی گل سمجھن غو ذکر ہے اسے ورسورت پاک غو ناں ''نمل'' ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں ایکن جگہ کیڑیاں غو ذکر آیو ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے مفسر حضرات اس غا مضمون تیں اندازو لانویں جے یاہ سورت پاک سورتِ شعرٰی غے ناں ناں ہی اس تیں بعد نازل ہوئی ہونی، مُنڈ غیں چھ آیتاں ماں قرآن پاک غی عظمت بیان ہوئی ہے جے یاہ واہ ہدایت آلی کتاب ہے جس غے ذریعہ ایمان آلاں ناں دنیا تے آخرت ماں کامیابی تے جنت غی خوشخبری ور جہڑا لوک آخرت غا حساب کتاب تے اپناں مالک غی عدالت ماں کھلا ہوݨ ناں مَنݨ واسطے تیار ہی نیہنہ اساں بدنصیباں ناں یاہ کتاب جہنم غا عذاب تیں ڈراوے۔ فرآیت ۱۴ توڑی حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو مختصر جیہو قصو ذکر کیو گیو ہے جسماں یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے تکو! جہڑا لوک اپݨی حکومت، طاقت، دولت وغیرہ ور گھمنڈ کریں بڈیار دسیں ویہہ چھیکڑ خدائی عذاب ناں کس را تباہ تے برباد ویں۔ فرآیت ۴۴ توڑی حضرتِ داؤدؑ تے حضرتِ سلیمانؑ غی شانِ حکومت غو ذکر کر غے یاہ گل سمجھائی ہے کہ جے حکومت، طاقت، تے دولت اللہ غی معرفت تے نبوت آلا علم ناں ملے فرمہارا نیک بندا اپݨی حکومت تے طاقت ناں کس را اللہ غا رستہ ماں لانویں کس را اس غا شکر گزار بݨ غے ریہنہ! اگے آیت ۵۸ توڑی حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہویو ہے جے دیکھو! اللہ غا نافرمان لوک کس را ملیا میٹ ویں آخر ماں اللہ تعالیٰ غی توحید تے آخرت غو یقین پیدا کرن آلیں کجھ گل بیان فرما غے قرآنِ پاک غی سچائی غو اعلان فرمایو ہے، تے یاہ گل بیان کی ہے جے قرآن غا سچا مُچا خدائی کلام ہوݨ غیں نشانیں اگے وی بیان ہوتی ریہنہ غیں۔

(۲) سورت پاک غو تعارف کرایو جا رہیو ہے جے یہ آیت اللہ غی اس کتاب غیں آیت ہیں جہڑی بالکل واضحہ ہے اس ماں اللہ غی توحید تے شرک اور آخرت غی جزا سزا غیں ساریں گل کھول کھول کے بیان کر دتی گئیں ہیں۔ یاہ کتاب نیوں تے ساری دنیا واسطے ہے ہی ہدایت کھٹݨ غو ذریعو ہے ور اس تیں ہدایت نصیب بس انھاں ناں ہی وہے جنھاں ناں آپ ہدایت ور چلݨ غی تاہنگ وہے، اسا لوک ہی ایمان قبول کریں، تے فر نماز قائم کر غے ناں تے زکوٰۃ ادا کر غے اپناں ایمان غو عملی ثبوت پیش کریں۔ تے ویہہ آخرت غا حساب کتاب جزا سزا ور یقین رکھیں اساں خُوش نصیباں ناں قرآن دنیا آخرت ماں کامیابی غی خوشخبری دیئے انھاں نیک بختاں غا مقابلہ ماں جہڑا لوک آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتا انھاں ناں اس قرآن ور وی ایمان نصیب نیہنہ ہوتو بلکہ انھاں ناں تے اپناں پہیڑا کرتوت ہی چنگا لگݨ لگ جیں، تے یہ گمراہی ماں ہی پھِمݨ پھُوسو کھاتا ریہنہ، تے اسے گمراہی ماں ہی انھاں غی موت آجے اس را چھیکڑ آخرت غو بچ پہیڑ و عذاب انھاں غا حصہ ماں آوے تے یہ کہاٹا ماں رہ جیں ان گلاں غا بیان تیں ثابت ہو گیو جے یوہ قرآن یقیناً اس ذات غی طرفوں رحمتِ عالم ﷺ ور وحی ہو رہیو ہے جہڑو سب کجھ جاݨݨ آلو تے حکمت آلو ہے۔

وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝ إِذْ

تے بیشک تمناں یوہ قرآن اس غی طرفوں دتو جا رہیو ہے جہڑو بچ حکمت آلو علم آلو ہے (۲) (یاد کرو) جد

قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ

موسیٰؑ نے اپناں گھر آلاں ناں کہیو تھو مناں اگ دسی ہے؛ ہوں ہݨ ہی اُتوں تھارے کوتے کائے خبر لے آوں غو

أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ۝ فَلَمَّا جَاءَهَا

یا ہوں تھارے واسطے کوئے تُختو انگارو لے آوں غو تانجے تم اگ سیک سکیں (۳) فر جسو یلے ویہہ اُت آیا

نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ

اواز آئی جے بابرکت ہے وہ جہڑو اس اگ ماں ہے تے جہڑا اس غے آسیں پاسیں ہیں؛ تے پاک ہے

اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

اللہ تعالیٰ جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے؛ اے موسیٰؑ بیشک ہوں ہی اللہ ہوں غالب (تے) حکمت آلو (۴)

وَأَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا

تے تم اپݨی سوہٹی (زمین ور) سٹ چھوڑو؛ فر جد انھاں نے سوہٹی ناں سپ ہاروں ہلتاں دیکھیو ویہہ کنڈ پھیر غے نس پیا

وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ

تے پشاں مڑ غے تکیو وی نیہنہ؛ (حکم ہووو) اے موسیٰؑ ڈرو نہ؛ یقیناً رسول میری بارگاہ ماں

الْمُرْسَلُونَ ۝ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ

ڈریا نیہنہ کرتا؛ ور جس نے ظلم کیّو وہے فر جے وہ بدی تیں بعد اس ناں نیکی ناں بدل چھوڑے

فَإِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ

تاں تے ہوں بخشݨ آلو بچ مہربان ہوں (۵) تے اپݨوں ہتھ گلماں ماں رکھو وہ کسے بیماری تیں

بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ۖ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

بجݨ چٹو چمکیلو ہو غے نکلے غو؛ تے نوّں معجزا لے غے فرعون تے اس غی قوم کوتے

وَقَوْمِهِ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ۝ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا

جاؤ! واقعہ ہی واہ بڑی نافرمان قوم ہے؛ ور جد مھاریں یہ اکھ اگاڑن آلیں نشانیں انھاں

(۳) یاہ اس ویلے غی گل ہے جد حضرتِ موسیٰؑ مدین تیں واپس مصر آ رہیا تھا۔ انھاں غے ناں انھاں غو ٹبر وی تھو تے رستہ ماں ویہہ طور پہاڑ غے نیڑے رات غے ویلے گھپ اندھیرا ماں رستو پُھل گیا تھا ناں ہی گھر آلاں ناں ٹھنڈ وی لگ رہئی تھی اس ویلے انھاں ناں ذری درا ڈے پہاڑ ور اک جگہ اگ دسی ویہہ اسے اگ واسطے اپناں گھر آلاں ناں فرمانویں جے تم ذری اتے ہی اڑکو ہوں رستہ غو پتو کر آوں، یا گھٹوں گھٹ اگ غو اک تُختو انگارو ہی لے آوں۔

(۴) حضرتِ موسیٰؑ جسو یلے اگ غے کوتے پجیں، اتوں غیبی آواز آوے جے برکت آلی ذات ہے اس غی جہڑو اس اگ غے اندر ہے یعنی یاہ اگ نیہنیہ بلکہ یوہ تے اللہ غا نور غو

اک چَھلکا رو ہے تے اگ غی تجلی ناںؔ ہی حضرتِ موسیٰ ور وی برکت نازل ہونؔ غی خوش خبری سنائی جئے کہ جھڑا اس اگ غے آ سیں پاسیں ہیں ویہہ حضرتِ موسیٰؑ ویں یا فرشتہ ویں سارا ہی با برکت ہیں یوہ اصل ماں اک طرح غو سلام تھو، ممکنؔ ہے اس پہلی غیبی اواز ناںؔ حضرتِ موسیٰؑ ڈر گیا ویں جے یاہ اواز کسی ہے اس گلوں ناںؔ ہی تسلی واسطے یاہ دوجی آوز آئی جے اے موسیٰؑ ہوں ہی تے اللہ تعالیٰ ہوں تے یاہ میرا نور غی تجلی ہے تے یاہ غیبی اواز میری ہی طرفوں آوے لگی لہذا تم کھبرایو نہ۔

(۵) جس ویلے حضرتِ موسیٰؑ ناں یقین ہو گیو جے یاہ اللہ غی تجلی ہی ہے فر وحی آئی اے موسیٰؑ تھارا سجّا ہتھ ماں یوہ کے ہے موسیٰؑ نے عرض کی یاہ میری سوہٹی ہے تے ناںؔ سوہٹی غا فائدہ وی بیان کیا جس را کہ سورت ''طٰـہٰ'' ماں ہے اللہ غی طرفوں حکم ہووو یاہ سوہٹی بُن سٹّو! واہ بُن سٹّتا ں ہی اسرا سہئی ہونؔ لگی جے واہ اک ''ناگ'' ہے جھڑ و دوڑ رہیو ہے موسیٰؑ اللہ تعالیٰ غا عالیشان نبی تے بے شک تھا ور تھا تے انسان ہی اور سپ تیں ڈرنؔوں انسان غی فطرت ہے۔ بس موسیٰؑ وی یوہ سپ تکتاں ہی ڈر غے نس پیا تے مڑ غے پچھے تکیو وی نیہنہ جے سَپ میرے پچھے آوے لگو یا نیہنہ کیوں جے ویہہ غیب تے جانؔے نیہنہ تھا فر انھاں ناں کے پتو تھو کہ سَپ غو کے ہووو! خدا غی طرفوں حکم ہووو: اے موسیٰؑ ڈرو نہ یا میری بارگاہ ہے اِت ڈر غو کے مطلب! فر میرا پیغمر تے میری بارگاہ تیں اسرا غا معجزہ لیتاں ڈر یا نیہنہ کرتا لہذا تم وی نہ ڈرو۔ تے دوجی جگہ ہے جے اس ناں ڈِوڑ لیو ہوں اس ناں پہلی حالت ور کر دیوں غو فر یوہ ہی ہووو۔ تے فرمایو جے میری بارگاہ ماں وہ ڈرے جس نے کائے غلطی کی وی وے ہے ور وہ ڈر غے جد سچّا دل ناںؔ توبہ کر لئے فر اللہ تعالیٰ اس ناں معاف کر دیئے کیوں جے وہ ہے ہی بڑو بخشنہار و تے مچ مہربان۔ ہو سکے موسیٰؑ ناں اس مقام ور قبطی غو وہ قتل یاد آیو وے ہے جس غا بارہ ماں اشارو کیّو جا رہیو ہے جے واہ پُہل ہم نےؔ معاف کر چھوڑی ہے۔

(۶) بجنؔ کسے تکلیف، بیماری تیں ہتھ غا چمکنؔ غو یوہ دوجو معجزو عطا ہووو تے اس ناںؔ ہی ست ہور معجزہ عطاہ ہووا جھاں غو تفصیلی ذکر سورت بنی اسرائیل آیت ۱۰۱ غا حاشیہ ماں گذر گیو ہے فر حکم ہووو جے یہ معجزہ لے غے فرعون تے اس غی سرکش قوم کونےؔ جاؤ انھاں ناں خدا غا قہر تیں ڈراؤ! ویہہ مُچ ہی سِر کھل ہو گیا ہیں۔ ور جسو یلے حضرتِ موسیٰؑ اللہ غی طرفوں یہ نشانؔیں لے غے آیا جھاں ور غور کرن ناںؔ اکھاں آلاںؔ غیں اکھ اُگڑ سکیں تھیں لیکن ویہہ تے تھا ہی فرعونی ویہہ کسے گل ور کیوں غور کرتا انھاں نے کہہ دتو جے یہ جادو غا کرتب ہیں اس را انھاں نے صرف اللہ غا نبی حضرتِ موسیٰؑ تے اللہ غا سچا دین ہی غی مخالفت نیہنہ کی بلکہ ان نشانیاں تیں وی ویہہ نمکر گیا جے یہ خدا غی قدرت تے حضرت موسیٰؑ غا نبی ہونؔ غیں نشانیں ہیں۔ حالانکہ دل ماں ویہہ انھاں ناں خدا غی قدرت غیں سچّیں نشانیں منّیں تھا۔ ور انھاں غو کھمنڈ تے تکبر انھاں ناں نیواں نیہنہ ہونؔ دیئے تھو اللہ تعالیٰ فر ماوے فِر دیکھو لیو اساں ظالماں، فسادیاں غو چھیکڑ کے انجام ہووو، سارا سمندر ماں اسرا غرق ہووا کہ انھاں غو ناں نمود و پٹّے گیو۔

(۷) فرعون ناں وی اللہ نے دنیا غی دولت تے بادشاہی عطا فرمائی تھی ور اِس بادشاہی غے ناںؔ اس کونےؔ ہدایت آنؔو علم نیہنہ تھو جس غو نتیجو یوہ نکلیو جے وہ خدا غی نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے مال دولت ور پھِٹ غے اپنؔاں آپ ناں خدا کُھوانؔ لگ گیو اس غا مقابلہ ماں اللہ نے اپنؔاں نیک بنداں حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داووٗدؑ ناں وی بادشاہی عطا فرمائی تھی جھڑی انساناں ور ہی نیہنہ بلکہ جنّاں، حیواناں، تے پکھیرواں ور وی تھی ور انھاں ناں اس غے ناںؔ ناںؔ شریعت، نبوت تے ہدایت غو علم وی عطا ہووو جس غو نتیجو یوہ نکلیو کہ انھاں نے یاہ بادشاہی اللہ غا دین غی خدمت ماں لا دتی اللہ تعالیٰ نے شائت فرعون غا ذکر غے ناںؔ ناںؔ حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داووٗدؑ غو اسے گلوں ذکر کیّو ہے تے بادشاہی غی نعمت تیں پہلاں علم غی نعمت بیان

مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۱۳ وَجَحَدُوا بِهَا

کونےؔ پجیں کہنؔ لگا جے یوہ تے باندے باندے جادو ہے؛ تے ویہہ ظلم اور گھمنڈ غی

وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ

وجہ تیں انھاں تیں نمکر گیا حالانکہ انھاں ناں اپنؔاں دل ماں یقین ہو گیو تھو فر تک لیو فساد

كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ۱۴ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ

ع ۱

کرن آلاںؔ غو انجام کسو ہووو (۶) تے ہم نےؔ داوٗدؑ اور سلیمانؑ

وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا ۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى

ناں یقیناً علم عطا فرمایو تھو تے انھاں دواں نے کہیو: شکر ہے اللہ تعالیٰ غو جس نے ہم ناں

كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۱۵ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ

اپنؔاں ایمان آلاںؔ مچ ساراں بنداں ور فضیلت دتی ہے (۷) تے سلیمانؑ داوٗدؑ غا خلیفہ بنؔیا

وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ

اور انھاں نے فرمایو: لوکو! ہم ناں پکھیرواں غی بولی سکھائی گئی ہے تے ہم ناں ہر

كُلِّ شَيْءٍ ۭ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ ۱۶ وَحُشِرَ

اک چیز عطا ہوئی ہے واقعہ ہی یوہ تے اس غو صاف صاف فضل ہے (۸) تے

لِسُلَيْمٰنَ جُنُوْدُهٗ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ

سلیمانؑ واسطے انھاں غو لشکر جمع کیّو گیو؛ جنّاں غو، تے انساناں غو، تے پکھیرواں غو؛

فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ۱۷ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ ۙ

تے انھاں غیں کنّی کنّی پلٹنؔ بنائی جیں تھیں؛ ات توڑی کہ جسو یلے ویہہ کیڑیاں غا مدان ماں پجیا

قَالَتْ نَمْلَةٌ يّٰٓاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوْا مَسٰكِنَكُمْ ۚ لَا

ایکنؔ کیڑی نے کہیو: او کیڑیو: تم اپنؔاں اپنؔاں کھنڈاں ماں بڑ جاؤ! کِدے

يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُوْدُهٗ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۱۸

سلیمانؑ تے انھاں غو لشکر تمنؔاں چتھ نہ چھوڑے اور انھاں ناں پتو وی نہ لگے؛

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ

اس ورسلیمانؑ اس غی گل تیں مشکڑ یپا غے ہس پیا تے دعا کرن لگا جے اے میر یار با! توں مناں توفیق عطا فرما

أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ

جے ہوں تیرا اس احسان غو شکر ادا کروں جہڑو تیں میرے ور تے میرا ماں باپ ور کیّو ہے

وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ

تے ہوں اسا نیک کم کروں جھاں تیں توں خوش وہے تے توں اپݨی رحمت نالؒ مناں اپݨاں نیک بنداں

الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى

ماں شامل فرمالے (۹) تے انھاں نے پکھیرواں غی حاضری لی فر فرمایو: کے گل ہے مناں ہدہد

الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا

نیہنہ دس رہئی ؛ یا واہ کدے غائب ہوگئی ہے ؟ ہوں اس ناں ضرور سخت سزا

شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾

دیوں غو یا ہوں اس ناں حلال کر چھوڑوں غو یا فر واہ میرے سامݨے (اپݨاں عذر غی) صاف دلیل پیش کرے (۱۰)

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ

فر کجھ ہی چر تیں بعد ہدہد نے آ غے کہیو : جے ہوں اس گل غو پتو لا غے آئی ہوں جس غو تمناں پتو نیہنہ ؛

وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً

تے ہوں تھارے کوݨے سبا (شہر) تیں اک سچی خبر لے غے آئی ہوں ؛ میں اک کالسری ڈِٹھی

تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

کہ واہ انھاں ور حکومت کر رہئی ہے تے اس ناں ہر اک چیز میسر ہے تے اس غو اک بڑو تخت (وی) ہے ؛

وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ

تے میں اس ناں ناݨے اس غی قوم ناں دیکھو کہ ویہہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے دیہنہ ناں

ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ

سجدو کریں تے شیطان نے انھاں ناں انھاں غا (یہ) عمل چنگا بݨا غے دس دتا ہیں ؛ تے اس نے ویہہ سدا

فرمائی ہے جے دیکھو مھارا علم آلاؒ بندا کسرا ہر حال ماں اپݨاں مالک ناں یاد رکھیں تے اس غو شکرا دا کریں ۔

(۸) ﴿وَرِثَ﴾ غو لفظی ترجموں ہے ''سلیمانؑ اپݨا والد داوودؑ غا وارث ہوگیا'' ور وارث بݨن غو مطلب جائداد غو وارث بݨوں نیہنہ بلکہ علم غو وارث بݨوں ہے تے دین غی خدمت غو وہ کم ہتھ ماں لیݨوں مراد ہے جہڑو انھاں غا والد حضرتِ داوودؑ کریں تھا اسے گلوں ہمݨے ترجموں ''خلیفہ بݨیاں'' کیّو ہے اصل ماں پیغمبراں غی وراثت تے جائداد علم ہی وہے تے اس غو وارث بݨن غو مطلب نبوت آنو علم حاصل کرݨوں تے دین غو نبیاں آنو کم کرݨوں ہے ۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں عالم نبیاں غا وارث ویں، کیوں جے نبی روپیہ پیسہ چھوڑ غے نیہنہ جاتا بلکہ ویہہ علم چھوڑ غے جیں (ابوداوود، ترمذی) حضرتِ سلیمانؑ وی اپݨاں والد غا جانشین تے انھاں غا علم غا وارث بݨیاں بلکہ اللہ نے انھاں ناں ہور وی علم عطا کیّو ساراں حیواناں، پکھیرواں، بلکہ کیڑیاں غی وی بولی سمجھݨی سکھا دتی تے بادشاہی واسطے جتݨی چیزاں غی ضرورت تھی انھاں ساریاں بچوں اللہ نے حصّو عطا کر دتو ۔

(۹) حضرتِ سلیمانؑ کس رابادشاہی کریں تھا ؟ انھاں غو اپݨی رعایہ نالؒ کے برتاء تھو تے ویہہ اپݨی رعایہ غو کتنوں خیال رکھیں تھا ؟ فر اس بادشاہی غے نالؒ نالؒ اپݨاں مالک تیں کتناں ڈریں تے اس ناں کتنوں یاد رکھیں تھا ؟ تے کس را ہر ایکنؒ گل تیں انھاں غو ذہن اللہ غی نعمتاں در مڑ جے تھو ۔ جس ور ویہہ اپݨاں مالک غو شکر ادا کریں تھا انھاں ساریاں گلاں غا جواب واسطے حضرت سلیمانؑ غو چھڑ واکو واری غو اک سفر سنا یو جا رہیو ہے بس اسے تیں اندازو لا یو جا سکے جے ویہہ کس را بادشاہی کریں تھا اک واری انھاں غا حکم ور انساناں، جناں تے پکھیرواں غی فوج کٹھی کی گئی فر اُنھاں غیں سُہݨی طرح پلٹن بݨا ئیں گئیں تے یوہ لشکر ٹر پیو، ات توڑی جے جد یوہ لشکر کیڑیاں غا ایکنؒ علاقہ ماں جت کیڑیں ہی کیڑیں تھیں آ گیو ات حضرتِ سلیمانؑ نے سنیوں کہ اک کیڑی دوجیاں کیڑیاں ناں کہہ رہئی ہے : تم اپݨاں اپݨاں گُھڈاں ماں بڑ جاؤ ! اتوں حضرت سلیمانؑ غو لشکر لنگے لگو، کِدے اس رانہ وہے کہ انھاں غی فوج تے ویہہ تمناں انؒ پہالؒ ہی چِتھ چھوڑیں یعنی چتے غے تے ویہہ تمناں کجھ نقصان کدے نیہنہ پہچاسیں ور اسونہ وہے کہ کسے غو پیر اُن پہالؒ ہی پے جے تے تم چتھے جیں ! حضرت کیڑی غی یاہ گل سُنؒ غے مُشکڑ یا یا، جے اک کیڑی وی کس را دوجیاں غو خیال رکھے تے اپݨی قوم ناں آنؒ آلی مصیبتاں تیں اگاہ کرے ۔ نالؒ ہی مھارا بارہ ماں وی کتنوں چنگو خیال رکھے تے اللہ نے مھارا اپر وی کتنوں احسان کیّو کہ ہم انھاں کیڑیاں غی بولی سمجھ جاں ۔ اتوں انھاں غو ذہن اللہ تعالیٰ غی نعمت غا شکر در مڑ جے ور ویہہ اس نعمت اور دوجیاں بیشمار نعمتاں ور شکر کرن غی توفیق وی اللہ تعالیٰ کولوں ہی منگیں تے اسا نیک عمل کرن غی توفیق وی منگیں جہڑا اس غی بارگاہ ماں قبول ویں ۔ اسے ور علماء کرام فرمانویں : کہ ہر اک نیک عمل وی قبول نیہنہ ہوتو بلکہ اس واسطے اخلاص جئیں کجھ ہور شرط ویں لوڑیں ۔ فر نیک عملاں ور ہی حضرت سلیمانؑ پُہر وسو نیہنہ کرتا بلکہ عرض کریں ! ربا ! توں خاص اپݨاں فضل نالؒ مناں اپݨاں نیک بنداں ماں شامل فرما غے جنت ماں داخل فرمادے ۔ یاہی گل رحمتِ عالم ﷺ نے اپݨی امت ناں سکھائی جے کوئے اپݨاں عملاں غو بساہ نہ کرے بلکہ جنت جس ناں وی لبھی اللہ غا فضل نالؒ ہی لبھے غی، اس گلوں اس غا فضل ہی غی امید رکھو ! اس ور صحابہء کرام نے عرض کیّو حضرت تم وی !! فرمایو : آہو ! ہوں وی ، ور مناں اللہ غی رحمت نے چمکھی تیں کہیر یو وو ہے ۔ (روح المعانی مشکوٰۃ شریف)

(۱۰) حضرتِ سلیمانؑ پکھیرواں تیں کئیں کم لیں تھا جس را کہ پکھیروں اپݨاں پر کھلیار غے قافلہ ور چھاں کریں ویں تھا اسے راہد ہد کولوں وی کئیں کم لیا جا تا ویں غا جس را کہ مشہور ہے جے وا

خدا غی دتی وی صلاحیت ناںٔ زمین غے اپروں پتولا لئے تھی جے ات پانٔی کتنوں ڈنگو ہے کما ذہب الیہ العلامہ الدمیری اک گل غو تے قرآنِ کریم تیں ہی پتو لگے کہ واہ دور پار چٹھی لے جئے تھی۔ خیر! اک جگہ حضرت نے اُڈّن آلی فوج - پکھیرواں غی پڑتال کی، حاضری لی حضرت ناں ات ہُد ہُد نیہنہ دسی۔ فرمان لگا: کے وجہ ہے مناں ہُد ہُد نیہنہ لبھتی؟ واہ کدے پکھیرواں غا اڈار ماں اولے ہے یا سچیں ہی غیر حاضر ہے؟ اس تیں انداز ولایو جا سکے جے ویہہ اپنٔی رعایہ تے فوج غیں نکیں نکیں چیزاں غو وی کس راخیال رکھیں تھا۔ فر فرمایو: جیکدے اس نے اپنی غیر حاضری غی ٹھیک وجہ نہ دسی تاں اس ناں سخت سزا دیوں غو یا فر اس ناں حلال ہی کر چھوڑوں غو۔

السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي

رستہ تیں روک چھوڑیا ہیں اس گلوں ویہہ ہدایت ور نیہنہ آتا (١١) ویہہ اللہ اگے کیوں نیہنہ سجدو کرتا! جہڑو

يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ

اسماناں غی تے زمین غی چھپی وی چیزاں ناں باندے کرے تے تم جو کجھ اولے کریں تے جو کجھ

وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ

باندے کریں وہ سب جانٔے؛ اللہ ہی ہے جس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ عظمت آلٔا عرش

الْعَظِيمِ ۩ ﴿٢٦﴾ قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ

غو رب ہے (١٢) سلیمانؑ نے فرمایو: اچھا! ہم دیکھ لیاں ہاں جے توں سچ کہہ یا توں کوڑ مارن

الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ اذْهَب بِّكِتَابِي هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ

آلٔاں بچو ہے؛ میری یاہ چٹھی لے جاء! تے اس ناں انھاں غے اگے سٹ دے فر

تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ

انھاں کولٔوں ہٹ آ! تے دیکھ ویہہ کے جواب دیں؟ اس (کالٔسری) نے کہیو: میریو درباریو!

إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ

میرے کولٔے اک عزت آلی چٹھی سٹی گئی ہے؛ واہ سلیمانؑ غی طرفوں ہے تے واہ یاہ ہے کہ شروع اللہ غا ناں

اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾

ناںٔ جہڑو بے بہا مہربان بچ رحم آلٔو ہے؛ تم میرا مقابلہ ماں تکبر نہ کرو تے فرمانبردار بنٔ غے میرے کولٔے حاضر ہو جاؤ (١٣)

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً

اس نے کہیو: اے میری دربار غیو سردارو! تم مناں میرا اس معاملہ ماں مشورو دیو؛ ہوں کسے معاملہ غو آخری

أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ أُولُو قُوَّةٍ وَأُولُو

فیصلو نیہنہ کرتی بچر توڑی جے تم میرے کولٔے موجود نیہنہ ہوتا؛ انھاں نے کہیو: ہم بڑا زور اور تے بڑا

بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾

لڑاکا ہاں ور فیصلو تیرا اختیار ماں ہے ہُنٔ توں آپے دیکھ لے توں کے حکم دئے (١٤)

(١١) بس نیں اک ہوئی تھی کہ ہُد ہُد حاضر ہو گئی تے عرض کرن لگی جے ہوں یمن غا شہر ''سبا'' تیں آؤں لگی تے تھارے کولٔے اسی خبر لے غے آئی ہوں جہڑی تم نیہنہ جانٔتا۔ ہو سکے اس ماں اللہ تعالیٰ غی طرفوں حضرتِ سلیمانؑ تے ساراں لوکاں ناں یاہ گل دسنی وہے۔ جے کوئے انسان پہانویں کتنوں بڑو عالم وہے ور ہر ایکنٔ گل غو علم اس کولٔے نیہنہ ہو سکتو تے نہ اللہ تیں سوا کوئے عالم الغیب ہو سکے ''عالم الغیب'' اس ناں کہیو جے جہڑو غیب غی ہر ایکنٔ گل ناں ہر ویلٔے جانتو وہے حضرتِ سلیمانؑ واسطے مسّیں اُپّر فرمایو تھو جے ہم نے انھاں ناں علم عطا فرمایو جد کہ ات پتو لگے کہ اک اسی گل وی ہے جس غو علم ہُد ہُد ناں تے ہو گیو ہے ور حضرت اجوں نیہنہ جانٔتے تھا۔ خیر! ہُد ہُد ''سبا'' شہر غی یاہ خبر دیئے جے انھاں لوکاں ور اک کالٔسری حکومت کر رہئی ہے جس ناں اللہ نے بادشاہت غی ہر اک چیز عطا کی ہے سگوں اس کولٔے اک بچ قیمتی شاہی تخت وی ہے ان نعمتاں غو تقاضو تے یوہ تھو جے ویہہ اللہ غو شکر کرتا، اور اک اپنٔاں مالک ہی غی عبادت کرتا۔ ور میں تکیو جے ویہہ لوک اس خدا ناں چھوڑ غے جس نے ویہہ اتنی نعمتاں ناںٔ نوازیا ہیں دیہنہ غی پوجا کریں۔ فر ہُد ہُڈ انھاں غی گمراہی غی وجہ بیان کرے اصل ماں شیطان نے انھاں غا یہ پھیڑا کرتوت انھاں غیاں نظراں ماں اسا سُہنا تے شکیل بنٔا چھوڑیا ہیں کہ یہ مندا کم ہی انھاں ناں چنگا لگیں اسے گلّوں ویہہ سدا رستہ تیں دور ہیں اور انھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوتی۔

(١٢) یاہ گل یا تے اللہ تعالیٰ نے ہُد ہُد غی گل غی مناسبت ناںٔ بنداں غی ہدایت واسطے بیان فرمائی ہے تے یا ہو سکے جس راہُد ہُد نے اپر اتنیں سمجھ غیں گل کی ہیں یاہ گل وی ہُد ہُد نے ہی بیان کی وہے، متاں مفسراں غو یوہ دوجو ہی خیال ہے۔

(١٣) حضرت سلیمانؑ نے فرمایو: تیری گل غو اے ہُنٔ پتو لگ جئے۔ فر اس کالٔسری ور اک چٹھی لکھ غے دتی جے لے جا یاہ چٹھی انھاں لوکاں غے سامنے سٹ غے اُتوں ذری ہٹ غے دیکھ ویہہ اس بارہ ماں کے کیہنہ بس اے ہُنٔ ہی تیرا کوڑ سچ غو پتو لگ جے غو۔ اس تیں بعد کے ہووو؟ ہُد ہُد نے انھاں کولٔے کس را چٹھی پہچائی تے انھاں غو جواب کس را واپس پہچایو؟ یہ ساریں گل انسان آپے سمجھ سکے اس گلوں قرآن نے یہ تفصیل بیان نیہنہ کیں کیونجے قرآن پاک قصاں غی کتاب نیہنہ قرآن تے صرف ہدایت غیں ضروری گل بیان کرے اس موقعو ور قرآن بس اتنی گل بیان کرے جے اس کالٔسری نے چٹھی پڑھ غے کے کیّو۔ اس کالٔسری غو ناں مفسراں نے بلقیس لکھیو ہے، بلقیس نے اپنٔاں وزیر شزیر تے دوجا حکومتی عہدیدار کھٹھا کر غے کہیو! میرے کولٔے چانٔ چک ہی یاہ اک چٹھی پہنّچی ہے جہڑی بڑی عظمت آلٔی تے اُچّا رتبہ آلٔی چٹھی ہے۔ ہو سکے اس ناں حضرت سلیمانؑ غی زبردست بادشاہی غا بارہ ماں پہلاں تیں ہی کجھ پتو وہے یا فر اس نے چٹھی غا مضمون تیں چٹھی غا رتبہ غو اندازو لایو وہے۔ اس نے اپنٔاں درباریاں ناں چٹھی غو مضمون سنایو کہ یاہ چٹھی حضرت سلیمانؑ غی طرفوں ہے بسم اللہ! تیں بعد یاہ گل لکھی ہے جے ''تم میرا مقابلہ ماں آکڑو نہ بس اسلام قبول کر غے تے فرمانبردار بنٔ غے فٹ حاضر ہو جاؤ'' یوہ

مضمون دیکھن ماں تے سر وں نکو جنؤ ہی ہے ور حقیقت ماں اس غے اندر ساریں گل آ گئیں ہیں۔ تے اس ماں یاہ تہمکی وی ہے جے مھارے کولے اتنی بڑی بادشاہی ہے کہ تم میرا مقابلہ ماں آ کڑ نہینہ سکتا بلکہ تمناں فرمانبردار بنوں ہی پُوے غو۔

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا

اس نے کہیو: بلاشبہ بادشاہ جس ویلے کسے بستی ماں (حملو کرغے) داخل ویں ویہہ اس ناں تباہ کر چھوڑیں تے ات غاں

أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ

عزت داراں ناں ذلیل کر چھوڑیں تے ویہہ اسے راہی کریں ؛ تے ہوں ان لوکاں در

إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

کجھ تحفو ٹوروں غی فر ہوں دیکھوں غی جے تحفہ لے جانٛ آلاٛ کے جواب لے غے آویں (۱۵)

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ

تے جس ویلے وہ (تحفہ) لیانٛ آلو سلیمانؑ کولے آیو انھاں نے کہیو: کیوں! تم مالٛ غے ذریعے میری مدد کرنی چاہویں؛ سنوں! جو

اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾

کجھ اللہ نے مناں دتو وو ہے وہ اس توں سرس ہے جہڑو اس نے تمناں دتو ہے؛ بلکہ تم ہی اپناں تحفہ ور پھنڈ تاویں غا

ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا

جاؤ! انھاں کولے واپس چلیا جاؤ! ہم انھاں ور اسی فوج لے غے آواں غا جس غا مقابلہ غی انھاں کولے طاقت نہینہ

وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا

ہوسیں تے ہم انھاں ناں ذلیل کر غے اتوں کڈ چھوڑاں غا تے ویہہ بے عزت ہو غے رہینہ غا (۱۶) سلیمانؑ نے فرمایو: اے

الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِي

دربار غیو سردارو! تھارا بچوں کوئے اسو ہے جہڑو اس غو تخت میرے کولے لے آوے اس توں پہلاں کہ ویہہ میرے کولے

مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ

مسلمان ہو غے آجیں ؛ جناں بچوں ایکن بڑا دیو نے کہیو: ہوں اس ناں تھارے کولے حاضر کر دیوں

بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ

اس توں پہلاں کہ تم اپنی مجلس تیں اٹھیں تے یقین منّوں ! مناں اس غی طاقت ہے

أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا

نالے ہوں امانت دار ہوں ؛ جس کولے کتاب غو علم تھو اس نے کہیو: ہوں اس ناں

(۱۴) ملکہ بلقیس نے چٹھی پڑھ غے درباری سرداراں مقدماں ناںٛ صلاح سوٹھا کیا جے ہُنٛ کے کیو جئے، اس غو کے جواب دتو جئے مناں مشورو دیو! کیوں جے ہوں تھارے ناںٛ مشورہ تیں بجنٛ کسے گل غو فیصلو نہینہ کرتی، انھاں نے مشورو دتو جے مھارے کولے جنگی سمان غو گھاٹو تے ہے نہینہ! سارو کجھ موجود ہے ہم آپ وی ڈٹ غے جنگ کرن آلاٛ ہاں! باقی اگے تیری مرضی تناں اختیار ہے توں جس گل غو حکم دیئے ہم حاضر ہاں! اس را لگے جے درباری مقدم جنگ واسطے تیار تھا ور بلقیس نے جنگ کرنی ٹھیک نہینہ سمجھی جس را کہ اگے آوے لگو۔

(۱۵) بلقیس تھی تے کاںٛسری ور اپناں درباریاں تیں زیادہ عقل مند تھی، اس ناں جنگ غا نتیجہ غو پتو تھو، اس گلوں واہ درباری مقدماں غی جوشیلی تقریراں ور جوش ماں نہینہ آئی، بلکہ بڑی عقل مندی ناںٛ فیصلو کیّو، اس نے درباری مقدم سمھایا کہ جنگ کوئے بچاں غی کھیڈ نہینہ، جنگ ماں یوہ وی خطرو ہے جے ویہہ ہی مھارا ور غالب آجیں تے جیکدے ویہہ غالب آ گیا فر کے وہے غو؟ بادشاہاں غو تے یوہ ہی طریقو ہے! ویہہ جس بستی ناں فتح کریں ویہہ اُت غاں عزت داراں ناں ذلیل کر چھوڑیں تے شہر تباہ برباد ہو جیں! لہذا ہوں جنگ واسطے تاول نہینہ کرتی بلکہ ہوں انھاں در کجھ تُحفا سوغات ٹوروں فر دیکھوں کے جواب آوے! حضرت ابن عباسؓ تے ہچ سارا مفسر فرمانویں! واہ تحفاں غے ذریعہ حضرت سلیمانؑ غو امتحان لئے تھی، کہ جے ویہہ تحفا قبول کرلیں غا تاں تے صاف گل ہے کہ ویہہ دنیا دار بادشاہ ہیں فر انھاں سنگ دنیا دار بادشاہاں غو سلوک کرنوں مناسب رہ غو، تے جیکدے تحفا قبول نہینہ کرسیں تاں ویہہ اللہ غا نیک بندہ ہیں جہڑا اخلاص ناںٛ ہمناں اسلام غی دعوت دے رہیا ہیں اور رشوت قبول کرن آلاٛ نہینہ۔ (ابن جریر وغیرہ)

(۱۶) تفسیر غی کتاباں ماں تاریخی تے اسرائیلی روایتاں غا حوالہ ناںٛ انھاں تحفاں غی بڑی تفصیل آئی ہے حضرت سلیمانؑ نے آنٛ آلاں مہماناں غی تے خوب مہمانی کی، ور تحفاں غا بارا ماں درڑ غے فرمایو! اچھا! تم ہمناں مالٛ غی امداد ناںٛ خوش کرنوں چاھویں! جاؤ! تم اپناں تحفاں ور آپے پھنڈ تارُ ہو؛ ہم ناں اللہ نے تھارا تیں سرس عطا کیو وو ہے یعنی ہم کسے غا محتاج نہینہ تے ناںٛ ہی جنگ غی تہمکی وی دتی جے ہُنٛ لمی چھڑی بحث غی لوڑ نہینہ، ہُنٛ تے ہم واہ فوج لے غے آواں لگا جہڑی متکبراں ناں اُتوں ذلیل کر غے کڈ دئے غی۔

اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَاٰهُ

تھارا کوئے حاضر کر دیوں غو تھاری اکھ غا پلکارتیں وی پہلاں ! فر جسویلے سلیمانؑ نے اس ناں اپنے

مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۖ لِيَبْلُوَنِيْٓ

کوئے رکھیو وو دیکھیو ؛ انھاں نے فرمایو: یوہ میرا رب غو فضل ہے ؛ تا نجے وہ میری ازمائش کرے

ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ۖ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ

جے ہوں شکر کروں یا ناشکری کروں ؛ تے جھڑو شکر کرے وہ یقیناً اپناں ہی (فائدہ) واسطے شکر کرے

وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوْا

تے جھڑو ناشکری کرے فر بیشک میرو رب بے پرواہ ہے کرم کرن آلو ہے(۱۷) سلیمانؑ نے فرمایو: اس غے واسطے

لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ مِنَ الَّذِيْنَ

اس غا تخت ناں کجھ اوپروجیو کر دیو! ہم دیکھاں کہ اس ناں اس غو پتو لگے یا واہ ان لوکاں ماں ہو جئے جھا

لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيْلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ

ناں پتو نیہنہ لگتو ؛ فر جسویلے واہ آ گئی تاں اس ناں پچھیو گیو ؛ کیوں تھارو تخت اسے راغو ہے ؟

قَالَتْ كَاَنَّهٗ هُوَ ۚ وَاُوْتِيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا

اس نے کہیو : اس را لگے کہ یوہ وہ ہی ہے اور ہم ناں تے اس توں پہلاں ہی علم ہو گیو تھو ؛ تے ہم

مُسْلِمِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَّعْبُدُ مِنْ دُوْنِ

فرمانبردار ہاں (۱۸) تے اس ناں (ہن توڑی) ان چیزاں غی عبادت نے روکیو وو تھو جھاں غی واہ اللہ ناں چھوڑ غے

اللّٰهِ ۖ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٤٣﴾ قِيْلَ لَهَا ادْخُلِي

عبادت کرے تھی ؛ بیشک واہ کافر لوکاں بچوں تھی (۱۹) اس ناں کہیو گیو جے محل

الصَّرْحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَّكَشَفَتْ عَنْ

ماں چلو؛ تے جسویلے اس نے وہ دیکھیو اس نے اس (غا فرش) ناں ڈنگو پانی سمجھیو تے اس نے اپنی پنیاں وروں

سَاقَيْهَا ۚ قَالَ اِنَّهٗ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيْرَ ۬

کپڑو اُفراں کر لیو سلیمانؑ نے فرمایو: یوہ تے اک محل ہے جھڑو شیشاں ناں بنا یو گیو ہے

(۱۷) بلقیس غا ویہہ تحفہ لیانؒ آلا قاصد واپس بھجیا، بلقیس نے جسویلے انھاں کوںوں حضرتِ سلیمانؑ غا دربار غی شان سنی ، واہ سمجھ گئی جے یہ کوئے دنیادار بادشاہ نیہنہ بلکہ یہ اللہ غا خاص بندا ہیں جھڑا اللہ غا دین غو کم کر رہیا ہیں ۔ تے انھاں کوئے خدائی طاقت ہے، لہذا ہم انھاں غو مقابلو نیہنہ کر سکتا تے واہ اک بہت بڑو قافلو لے غے حضرتِ سلیمانؑ در ٹر پئی اُواں حضرتِ سلیمانؑ ناں وی اس غا آنؒ غو پتو لگ گیو ۔ حضرتِ سلیمانؑ چاھویں تھا جے بلقیس بادشاہی طاقت تیں علاوہ کجھ خدائی قدرت غو وی نظارو کرے تاں جے اسلام غی عظمت اس غا دل ماں بیس جے، حضرت غی دوپہر توڑی شاہی مجلس لگے تھی اتے حضرت نے یاہ گل فرمائی ’’کوئے اسو بندو ہے جھڑو بلقیس غو تخت چاآنے اس تیں پہلاں کہ اس غو قافلو فرمانبردار ہو غے مہارا کوئے پج آوے‘‘ حضرت غی مجلس ماں انسان، جن سارا ہی موجود تھا، جناں بچوں اک بڑو دیو‘ بولیو جے ہوں یوہ تخت تھاری مجلس غا اُٹھنؒ تیں پہلاں ہی لے آوں غو، پہا نویں یوہ تخت بہت دور تے مُچ پہارو وہ ہے، نانے ہے وی کشتیاں جہازاں ماں بند، ورمناں اس غا لیانؒ غی طاقت ہے اور ہوں امانت داروی ہوں یعنی اس ماں ذری ہیر پھیر نیہنہ کرسوں نہ کسے ناں کرن دیوں غو ور حضرتِ سلیمانؑ اس تیں وی تاولو لیانو چاھویں تھا تے یوہ وی ممکن ہے کہ یوہ کم حضرت کسے جن غے بجائے خاص اللہ غی قدرت، معجزہ یا کرامت نالؒ کرانوں چاھتا ویں بہرحال اک دوجو بندو جس کوئے اسمانی کتاب غو علم تھو وہ بولیو جے ہوں اللہ غی قدرت نالؒ اکھ غا اک پھلکارا ماں ہی لے آؤں غو، یوہ بندو کونؒ تھو؟ یاہ کتاب کھڑی تھی؟ تے یوہ علم کے تھو؟ مفسراں غی رائے مختلف ہے کجھ اک غو خیال ہے جے یہ آپ حضرتِ سلیمانؑ ہی تھا ور جمہور مفسر فرمانویں جے یوہ حضرت غو صحابی تھو جس کوئے تورات غو یا ہور کسے اسمانی کتاب غو علم تھو، جس نے اللہ غو ناں لے غے دعا کی تھی دعا قبول ہوگئی تے اللہ غی قدرت نالؒ اکھ غا پلکارا ماں تخت سامنے آ پجیو ؛ حضرتِ سلیمانؑ تخت دیکھ غے خوش ہوگیا اور کیونجے یوہ تخت اک بندہ غی کرامت نالؒ آیو تھو تے کرامت خاص اللہ غی قدرت نالؒ ہی کسے بندہ غے ہتھوں ظاہر وہے۔ اس گلوں فرمایو! جے یوہتے بس میرا رب غو فضل ہے وہ دیکھنوں چاھوے ہم شکر کراں یا ناشکری حالانکہ جھڑو شکر کرے وہ اپنوں ہی فائدو کھٹے خدا غو اساں کجھ فائدو نیہنہ ۔ تے جھڑو ناشکری کرے وہ اپنوں ہی کجھ گماوے خدا غو اساں کجھ نقصان نیہنہ فائدو: حضرتِ سلیمانؑ یوہ کم آپ کرن غے بجائے اک امتی کوںوں کرایو دراصل اس ماں بلقیس ور ہور رعب کھلنوں مقصود تھو۔

(۱۸) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس غو امتحان لینؒ واسطے حکم دتو جے اس غا تخت ماں ذری تبدیلی کر چھوڑ و اس غو رنگ روپ تے حالت کجھ بدل چھوڑو! دیکھاں واہ کتنی سمجھدار ہے! اس ناں اس غی پشانؒ وہے یا نیہنہ ! تے اتنوں بڑو معجزو تک غے اس ناں ہدایت وی نصیب وہے کہ نیہنہ فر جسویلے بلقیس آ گئی اس ناں پچھیو گیو کیوں ! تیرو تخت اسے راغو ہے؟ اس نے بڑی احتیاط نالؒ جواب دتو، نہ تے یاہ گل کہئی جے یوہ میرو ہی تخت ہے، کیونجے اس ماں تے تبدیلی ہوئی وی تھی تے یوہ وی نیہنہ کہیو جے یوہ وہ نیہنہ بلکہ بڑی ہشیاری نالؒ کہنؒ لگی ’’یوہ لگے تے وہ ہی ہے‘‘ تے نالؒ ہی عرض کی جے اتنوں بڑو معجزو دسنؒ غی کے لوڑ تھی ! ہمناںؒ تے پہلاں ہی پتو لگ گیو تھو جے تم اللہ غا خاص مقرب بندہ ہیں تیئں ہم فرمانبردار ہو غے حاضر ہو گیا ہاں ۔

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

(۱۹) جس را کہ ہم نے دو ترجمہ کیا ہیں اس آیت غی دو تفسیر کی جیئں اک تے یاہ جے اج توڑی واہ اللہ غی عبادت تے اس غی توحید تیں اس گلوں دور تھی کیوں جے واہ غیر اللہ غی عبادت کرے تھی جس نے اس ناں خدا غی عبادت تیں روکیو وو تھو، تے واہ غیر اللہ غی عبادت اس گلوں کرن لگ گئی تھی کیوں جے اس غو تعلق اک کافر قوم ناںؔ تھو دوجی تفسیر یاہ ہے جے اج توڑی واہ جھاں باطل چیزاں غی عبادت کرے تھی اس تیں حضرت سلیمانؑ نے اس ناں ٹھاک چھوڑیو زیادہ مفسراں نے پہلی تفسیر کی ہے۔

قَالَتۡ رَبِّ اِنِّیۡ ظَلَمۡتُ نَفۡسِیۡ وَ اَسۡلَمۡتُ مَعَ سُلَیۡمٰنَ

واہ بول پئی ربا! بیشک میں اپنےؔ اپر ظلم کیّو ہے تے ہنؔ ہوں سلیمانؑ غے ناںؔ اللہ تعالیٰ غی

لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ۝۴۴ وَ لَقَدۡ اَرۡسَلۡنَاۤ اِلٰی ثَمُوۡدَ اَخَاهُمۡ

فرمانبردار بنؔ گئی ہوں جہڑو سارا جہاناں غو رب ہے (۲۰) ہم نےؔ قوم عاد در انھاں غا بَھائی

صٰلِحًا اَنِ اعۡبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمۡ فَرِیۡقٰنِ یَخۡتَصِمُوۡنَ ۝۴۵

صالحؑ رسول بنا غے چلایا جے تم اللہ ہی غی عبادت کرو! فر ویہہ تدے ہی دو جماعت بنؔ غے آپس ماں کُھلنؔ لگ گیا

قَالَ یٰقَوۡمِ لِمَ تَسۡتَعۡجِلُوۡنَ بِالسَّیِّئَةِ قَبۡلَ الۡحَسَنَةِ

انھاں نے فرمایو: اے میری قوم غیو لوکو! تم نیکی کرن تیں پہلاں بدی واسطے کیوں کاہلا ہور ہیا ہیں

لَوۡ لَا تَسۡتَغۡفِرُوۡنَ اللّٰهَ لَعَلَّکُمۡ تُرۡحَمُوۡنَ ۝۴۶ قَالُوا اطَّیَّرۡنَا

تم اللہ تعالیٰ کولوں بخشش کیوں نیہنہ منگتا! تانجے تھارے اپر رحم کیّو جئے؛ ویہہ بولیا: ہم تمناں تے تھاراں

بِکَ وَ بِمَنۡ مَّعَکَ ؕ قَالَ طٰٓئِرُکُمۡ عِنۡدَ اللّٰهِ بَلۡ اَنۡتُمۡ

سنگیاں ناں نحس سمجھاں صالحؑ نے فرمایو: تھاری نحوست اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے بلکہ تم اسا لوک ہیں

قَوۡمٌ تُفۡتَنُوۡنَ ۝۴۷ وَ کَانَ فِی الۡمَدِیۡنَةِ تِسۡعَةُ رَهۡطٍ

جنھاں غی ازمائش ہو رہی ہے (۲۱) تے شہر ماں نوں بندہ اسا تھا کہ جہڑا

یُّفۡسِدُوۡنَ فِی الۡاَرۡضِ وَ لَا یُصۡلِحُوۡنَ ۝۴۸ قَالُوۡا تَقَاسَمُوۡا

اس ملک ماں فساد کریں ویں تھا تے سدھار واسطے کوئے کم نیہنہ کریں تھا؛ انھاں نے کہیو: تم آپس ماں اللہ غی

بِاللّٰهِ لَنُبَیِّتَنَّهٗ وَ اَهۡلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوۡلَنَّ لِوَلِیِّهٖ مَا شَهِدۡنَا

قسم کرو کہ ہم رات غے وقت صالحؑ تے اس غا کہر آلاں ور حملو کردیاں غا فر ہم اس غا وارث ناں کہہ چھوڑاں جے ہم تے

مَهۡلِکَ اَهۡلِهٖ وَ اِنَّا لَصٰدِقُوۡنَ ۝۴۹ وَ مَکَرُوۡا مَکۡرًا وَّ مَکَرۡنَا

صالحؑ غاں کہر آلاں غی ہلاکت غی جگہ ور موجود ہی نیہنہ تھا تے ہم یقیناً سچا ہاں (۲۲) تے انھاں نے اک چال چلی تے ہم

مَکۡرًا وَّ هُمۡ لَا یَشۡعُرُوۡنَ ۝۵۰ فَانۡظُرۡ کَیۡفَ کَانَ عَاقِبَةُ

نے وی اک خفیہ تدبیر کی تے انھاں ناں پتو وی نیہنہ لگو؛ فر دیکھ لیو انھاں غی چال غو کسو پہیڑو

(۲۰) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس ناں روحانی کمالؔ غے مالؔ دنیا غو ظاہری کمال وی دسیو؛ جس محل ماں آنؔ واسطے اس ناں کہیو اس غو ڈیرو اسا شیشہ ناںؔ بنایو گیو تھو کہ تکنؔ آلا ناں وہ بغتو پانی سہئ وہے تھو بلقیس نے پانی تیں بچنؔ واسطے تنی (سُتھنؔ) اُفراں کر لی اس ور حضرت نے فرمایو! یوہ پانی نیہنہ! یوہ تے شیشہ غو بنیو وو محل ہے؛ بس اس غیں اکھ اُگڑ گئیں جے جس دولت غا بڈیار ماں ہم اپناں مالک ناں بسار بیٹھا ہاں ات تے اس غو وی گھاٹو نیہنہ تے ہو سکے اس غو ذہن اس پاسے وی ہو گیو وہے جے چمکتا دیہنہ ناں خدا کہنوں وی اسے را ہے جس را چمکتا شیشہ ناں پانی سمجھنوں اسے ور اس نے توبہ کی تے دعا کرن لگی جے ربا! اج توڑی میں کفر شرک کر غے اپنےؔ اُپر ظلم کیو وو تھو ور اج ہوں حضرتِ سلیمانؑ غا ہتھ ور توبہ کر غے سارا جہان غا رب اللہ تعالیٰ ور ایمان لے آئی ہوں۔ قرآن نے بلقیس غی گل اتے ہی مُکا چھوڑی ہے تے اگلی گل بیان نیہنہ کی جے فر اس غی بادشاہی غو کے ہو وو تے واہ کت رہئی پچ ساراں بزرگاں نے فرمایو ہے جے ہمناں وی اتنی ہی گل ور بس کر دینی چاہیئے تے ھُٹ مُٹ بے سند تاریخی روایتاں غے پچھے نیہنہ پینوں لوڑیے۔

(۲۱) اللہ غا شکر گزار نیکو کار بنداں تیں بعد حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہور ہیو ہے جے جس را اج نبی پاک ﷺ مکہ غا مشرکاں ناں دین غی دعوت دے رہیا ہیں ور ات ایمان آلاں تے بے ایماناں غیں دو جماعت بنؔ گئیں ہیں اسے را حضرتِ صالحؑ غی تبلیغ تیں بعد وی دو جماعت بنؔ گئیں تھیں نافرمان لوک دین غی مخالفت تے کر ہی رہیا تھا اُپروں حضرتِ صالحؑ ناں مِہناں وی ماریں تھا کہ جے کدے تم سچا نبی ہیں تاں ہم نافرماناں ور خدا غو عذاب کیوں نیہنہ لے آتا! حضرت نے فرمایو! تم ارام غی جگہ مصیبت منگنؔ ماں کاہلی نہ کرو جد خدا غو عذاب آ جئے غو فر تاولاں ہی تھاری آ کڑ مٹھی ہو جئے غی تم تے اپناں گناہاں غی بخشش منگو تانجے اللہ غی رحمت نازل وہے، ور ویہہ باز آنؔ آلا نیہنہ تھا! اللہ غی طرفوں روڑا تے کالؔ غیں ازمائش آ گئیں جن ور کہنؔ لگا جے یاہ تے صالحؑ غی نحوست ہے، انھاں غو پیر مہاری قوم ور پَہا روپے گیو ہے۔ تے حضرت نے فرمایو! یاہ تے تھاراں عملاں غی نحوست ہے تم ہی کفر شرک کریں جس ور اللہ غی طرفوں یہ ازمائش آویں۔

(۲۲) یہ نوؤں قوم غا مقدّم تے کھڑ پینچ تھا انھاں غو کم ہی فتنوں فساد تھو اکثر مفسراں غے نزدیک انھاں نے حضرتِ صالحؑ غی ہلاکت غو یوہ پلانؔ اونٹھنی ناں ہلاک کرن تیں بعد بنایو تھو جد انھاں ناں حضرتِ صالحؑ نے فرمادتو تھو جے ہُنؔ ترے تہاڑا غے اندر اندر خدا غو عذاب آ جے غو اس ویلے انھاں نے یاہ سکیم بنائی جے ہم سارا رلؔ غے حضرتِ صالحؑ ناں ٹبّر تے بچاں سنےؔ قتل کر چھوڑاں تے بعد ماں یاہ جُھوٹھی قسم کر لیاں غا جے ہم تے انھاں غی ہلاکت غے ویلے اُت تھا ہی نیہنہ۔

مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝ فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ

انجام ہووو ہم نےٰ ویہہ تے انھاں غی قوم سارا ہی ملیامیٹ کر چھوڑیا؛ تے ویہہ انھاں غا گھر ہیں

خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝

جھڑا انھاں غا ظلم غی وجہ تیں اجاڑ پیا واہیں بیشک اس ماں جانڻ آلاٰں واسطے بڑی نشانی ہے

وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ۝ وَلُوْطًا اِذْ

تے ہم نے انھاں لوکاں ناں نجات دے دتی جھڑا ایمان لے آیا تھا تے ویہہ پرہیز گار تھا (۲۳) تے (ہم نے)

قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ۝

لوطؑ (چلایا) جسو یلے کہ انھاں نے اپنی قوم ناں کیہو تھو کیوں! تم اکھیں دیکھتاں بدکاری کریں؛

اَىِٕنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَاۗءِ ۭ

کیوں تم نفسانی خواہش واسطے بیویاں ناں چھوڑ غے مڑداں کوٰنے آویں

بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ۝ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ

بلکہ تم لوک بڑو ہی جاہل پوٰنوں کریں؛ ور اُنھاں غی قوم غو اس توں سوا ہور کوئے جواب نیہنہ تھو

اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْٓا اٰلَ لُوْطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ

کہ ویہہ لوک (آپس ماں) کہڻ لگا جے تم لوطؑ غاں کہر آلاٰں ناں اپڻاں گراں تیں کڈ چھوڑو یہ لوک

يَّتَطَهَّرُوْنَ ۝ فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۡ قَدَّرْنٰهَا

مچ ہی سُچا بڻیں فر ہم نےٰ لوطؑ ناں تے انھاں غا گھر آلاٰں ناں نجات دتی ور انھاں غی بیوی کہ اس واسطے ہم نےٰ

مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ۝ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَاۗءَ مَطَرُ

طے کر چھوڑیو تھو واہ پچھے رہڻ آلاٰں ماں وہے غی؛ تے ہم نےٰ انھاں ور (خاص قسم غو) بدھل برھایو؛ تے جھڑا لوک ڈرایا

الْمُنْذَرِيْنَ ۝ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰي عِبَادِهِ

گیا تھا انھاں ور یوہ کسو پہیڑو بدھل برہیو (۲۴) (اے نبیؐ) تم فرمادیو ساریں صفت اللہ غیں ہیں تے اس غا

الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ۭ اٰۗللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝

چڻیاں وا بنداں ور سلام ہے کیوں! اللہ بہتر ہے یا ویہہ جھاں ناں یہ لوک شریک بڻا رہیا ہیں (۲۵)

ع ۴ ۱۹

(۲۳) یعنی انھاں ناں فرماناں نے وی اک چال چلی تھی جے ہم حضرتِ صالحؑ تے دو جاں موموناں ناں قتل کر دیاں غا ور اللہ نے وی خفیہ تدبیر کی جھڑی کامیاب ہوئی جس غا نتیجہ ماں ویہہ سارا خدائی عذاب ناٰل ملیا میٹ ہو گیا؛ یہ انھاں غا کھولاٰ تے کھنار ساری دنیا غا جانڻ آلاٰں واسطے عبرت غی اک نشانی ہیں۔

(۲۴) حضرتِ لوطؑ تے انھاں غی قوم غو پچھے کئیاں جگہاں ور ذکر کیو گیو ہے فلسطین غے نیڑے انھاں غی کجھ بستیں تھیں جھاں نے دنیا ماں سب تیں پہلاں یاہ بدی کڈّی تھی کہ مڑد مڑداں ناں بدکاری کریں تھا حضرتِ لوطؑ غی تبلیغ ور انھاں ناں ہی تہمکیں دیڻ لگ گیا جے یہ زیادہ ہی سُچا بڻیں انھاں ناں اپڻیاں بستیاں تیں کڈ دیو؛ چھیکڑ خدائی عذاب ناٰل نھاں غیں بستیں زمین تیں چک غے پُٹھیں کر غے پٹاک دتی گئیں فراُپروں پتھراں غی بوٹھ برھی جس ناٰل سارا نافرمان اُکلڻ گیا؛ ہاں! ایمان آلاٰ تے حضرتِ لوط غا سارا گھر آلاٰ بچا لیا گیا سوائے انھاں غی بیوی غے کہ اُس واسطے پہلاں ہی طے تھو جے واہ پچھے رہ جاڻ آلاٰں ماں رہ جئے غی تے برباد ہو جے غی کیونجے واہ کافرہ تھی۔

(۲۵) یعنی انھاں قصاں غا ختم ہوڻ ور اے رحمتِ عالم ﷺ تم اللہ غی صفت تے حمد بیان کرو ناٰلے اللہ غا جھاں بنداں غو اُپر ذکر آیو ہے انھاں ور سلام وی بھیجو! فر مشرکاں ناں سوچڻ سمجھڻ غی دعوت دیو جے انھاں قصاں ور غور کر غے آپے فیصلو کرو کہ اک اللہ وحدہٗ لاشریک بہتر ہے یا اس غے ناٰل شرک کر غے کئی معبود منڻا بہتر ہیں فیصلو تھارا ہتھ ماں ہے؛ اتوں اگے ہڻ توحید غو بیان ہے۔